

СУЧАСНІСТЬ

ЧЕРВЕНЬ 1991 — Ч. 6 (362)

І. Фізер: МІЖ ПОЕЗІЄЮ І КРИТИКОЮ

М. Рябчук: ПОЕЗІЯ СЕРЕД ЗИМИ

В. Барка: ВІТАЇСТИЧНИЙ ПАНОРАМЕНОН

Ю. Олененко: ТЕАТР — МОЄ ЖИТТЯ

Д. Р. Марплз: ДОВОДИ НА КОРИСТЬ
УКРАЇНСЬКОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

ISSN 0585-8364

НАЙНОВІШЕ З БІБЛІОТЕКИ ПРОЛОГУ І СУЧАСНОСТІ

* **Люба Комар: ПРОЦЕС 59-И**

1991, 75 стор., 2 вид.; безкислотний папір
ISBN 0-9628724-1-5 Ціна: 5,00 ам. доларів

Спогад підсудної з розправи в Львові "караючою рукою радянського правосуддя" 17-19 січня 1941 над 59 молодими українцями, членами Організації українських націоналістів. Авторка дає перебіг політичного процесу, описує ув'язнення, транспорт на схід і втечу з тюрми в Бердичеві.

* **ДРУГІ ВСЕУКРАЇНСЬКІ ЗБОРИ
НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ
25-28 жовтня 1990. Документи**

1991, 74 стор., набір з України; безкислотний папір
ISBN 0-9628724-0-7 Ціна: 8,00 ам. доларів

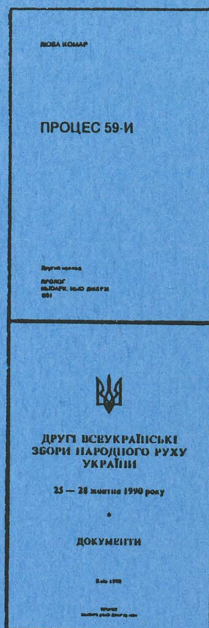
Наша найновіша публікація — збірка документів, яку зготували до друку в Секретаріаті Руху, містить за розділами офіційні документи, прийняті на з'їзді в Києві 1990-ого р.: "Програма Народного Руху України", "Статут Народного Руху України", "Ухвали", "Звернення", "Заяви".

* **«СУЧАСНІСТЬ» 1991, 1 — Україна 1990**

1991, 216 стор., у твердій, ілюстр. обкладинці. Ціна: 15,00 ам. доларів
Січнева книга журналу Сучасність (Т. Гунчак, ред.) у збільшеному числі сторінок, дає читачеві широкий огляд подій в Україні впродовж 1990 року.

* **Євген Сверстюк: ПЕРЕБУДОВА ВАВИЛОНСЬКОЇ ВЕЖІ
(Чорнобильська притча)**

1990, 2 вид., 50 стор. ISBN 3-89278-023-4 Ціна: 5,00 ам. доларів
Філософський трактат відомого на Заході правозахисника, вченого психолога, літературного критика, довголітнього в'язня радянської системи, тепер голови Української асоціації незалежної творчої інтелігенції та діяча Руху.

Замовлення на публікації В-ва Пролог висилати на адреси:

В Європі:

Sučasnist / Mr. T. Kuzio
78 В Kensington Park Rd.
London W11 2PL

У всіх інших країнах:

Sučasnist / Mr. Y. Smyk
744 Broad St., Suite 1116
Newark, NJ 07102-3892

Tel.: 071-221 0533 Fax: 071-727 2029

Tel.: (201) 622-0545 Fax: (201) 622-1933

СУЧАСНІСТЬ

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО, СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

ЧЕРВЕНЬ 1991

Ч. 6 (362)

РІК ВИДАННЯ ТРИДЦЯТЬ ПЕРШИЙ
НЬЮАРК (НЬЮ-ДЖЕРЗІ)

«SUČASNIST» — JUNE 1991
744 BROAD ST., SUITE 1116
NEWARK, NJ 07102-3892

Редакція:

Тарас Гунчак, *головний редактор*
Лариса Онишкевич, *література*
Богдан Певний, *мистецтво*
Наталя Енеску, *технічний редактор*

Редакційна рада:

Марта Богачевська-Хом'як, Юрій Божик, Вольфрам Бургардт, Василь Витвицький, Роман Ільницький, Всеволод Ісаїв, Анатоль Камінський, Анджей С. Камінський, Ізраїль Клейнер, Іван Кошелівець, Юрій Луцький, Василь Маркус, Джеймз Мейс, Кирило Митрович, Богдан Нагайло, Володимир Нагірний, Ліда Палій, Мирослав Прокоп, Роман Рахманний, Ярослав Розумний, Богдан Рубчак, Франк Сисин, Роман Сольчаник, Данило Гусар-Струк

Усі матеріали до редакції *Сучасности* просимо надсилати на адресу:

Sučasnist
744 Broad St., Suite 1116
Newark, NJ 07102-3892

Телефон редакції: (201) 622-0545   Факс: (201) 622-1933

Редакція не приймає матеріалів, не підписаних автором, і застерігає за собою право скорочувати статті й правити мову.

Видавництва та авторів просимо присилати по два примірники нових публікацій до рецензії.

Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції.

Усі права застережені. Передруки матеріалів з України дозволені за поданням джерела. Передруки і переклади дозволені тільки за згодою автора й Видавництва Пролог.

Видас: Prolog Research and Publishing Corporation

744 Broad St., Suite 1115-1116
Newark, NJ 07102-3892

Tel.: (201) 622-0542

Fax: (201) 622-1933

Telex: 9102400276

EasyLink: 6294-6394

ISSN 0585-8364

Зміст

ЛІТЕРАТУРА

- 5 *Володимир Пасічник*: Київ.
- 6 *Ігор Муринець*: Із збірки «Сонце».
- 7 *Ігор Марушечко*: «Видіння — I».
- 8 *Марія Карп'юк*: Лечу...
- 9 *Юрій Яценко*: Андрій у Києві; Шукаючи слова.
- 15 *Галина Смалюх*: Чи ти прийдеш?
- 18 *Юрій Перетятко*: Лісова казка.
- 20 *Іван Фізер*: Між поезією і критикою.
- 26 *Микола Рябчук*: Поезія серед зими.

МИСТЕЦТВО

- 32 *Василь Барка*: Вітаїстичний панораменон.
- 44 *Юрій Олененко*: Театр — моє життя.
- 53 *Лесь Танюк*: Міністрові — міністрове.

ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

- 64 *Дейвид Р. Марплз*: Доводи на користь українського суверенітету.

НА АКТУАЛЬНІ ТЕМИ

- 75 *Юрій Гаврилюк*: Підляшшя: повернення із забуття.
- 79 *Володимир Іваненко*: Журналістська професія і творчо-професійні організації журналістів в СРСР і Україні.

СПОГАДИ

- 83 *Пантелеймон Василевський*: Гетакомба голоду на Україні.

ДИСКУСІЇ, РОЗМОВИ

- 90 У майбутнє — з оптимізмом! Інтерв'ю з Володимиром Івашком провів — *Тарас Гунчак*.

ДОКУМЕНТАЦІЯ, ПУБЛІКАЦІЇ

- 96 Резолюція загальноміського мітингу-страйку трудящих міста Донецька 15 квітня 1991 року.
- 99 Статут асоціації демократичних рад народних депутатів України та демократичних бльоків у Радах. — *Матерjali отримані з України*.
- 104 *Софія Майданська*: Сценарій заключного дня фестивалю поезії «Золотий гомін» на Подолі.

ЕКОЛОГІЯ

- 109 *Анатолій Панов*: «Зелений рух» в Україні.

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ

- 114 Михайло Г. Марунчак. В БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ. — *Мирослав Прокоп*.
- 117 Юрій Самброс. ЩАБЛІ. МІЙ ШЛЯХ ДО КОМУНІЗМУ. — *Ростислав Василенко*.
- 123 Микола Жулинський. ІЗ ЗАБУТТЯ В БЕЗСМЕРТЯ. — *Іван Фізер*.

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

- 125 *Валеріян Ревуцький*: «Спеціально післані агенти», а не «невідомі».
- 127 Від видавництва
- 128 Про авторів

ЛІТЕРАТУРА

ПРЕДСТАВЛЯЄМО НОВИХ АВТОРІВ

Володимир Пасічник

Київ

Я одягнувся
у вбрання місяця
У ньому серце
так жовто світиться
І так блакитно
очі блищать
Аж Дніпро миниться
Й хвилі кричать
Київ — чорний кіт
З присмаленими вусами
З хвостом
притиснутим
Дверима історії
Цілу ніч нявчить
Київ —
чортів міст
Над безоднею
душ українських
Висить
вигинається
Під вантажем
Зради і вірности
З нього можна
Вскочити в небо
Втопивши розум
В рожевій ілюзії
І вийти
Абсолютно тверезим
Із ресторану
"Грузія"
Виходжу
Я йду по Києву
Київ йде по мені
Колесами

Копитами
По грудях гримас
А я його під ребра
    римами
Розніжений
    поетами
Каштанами
Він любить ласки
Він любить
    маскарадні маски
Верховна Рада
ЦК
Академія
Дозвольте з вами
Пару "па"
Епідеміс
    самообдурення
Нагородила
Заговорила
У вас підозріла чуприна
Ви не Чупринка
Генерал
    чи поет
А то он міліція
Пістолет
    направлений в місяця

Ігор Муринець

Із збірки «Сонце»

Я роздоріжжя
я бездоріжжя
я чоло віки
я люди на сонці
я людина на сонці
я протиріччя
я устя ріки

*

Чуєш якщо живий
ти чуєш ти маєш
дивитись на все лиш раз
як життя
якщо живий

*

Я не хотів би щоб
влюблялися в слова як в душі
і щоб енергії вмирили майже враз
як відвібується останній верлібраз
я хочу

мені подобається хлопець в рожевих чоботах
ти глянеш на кору і скажеш це черешня
а глянеш на гілки і скажеш це тополя
мокрота січень а дерева голі сплять

Ігор Марушечко

«ВИДІННЯ — I»

висихають Сонця
висихають мови
висихають ріки
висихають віри
помирають боги

в и с и х а є ж и т т я

марніє Небо
висихають хмари
висихають сльози
заплющуються очі
висихає світло
висихає час
зупиняються годинники
в'яне простір

в'януть пальців пелюстки
поломаними автами заростають
джерела снів

- - -

наближається!!!
у судорогах!
агонія! Сонця!!
Самогубство Дня!
ніж вбитий у спину Місяця!

11. 06 1990

Марія Карп'юк

Лечу...

Лечу блакиттю вдалину,
бо вир вогненний
торкає біле ліжко сну —
такий ш-ш-шалений,
гнівний, окастий, ніби гріх,
як грім від Бога,
в зубах тримає гострий сміх
й німа тривога
Праєви древньої пала
крізь вітер рота —
Чи для любови?
    Чи для зла?..
Осінь нота
під ноги впавши, вихрить струм
    мого коріння
А віти пальців гріє сум твого горіння...

1990

Юрій Яценко

Андрій у Києві

на той он пагорб ізійти
за три горби
на маківку
під сонце стати
хрест
то не тінь а слово
хрест
таємниця будучих речей
річ здвигу
явлена
мов вичовганий ганок
колись таки показує вік буку
ми йдем
зо мною йду не я
не я один
йдемо
й поснули хмари
отарою стікаються під берег
дощ
не приходять
мусить бути небо
колись
тож мусимо іти
собі — іду
все йду собі
усім
усім
йдемо

ШУКАЮЧИ СЛОВА

ЦЕ Я...

Це я у хаті. Це моя хата. Була колись і піч. Я умру тута. Тут моя земля. Оця підлога. Земляна. Зима. Тепера тільки груба. Таки любив я дрова складати, а сніг рипить, сиплеться, на якусь мить застигнеш, наче все зупиниться, крига дзенькне, птах крилами опирається об пару, наче вітрило напинається, ота-то мить жиє.

Тепер зима. У мене руки холодні. Таки приїхав. Пустка скрізь. Мружусь, вслуховуюсь, та марна праця, може мене й нема. Може мить встигла схопити простір ночі й дрижить безконечною секундою цупкої стативи жорстви сріблястої кулі голови мого діда. Не слід триндіти. Котів я не любив, хіба собаку якогось пригладжу. Пестити боявся. Всі чогось боялись. Я все хотів страху позбутись. Колись таки у когось там вийде. Все ж я приїхав. Повернувся. На цю землю. Такі пусті слова коли зринають. Летючі хмари. Все шезає. Нишкне ніч. Згубив годинника. Ніколи вони в мене не тримались. А чи я любив? Коли у долонях твоїх груди, губи м'які та вогкі. Гарячі губи. Над балією зігнулась. Ззаду стоїш. Груді. Дурне сало без хліба. Шлях курить. В пилу слід. Глибоко. Аби ж то бачити хоч нині. Знову кажу — зима. Нічого не зміниться, як мовлю — літо. Літо. Гуси гелгочуть. Коза зірвалась, мекає. Кроки одлунали. Вогонь гасне. Таки гасне. Й ото кінець коли попіл. Ще червоніє, може розжитись. Дмухаєш, дихаєш на шибки. Завжди тане. За склом дерева. Голі гілляки хрускають. Жаль. Та таки натикаєшся. Як оце грубу розпалював, то хата мало не заходила. Дихала. Бужкала. Може вона спить. Я її сон. Ходжу та мацаю стіни, картки в рамах, човгаю та хрущу коліном. Стара мара. Приїхав. Чого? Забаганка отака. Ноги мої вросли в оцю землю. Я те чую. А чи мрію? Чую. Знаю реальність булу. Грудка тепла. Як пташка, та не розсиплеться на порох. Сухі руки. Не люблю працювати. Долоні гладкі, а бували й мозолі. Не люблю, а все щось порав, хотів кудись, роки, як хмари через поле посунули. В які краї. Йду й спину немає. Кудись несло, а я листком тріпотів на чорному вітрі. То я про сум та холод. А то ще до волосся твого доторкнуться й поллється тепло й якась радісна жалоба, бо одчиняється хвіртка, в квартиру теплий подих, на дереві лист прискакує. Скло коли ріже, то якусь мить не болить, а потім під крапчастим клаптем свіжа ясна кров. Крапле. Надпиваєш. Коли спин приходить — вже час утрачущ. Там таки хтось ходить, ув цьому сні. Себе вигадав. Сиджу в мізинці. Як стригли, то за комір мілковиння насипалось. Противно. Нудна безвихідь. Так до ладу ліс стояв. Стільки хат пройдеш. То поле, то черешні. Дзенькає краплями стріха. Таки дійшов та й всівся. Тільки початок... жити. Коли ота крапля є, а не пада, пада, та не дзенька. Дзенька, та не кінчається. Прозорі-прозорі мої очі. Вода застигла, встоялась. Радісний сум. Тоді мене й нема. Плине ця ніч, як сонце завжди плине, над усіма плине, потужним цепеліном, безгучною брилою мого грізного горя, розісміхненого мимодумного щастя, котре заплуталося у тенетах булих днів, небулих мрій, пригадок виреального, що як карикатури зринають, тануть, як баби лютневого дня, щоби потім вклякнути крижаним горбком. Встояв би дідом, аби був при нагоді смерті. Аби встояв, то й був

би, оте око. Хитрий. Купив колись шапку, а потім кудись ділась.
Забув куди й де. Ото б взнати. Гарна шапка. Тепла. Завжди взимку
мерз. Це моя хата. Тут я.

Москва, 1989

ні, ні, ти й не знаєш, не чув
ми прийшли, коли сонце стояло у рівній хмарі туманів
я була колись, зовсім малою, в Тоскані. Пагорби, виноградна
рілля, там повітря трима таємницю прозору, лиш на мить зупини —
зупинись, не втрачаючи руху
так, я знаю — дві течії з'єднані світлом буття
ти, малий, пригорнись, шерхла вишня в губах твоїх спіє, це не
слово, ти ж знаєш хоч це, вночі трави ростуть, постривай — не ко-
пилься
неможливо ковтати повітря

ти, малий, куди тебе котить, хвилі сірого моря піску спові-
даються, так не бува, у Тоскані до вітру рахунки спалили, постри-
вай, повертайся у лоно
я народжений вчора, я знаю, у Тоскані завжди такі сонця, у Тос-
кані на схилах на весні проступають картини і простір, не лишай
мені очі жорстокі, не лишай мене, доброго слова бриніння шукаю
ой, на ранок, у холод, у поле, по землі, що парує і строго за-
прошує жити, не приходили діти, стояли хати мов горби і летіли на
весні у вирій, де мисливці, жінці, матері, не питай, не питай
стисло серце майбутнє й минуле
дихай пружно, не треба очима пропикати ворота
ой, вставали до сонця, танці правили всім, ой хотіли злетіти і
впасти, ой заплакали очі і звуки на весні у вирій злетіли
не чіпай, ми лиш бранці на полі чужому

Рим, 1989

Коли я кажу слово, спрямоване воно до тебе
Воно прямує виказане усьому світові
Бажання моє чути відлуння того слова
Ти лунаєш рожевою ніччю й сіллю нездоланного океану крізь
просіяну сіру темряву узбережної ночі
Слово повертається згуком наляканої птиці
Ти б'єшся й знаєш шпарку, в яку повзуть поступово
зреальнені мрії
То не сум, то люстро доби
То твоя доля

Де ти
Ти десь
Слово зринуло
Й згнуло
Вірю в життєдайність пітьми й присмерку
Вірю в твою росяну шкіру, в твої зріднені груди, в спрагу
ночі твого волосся
Насторожі хай стане слово сваволя, пересторогою стане
Ошатні каштани остраху пнуться до твого щастя
Коли я кажу про мету, то взиваю твоїм іменем
Ти заповнюєш всі поняття прийдешніх днів
Ти єдиний день
Єдина ніч
Скарга
Й скарб
Сумніви осени в спеці липневого полудня
Опівночі затьмарили радість дощі
Ти стукаєш в моє глухе серце, ти просте робиш елементарним
і тому важкозрозумілим
Я хочу заблукати в словах, щоби промайнув твій дух в цих
тенетах, щоби ковзула тінь крила твого запаху, щоби впала пара
березневої ночі
Коли я кличу тебе, я маю на увазі тебе
Коли я кажу про любов, коли я кажу про кохання, коли я кажу
про бажання, коли я кажу про труд, про сум, про вогку траву поміж
кущами, тоді я кажу тобі відблиск променів, які живуть нашим, на-
завжди, щастям
Молюся цієї ночі в чужому домі, молюся чужому ліжку, молюся
цими синіми лініями за рівновагу спокійного поступу, за душевні
зрухи, що тануть в туманах усіх світів
За зустрічі з часом прощань
За прощання за часом зустрічей
За синіми горами
за снами, за вітрами
за всіми нами
гори та сни, вітри
де ти, де
сон сни
ти

Нью-Йорк, 1989

Твої слова — то твоє мовчання, бо слухаю я цією землею,
вкритою жовтим листом. Слухаю спілим пізнім з'їненим хрустким

яблуком. Бриніння тонкої висхлої гілки та шерхіт вітру нагадують про сьогодні. Рухи мої статечні, я йду повагом до паруючої річки, то твій ранок прохолодний. Я течу до тебе. А ти мрієш про море й гойдаєшся у відблисках сонця. Я марно змагаюсь із радістю відлуння. Моє розуміння вклякло біля колодязя білим спраглим конем. А я зламаною іграшкою заkochуюсь під зелену тахту і нишкню.

То копита котяться земляною луною, то мої руки гріють скло, а я голкою білою шию невисокі клапті хмар і співаю просто до сонця, бо воно скоро злине просто над головою.

Радість відповіді рівна народженню. Народження миті до-рівнює всесвіту. І якщо така мить продовжується подібною, то світ не вмирає.

Ти пахнеш дощем та глицею, теплою хатою, гарячим зерном, сокирою та працею, я вода твоя, крапля по краплі парую я і спів мій шмат світла й надії.

Тільки б мати ще й ще очі, щоб бачити хвилі волосся, та й інші думки... про світ.

Це не дивно, повір, я знаю, шалене бажання любові, а то ж від сонця, тож і для всіх.

Монтреаль, 1989

Та я вже якось доберу, що й до чого, сам, послухаю, почекаю. Он місяць як балія і горобині хмари, хоч тільки червень. А людей нема не тільки з приводу ночі, а й з приводу малої території мови, та я вже якось второпаю. По праці мізерній перемага не сильний, перемагає той, хто позбувається цих вимірів, той — хто не бореться. Очиститись. Помилуй нас, Господи. Я потребую на спокій та вічність, ясність без часу та зобов'язань, геть громаду, праця дисципліни, праця боргу. Перед землею. Може й так, га. Та ти ж моя, слухаєш. Хто? Не скажу.

Київ, 1989

птахи крила ламали, в напруженім пошуку кисню хрусткі недоречно їх крила, кістками мережане поле, потоки сумної навали приймає земля без плачу, хай осінь голосить, хай гибіє все, лиш би встояло царство столітнє, тож жиймо за дротом шасливо, тож жиймо, заплющивши очі, тож жиймо, не чуючи згубних падінь, перемелеться, перегниє, витече мозок у прірву нескінчених мук мільйонів, потонуть потомки, по тому хай зійде будяк, хай живе, хай так буде, хай буде, хай.

як місця немає для спраги, то винні не діти й думки, як

місця не маєш, то падаєш жити в майбутніх пригадках затьмарених душ, падіння з надією ясности потім-колись, задля голосу ґрунту, хоча, то скажуть пізніше, як скажуть хоч щось, що зможуть, що визнають, чи в змозі ще будуть звернути увагу, чи матимуть частку себе для чуття захарашених дровами вулиць, бо люди як дрова лежали, чи вистачить мужности вірити правді — повірити-взяти, приєднаним бути, скривавленим прісною кров'ю із'їдених дочок-синів та погризених з жаху ослонів.

Мехіко, 1989

Боюся слова, бо потребую на інші слова, а ті, що виставляю на кону паперу, видаються відчуженими, сам вичужений та невідповідний окремим відомим картинно-звуковим одиницям. Це я про час. Такий відблиск головної моєї новини. Й не тільки для себе. Бо я певен. Час змінився. Безповоротньо щось відійшло. Й ніколи не буде. Тільки в пригадці. Де найнеприємніше набуває ясніших барв. Мова не про плюси-полюси. Це як потяги, що йшли поруч, а потім у різні боки. Ще хвости в одній площині, ще все незмінне, а голови одна від одної далеко. Моє свідчення — чуттєве. Бо справа не в змінах декількаденних у Центральній Європі, не в тому, що із Шереметьєво-2 автобус забрали із-під естакади й до нього пертись метрів зо триста, а таксі багато. Сніг той та й не той. Ще раз кажу. Собі. Час змінився. Настала інша доба. Кисню не вистачає, а чи не той вже. Лінза повітря має інші параметри. Природа руху спільноти потребує іншої правди слів спілкування? Інша "мораль"? Ясність? "Мораль" не людська. Космічна? Було одне, а тепер інше. Й те інше прийме слова не ті. Узгодитись із ним, як? Як вчутись, то й ми інші. Так. Потім буде книга "одного світу" й "потім" таки буде. Нас не питається. Чи шасливий той, хто ще спільнотою осмислено не жив? Час мого сина, якого привласнює собі Чорнобиль? І це, останнє, не впливає на час. Це до місця прийшло. Я не про те. Я оцим своїм відчуттям іншого часу пишу у злегка присніженій мінусовій Москві. Я полонений. Поки. За склом чуже місто, а я вже не маю свого міста й місце моє чи належить мені, чи я належу йому. Мені не сумно. В повітрі мозку виникла якась пустка. Кисню!? Я не кричу, не очікую... Склом гуде червоний "Ікарус" чужої столиці частини світу. Частина мене десь.

Москва, 1989

ЧИ ТИ ПРИЙДЕШ?

Галина Смалюх

Той останній Твій вокзальний цілунок.

І тоді (Ти по нинішній день не знаєш про те) в цілковитій темряві споночілого вагона на колінах писала до Тебе. Лист, послання, сповідь — все разом, на відірваному клаптику паперу з нашого з Тобою щоденника. А потім Ти питав, чому я вириваю листки там, де цього робити не можна. І я, збиваючись, аби Ти не запідозрив чогось, почала швидко пояснювати, що не було під рукою в потрібний момент серветки, й ось прийшлося вирвати з місця під жовтою назвою "осінь". І найстрашнішим в той момент було те, що Ти піднімеш моє обличчя і зазирнеш в широко розкриті очі, які вперше у житті сказали Тобі неправду. Я була тоді як весняний пташок, шебетала до Тебе, переводила розмови на ноти, які були дуже далекі до істини, а душа Твоя вже тоді буда покрита шкоринкою льоду. І Ти багато говорив про те, що набагато старший за мене, що це в мене просто захоплення і з часом усе мине. А мені в той час не треба було абсолютно нічого: ані голосних статей в українській пресі, ні інтерв'ю на радіо чи телебаченні, ані гарних знімків у найпрестижніших українських журналах, лише в телефоні почути крихту Твого голосу. Я молилася на телефонний апарат, звертаючись невідомо до кого — до Господа чи до німого металу телефонного апарату, кидаючись на кожен телефонний дзвінок, як риба, коли на весні скресає зашкарублий лід. Але в жодному з них я не почула таке жадане й бажане: "Привіт, моя голубочко, то ти?" Це була в більшості випадків я, я, я. Не було лише Тебе. А потім, дійсно в той час, коли скресав лід і жіночі чобітки плакали від перенасичення їх вологою, якось тихо і непомітно (піднявши слухавку, вона висковзнула з моїх пальців) зателефонував Ти. В іншому місті на міжміському переговорному пункті Ти замовляв Львів. І телефоністка, нічого не розуміючи, відмовилась більше з'єднувати Тебе з тим дивним містом, на яке Ти затратив більше половини дня, в якому лише підіймають слухавку, а далі... німа, що з'їдає всіх і все, порожнеча. Признаюся Тобі як на сповіді: я піднімала слухавку, але зачувши єдино Твоє "голубочко", не мала змоги, чисто фізично не могла говорити — горло з обох боків стискали залізні лещата і не було аніяких сил, аби спромогтися на слово. Зате як добре все те розуміла моя маленька нічна подушка, яку я надто щедро нагороджувала слізьми, адресованими Тобі. А навколо стогнали, молили, шептали в телефонічних глибинах про любов і вірне кохання. Лише чомусь не було всього того в житті. Спитати в тебе чому? Не варто. Ти просто помовчиш, з гіркою

усмішкою покуйовдивши моє волосся, і запропонуєш натомість нестерпно гарячу гірку каву. Потім, коли вже поставиш каву потурецьки на сліпучо-білий столик, не хочючи того, торкнешся рукою мого підборіддя і раптом відчую той, лише Твій, запах оббитих морозом пізніх хризантем. То був справжній Ти! Пам'ятаєш, ми тоді до останнього спалаху наших львівських ліхтарів пили гарячу каву, що обпікала наші уста, а за вікном лютували не наші сніги. За світло нам з Тобою правила маленька свічка з воску і Ти беріг її так, як мене в час нашої зустрічі. П'янка пахла кавою, п'янкими були великі очі навпроти, а Ти, навпаки, твердив тоді, що більших очей від моїх просто нема. І зеленіших теж...

Чи був він, той час? Для мене — Твоя пам'ять!

В той вечір ми останніми залишили кав'ярню і побрели у ніч. В той день сніг падав безперервно, з дня перейшовши у вечір, а потім — у ніч. Він поволі падав, тихо перекручуючись в повітрі, так само тихо торкався землі. Ти пам'ятаєш, тоді все було засипане снігом. Він лежав перед нами білий-білий, як отой листок в потягову ніч з нашого шоденника. І нам здавалося, що ми напишемо на ньому якусь своєрідну історію, очевидно, наших зустрічей і прощань. Коли шойно впали перші сніжинки, Ти зробився мовчазним і задуманим, а потім, коли навколо все було, немов облите молоком, Ти признався, що в своєму місті в той час, коли я була за десятки, сотні кілометрів, Ти бездумно блукав засніженими вуличками, шукаючи слідів, хоч чимось схожих на мої, а повернувшись до хатнього тепла, ненавидів його, знаючи, що в іншому місті я одна блукаю по незайманих снігах.

А мене всі наші приятелі і просто знайомі безконечно питають, чи Ти даєшся якимось чином чути. І знову й знову відповідаю, що ні, тому що Ти дійсно не телефонуєш і в мене нема абсолютно ніяких вісток про Тебе. А у відповідь одні й ті ж гіркі слова з солодких уст: "Давно забув Тебе і має іншу". Хіба ж вони правду говорять про Тебе? Що їм до нас обох? Вони просто не сміють, тому що Ти один такий — не телефонуєш. Алеж хіба від того можуть маліти людські почуття? А може, може то лише мрія, медова мрія без жодних на те підстав, що в нас з Тобою буде день, у якому все буде гаразд. Сума заповідей ніяк не доходить до десяти. Я не можу забути смак ні любови, ні ненависти.

Подзвони мені, благаю, подзвони!..

Всі слова — благання, мовлені мною, вертаються до мене назад. Чи довго ще так все це буде?

Тоді, вернувшись зі снігу до мами, я терпляче довго думала, як все таки можна цілий важкий зимовий день блукати в пошуку мого сліду. Всі говорили, запевняли, радили: забути, не чекати, цілковито викреслити з пам'яті. Алеж попробуй перекреслити те, що є частиною Тебе, що пустило в тобі коріння правдивих почувань

людяности. Ти, як ніхто інший до Тебе і після Тебе, ніколи не докопувався до мого настрою і думок, вмів зрозуміти і забрати біль своїми устами, легко торкнувшись мого чола.

Пригадуєш те літо, коли спозарання Ти приїхав по мене і цілісінський день ми були разом? Ми поїхали тоді на забутий Богом і людьми залитий сонцем берег. Ти ні на хвилину не відпускав мою долоньку зі своїх добрих рук. А коли ми пішли до води, Ти, боячись близькості оголеного тіла, боячись торкнутись його, немов найбільшої коштовності віків, просив дозволу посидіти на березі, просив, аби я купалася одна. Нарешті південне сонце зламало Твою впертість, Ти ввійшов у воду, а я просила Тебе плисти разом зі мною. Навіть тоді, коли був зовсім поруч, лише дозволив собі легко підтримувати мене на поверхні моря. Потім ми довго бродили в морському надвечір'ї — знову моя рука була в Твоїй. І уста Твої були такими пожадливими й спраглими, але лише до рук моїх. Ти беріг мене від цілісінського білого світу і від самого себе. Ти робив надлюдські зусилля, аби перебороти себе, аби не дати волі своїм почуванням. І вже пізно ввечері, коли Ти відвіз мене під самісінькі двері будинку, широко дякував за проведений разом день і вкрив шільними цілунками мої долоні. Ось такий Ти весь. Цілий світ для мене замкнувся на одному Тобі і через стільки часу не хоче чомусь розмикатися. Ти один зрозумів те, Ти один. Скажи ж мені, незабутній, як, якими словами пояснити і дати зрозуміти всім, що не все, далеко не все в людському житті вирішує ліжко. Я не заперечую інтимних стосунків між обома закоханими, але коли це перетворюється в таку потребу, як хліб насущний, просто в звичку, в потяг, мені стає шкода, чисто по-людськи шкода тих нещасних людей, і всі думки витісняєш Ти.

Твоє відчуття — вчасно і до речі посміхнутися, Твоє вміння гріти мої вічно холодні руки, ніжний потиск ліктя, повну розкутість і свободу у вчинках нас обох, талант Твій вміти берегти те, що ніколи не належить Тобі, тримати в клітці дику пташку, залишаючи її відчиненою, не прикладаючи для того зусиль так званих "справжніх мужчин". Справжніх хіба що чоловічим одягом.

Тепер Ти розумієш, чому я згадала повільно падаючий сніг, тьмяні ліхтарі, гарячу каву... Забулось би, але з того часу ми так і не побачились з Тобою... Немов живемо у двох різних часових вимірах і не належимо самі собі.

Ти живеш в іншому місті, ходиш тими дорогами і стежками, якими блукали ми з Тобою, один раз в тиждень бачиш свого єдиного сина і, напевне, живеш з дружиною... Я знаю про це.

А я в далекому від Тебе чужому місті хочу загубитися в пречистих, невинних снігах, шукаючи тепер Твоїх, найдорожчих для мене, слідів.

ЛІСОВА КАЗКА

Юрій Перетятко

Одного разу Семен подався в ліс по гриби. Грибів він не знайшов, зате став чомусь шосейною дорогою...

Семен розкраяв ліс на дві частини, впевнено і сердито, навіть з якимось фанатизмом. Дорога пролягла з нізвідки в нікуди, але цього ще ніхто не знав...

Коли на кремлівських курантах пробило дванадцять разів, то вся нечиста сила неозорих просторів нашої країни ожила і рушила у своїх справах по новій дорозі. Процесію відкрив півень, зростом з доброго коня і чотирма курячими лапами, розташованими по-собачому. Його єдине око слугувало потужним прожектором для освітлення шляху. За півнем зигзагами дріботіла велетенська рибина, схожа на екзотичну рибу-кулю, і замість ніг з її тіла стирчали дві бамбукові лижні палиці. Рибина ніяк не могла скоректувати свій вестибулярний апарат і невпевнено почувала себе, а з її роззявленого ротового отвору визирала голівка ще якогось чудовиська. Слід-у-слід дибало дві незалежні ноги, на яких спочивала величезна голова-яйце, надтріснута посередині. Голова-яйце в намаганні щось висловити беззвучно ворушила губами, схожими на дві товсті п'явки. Далі тупцяла якась істота, подібна чимось на людину, проте замість голови у неї стриміло щось ніби грамофонний рупор, який жваво обертався на всі сторони, а руки-ноги в істоти були як жаб'ячі лапки...

Ще багато всляких створінь брали участь в імпрізованому параді-огляді. Над ними, наче військова ескадрилья, пролітали веселі відьмочки на своїх мітлах, з усіх боків їх безперервно атакували, дзьобаючи туди й сюди, дивні пташки. Відьмочкам, проте, такі атаки дуже подобались і вони верещали від захвату порослячими і мавпячими голосами...

Семен недовго чудувався парадом нечистої сили, бо десь там, у передмісті, закукурікав третій півень і все зникло...

Настав погожий травневий ранок. Пахоші лісу прокотились над Семеном цілющою прозорою хвилею і він остаточно отямився, та ненадовго, бо, розповсюджуючи навколо себе сморід і підіймаючи стовп пилюки, по трасі прокотилось перше авто. Семенові не було боляче, він лише напружено відчув кількатонну вагу на своїй спині і це видалось навіть приємно...

Але за першою машиною проїхала друга... п'ята... дванадцята. І ось уже могутня кавалькада найрізноманітніших механічних виродків стала гвалтувати нещасну дорогу в обидва боки. Семен аж спотів від неймовірної напруги і навіть став у деяких місцях

лускати. Довершенням тортур виявився незграбний та жорстокий коток. Він вичавив з Семена усі його нутроші і спаплюжив усі найкращі почуття...

Семен заплакав від болю та горя, згорнувся в клубок і покотився геть. Більшість шоферів після того записались на прийом до психіатрів-наркологів, а випадковий дикий кабанчик ще довго потім безнадійно переслідував власну тінь...

Ліс зустрів Семена шебетанням пташок і буянням трав. Маленькі мухомори привітно вимахували своїми кольоровими бриликами, а старуваті ялиці доброзичливо лоскотали натруджене тіло гілками. Семен з полегшенням зідхнув і затих...

З самої гушавини почулося ніжне деренчання — це вийшла привітати гостя піснею дівчина-суниця, молодша дочка тутешнього лісовика. Красуня зберігала форми тіла добрячої молодиці, хоча суничне м'ясо так і намагалось вирватись за рамки своєї оболонки, звабливо виграючи на сонці і цокотячи кісточками, схожими на манюсінькі, майстерно грановані діаманти.

Семен лиш уздрів таку красуню, і відразу ж закохався в неї та так, що аж відкусив в екстазі ногу до коліна у прекрасної лісовички.

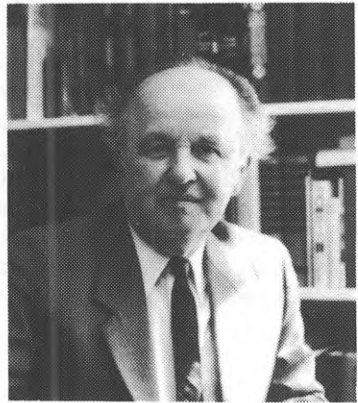
Ще довгий час розливався у Семеновому роті ніжний ягідний смак...

МІЖ ПОЕЗІЄЮ І КРИТИКОЮ

Доповідь виголошена на Міжнародному фестивалі української поезії в Києві 8 вересня 1990 р.

Іван Фізер

Зібралися ви на свято поетичного Слова. Слова, яке не тільки виконує ролі комунікативних засобів рутинного спілкування, яке доносить не тільки те, що вже є, але голосить те, чого ще не було, немає, а часто і не може бути — Слова незвичного, Слова загадкового, Слова, яке творить нову і нівелює стару, стереотипну дійсність. Таке Слово ви сьогодні святкуєте. Ви і тільки ви повністю і глибинно можете відчувати його сутність, його силу і його ефемерність. Я, який тільки слідкує за ним іззовні, не переживає болів і радощів його народження, так святкувати його буття, як ви святкуєте, либонь, не годен. Більше того, поміж вами і мною проліг бар'єр, який створили і ви, і ми, критики, бар'єр штучний, хто його справді знає, можливо, і справжній. Казали мудрі римляни: "poeta nascitur". Дійсно, навчитись бути поетом навряд чи можливо, а коли так, то бар'єр цей таки, можливо, зумовлений генетично. Підсилює цей бар'єр і моя професія, себто академічне літературознавство. Так, літературознавство! Як би я не старався усунути цей бар'єр поміж поезією і наукою про поезію, він не піддається знищенню.

Іван Фізер

В шістдесятих роках у Женеві існувала група критиків, яка трактувала рецепцію поетичного тексту як суто творчий акт, а критику — як його вторинне естетичне перетворення чи, їхньою мовою, як метапоезію. Наполягали ці критики чи вчені на звільненні перцепції від всіх її пересудів, припушень та вимог до поетичного твору, себто на повній незайманості перцепції. Я пробував робити це, але безуспішно. Виключити себе із себе можна б хіба тільки при повній амнезії. Правда, ці критики не настоювали на цілковитому затьмінні пам'яті, тільки на її тимчасовій деактивізації, за їхнім терміном, скобкуванні. Судячи з власного досвіду, я сумні-

ваюся, чи така демаркація на активну і пасивну частини пам'яті можлива.

Ви, отже, святкуєте поезію по-діонізіянськи, екстатично, п'яно. Ви святкуєте себе. Я натомість є тут тільки свідком, свідком, правда, небайдужим до вашого свята. Так, свята! "Поезія, — твердив видатний ваш попередник, французький поет Поль Валері, — мусить бути святом. Вона не може бути нічим іншим, бо після цього свята нічого більше немає, залишаються тільки попіл і потоптані гірлянди".

Отже, чим є критика стосовно до поезії? На наше велике щастя, однієї, аподиктивної відповіді на це, здавалось би надто просте питання, немає і не може бути. Чому? Бо остаточно окреслити сутність і функцію поезії неможливо. Максимум, що ми можемо сказати, це те, що вона є психічна енергія, яка безупинно пульсує і яка живить нашу людськість, себто нашу мовність, через яку і в якій ми стверджуємо себе як самосвідомі істоти. Без неї наша людськість надто швидко зредукувалася б до механічних повторів, стереотипів, а остаточно до духовної смерті. Чим, отже, може бути критика стосовно до цієї енергії? Як і всяку іншу енергію у світі і космосі, люди намагались і намагаються спрямувати у певні розподільники, використати, обмежити чи цілковито знеutraлізувати. Небезпекою критики є те, що вона, часто забувши про виняткову природу цієї енергії, стає в ролю політичного, моралізаторського чи ідеологічного арбітра і тою чи іншою термінологією таки починає уподібнюватись до інженерів людських душ. Така критика чи таке літературознавство розходяться з їй властивим призначенням. Якими б шляхетними ідеями чи ідеалами така критика не виправдовувала свою позицію, для поезії вона згубна.

Це зовсім не означає, що критика повинна обмежитись до неутрального опису і аналізу. Вона, як і поезія, неможлива без тої чи іншої системи вартостей. Немає аксеологічно неутральної поезії і немає аксеологічно байдужої реакції до неї. Естетично вони завжди заангажовані. При цьому розумію естетику в її фундаментальному значенні, як $\alpha\lambda\omicron\sigma\upsilon\eta\eta\sigma\iota\varsigma$, себто як енергію смислової дискримінації, здатності розпізнавати та відповідно систематизувати смислові дані, одне слово, як цілеспрямовану перцепцію. Така перцепція не є пасивним регістром голих подразників чи стимулів, але активним інструментом нашого знання, $\gamma\eta\sigma\iota\varsigma$ ($\gamma\upsilon\beta\sigma\iota\varsigma$). Вона, як переконливо довів це видатний французький філософ Мерло-Понті, є основним джерелом нашої свідомості. Отже, про аксеологічну неутральність і поезії, і критики говорити не доводиться. Йдеться тут не про те, повинні вони чи не повинні бути неутральними, але про те, що в силу своєї сутності $\omicron\upsilon\sigma\iota\alpha$ ($\omicron\upsilon\sigma\iota\alpha$) такими вони не можуть бути.

Поняття перцептивної цілеспрямованості чітко вказує на наявність того чи іншого предмета в поетичній творчості. Цей предмет (назв'їм його зумисним чи інтенційним) або уподібнюється до реалій історичної дійсності, або виникає як новий додток до цієї дійсності і тим самим стає її частиною. Ніколи, однак, не виникає він поза її межами, в історичній пустці, в аксеологічно незайманому часі і просторі. Безпредметної, позачасової поезії немає і не може бути. Вона є продуктом і активним творцем історії — історії національної, а тим самим і загальнолюдської. Все це означає, що свобода поетичної творчості не абсолютна. Історично визначальні параметри то розширюються, то звужуються, але ніколи не зникають. Це, однак, не значить, що, як твердив Маркс і багато інших філософів-матеріялістів, свобода — це тільки усвідомлення несвободи. Свобода — це також вольове подолання несвободи категоричним імперативом "ти повинен". Інакше, наше існування залишилося б статичним, без часової динаміки, без руху; час повернув би до нульової позиції. Ці визначальні параметри, матеріальні чи духовні, у великій мірі визначає людина, а в першу чергу творча людина, а ще конкретніше — поет у широкому розумінні цього слова. У свій час французький поет-філософ Жан-Поль Сартр твердив: "Людина приречена на свободу [...], свобода є обдарованістю її особистості, з усіма її пристрастями, здібностями, симпатіями, статевим темпераментом, системою цінностей; свобода просякає всю її істоту і трансформує найгустіші маси її чутливості". Без свободи людина редукується до біологічних генів і перестає бути суб'єктом власної історії.

У цю напружено конфліктну драму свободи і несвободи часто брутально втручається політик тоталітарного типу і переробляє її на безконфліктну машину, а її акторів на бездушних гвинтиків. Позбавивши їх священного права на трансцендентність, себто права виходити поза ним самим встановлені норми житейського дійства, він, духовний кретин, оголошує себе втіленням абсолютної правди і мудрости. Після такого оголошення творчі пошуки за істиною траплять свою актуальність. Поезія стає механічно зримованим доггерелем, анемічною парадигмою духовної смерти. Справжня поезія можлива тільки при цілковитій відсутності втручання у творчий процес цього кретина чи, за метафорою Ліни Костенко, "кошлатого бандита".

Повертаюся до теми співвідношення української поезії та української критики, відношення не взагалі, не поза часом, а в часі, нашому часі. Осмілюсь на надто хитке і пористе узагальнення поезії на Україні у цей час: із зником командно-адміністративної олігархії, яка вважала себе єдино компетентною і у вирощуванні буряків, і у творенні поезії, і яка пильно стежила за застосуванням соцреалістичного безглуздя та імперської ідеології,

українська поезія на повні груди заговорила і поліфонно, і повноголосо. Як казали стародавні римляни: "Inter arma silent musae". Сьогодні, коли на Україні гудуть словесні баталії за встановлення її історичних вольностей, за її гідне місце у колі вільних народів, українські поети, всупереч цій римській сентенції, не мовчать, але, як і їхні попередники в інші важкі для України часи, за винятком трагічного періоду сталінщини, будять приспану і кволу самосвідомість українського народу. В сучасній українській поезії, у всій її таксономічній різновидності, домінує тема покаліченого сьогодення, спустошеного ляндршафту, розтерзаної душі, але одночасно і глибока скорбота, і турбота про відродження колись благословенної землі української.

Поетичні голоси шістдесятників (назву дуже довільно: І. Драча, Д. Павличка, Л. Костенко, М. Вінграновського, Б. Нечерди, В. Симоненка, М. Рубана, В. Коротича), сімдесятників (В. Стуса, І. Калинця, В. Голобородька, П. Мовчана, М. Воробйова, Кириченка, В. Кордуна), а тепер восьмидесятників (М. Рябчука, О. Пахльовської, Н. Білоцерківець, Андруховича, Гриценка, І. Малковича, І. Римарука, О. Забужко, Мирошниченка, Коропецької, Мороза, Талалая і багатьох інших) — різні за своєю музичною оркестрацією, за своєю синтаксою, манерою семантичного вислову, за емоційною напругою, але у всіх них, безпосередньо в тексті чи посередньо в метафорній прихованості, наявний глибокий біль за всі ті кривди і наруги, що на тлі історії цієї землі, цьому народові, цій українській людині довелось і ще далі доводиться переносити. Зайнята цими екзистенціальними проблемами, українська поезія нашого часу виразно скорботна, наочно меланхолійна. Вона, за словами Шекспіра, і дзеркало, і свічка: відбиває і болю, і радощі нашого сьогодення і світить надією у темряві відчаю.

Як може чи повинна реагувати критика на цю поезію? Перш ніж відповісти на це питання, скажу, що час критичної реґляментації цієї поезії та й усіх інших видів мистецтва, з позиції тої чи іншої тоталітарної ідеології, уже минув. Безповоротно. В атмосфері вільного творчого виявлення і самоствердження ніяких псевдоестетичних визначень поезії, ніяких псевдоінтелектуальних регулів, ніяких рецептів на її існування не потрібно. У складному контексті суспільних відносин, звільненому від всезнаючого і всемогутнього центру, мистецтво взагалі, а поезія зокрема, самі встановлять своє місце і своє призначення. В такому контексті буде і повинно бути місце і для поетів у стилі Беранжера, себто поезії так чи інакше заангажованої, і для поетів у стилі Маярме, себто поезії герметично замкненої в самій собі. Подруге, критика — не систематична наука, яка на основі об'єктивних принципів чи законів за допомогою об'єктивно визначених методів вивчає об'єктивно окреслені групи фактів чи явищ. Критика не диспонує такими категоріями. Її

принципи, її методи і її факти відносні, флюїдні, ефемерні. "Кожна генерація, — писав англо-американський поет і критик Т. С. Еліот, — вносить в осмислення мистецтва свої категорії, оцінки, ставить свої вимоги до нього і по-своєму ним користується". Поміж поетами і критиками тої самої генерації, того самого часу встановлюються симбіотичні взаємозв'язки. Вони потребують один одного. Разом вони творять неповторну в часі і просторі мистецьку чи культурну конфігурацію.

Отже, як повинна реагувати критика на цю поезію? Будучи органічно зв'язаною і зумовленою цією поезією, вона не може бути її чіткою антитезою чи тільки сухим і безстороннім описом її формальних та семантичних властивостей. Реагуючи на неї, вона рівночасно реагує на саму себе, святкуючи її, вона святкує і саму себе, розкриваючи її якості і недоліки, вона розкриває і свою проникливість, і свою обмеженість. Претендувати на повне і остаточне розкриття і пояснення творчої зумисності поетичного тексту вона не може і не сміє, бо ця зумисність завжди по-новому розкривається у повторній рецепції. "У кожній великій поезії, — писав той же Еліот, — є щось, що навіть при повному знанні поета є і повинно залишитись нез'ясованим. Це нез'ясоване має найбільше значення. В ту хвилину, коли створено вірш, щось цілковито нове збулося, щось, чого ми не можемо пояснити тим, що було до тої хвилини. Це і є те, що ми вважаємо творчістю".

Такий взаємозв'язок поезії і критики, однак, не значить, що критика повинна бути пасивно-спостережливою. Як талановитий поет розрізняє поміж вагомюю і тривіальною критикою, так само і вдумливий критик розрізняє справжню поезію і макулятурне віршописання. В цьому допомагає не тільки власний інтелектуальний апарат критика і всебічна обізнаність з поетичним інтертекстом та позапоетичним контекстом, але, можливо, в першу чергу, його або її зосереджена сенсильність, відчутність незвичности поетичної мови, їх інтуїтивна обдарованість редукувати полісемію тексту до на той час актуального семантичного донесення, а при неможливості цього — запліднити його своїм власним значенням. Маючи такі здібності, критик не тільки може, але й зобов'язаний діяти на трьох відмінних, проте взаємодоповнюючих себе рівнях: естетичному, аксеологічному і гносеологічному, при чому завжди пам'ятати, що ні Шерлоком Голмсом, ні арбітром, ні канонізатором він не є і не сміє бути.

Ваш традиційний скепсис відносно літературної критики оправданий. Дійсно, як не обурюватись на людину, яка на власному досвіді не знає агоній народження ліричної фрази, завершеного катрена, загадково згущеного образу, як така людина сміє пояснювати, оцінювати, засуджувати чи хвалити те, що ви творите? Але ж, з другого боку, ви також знаєте, що те, що

ви творите, творите не виключно для себе, хай часто воно і зумовлене вашими суб'єктивними потребами. А якщо так, то рецепієнт і критик вашої творчості, яка з моментом її появи на публічній арені перестає бути виключно вашою власністю, либонь, має такі права. Була б ця творчість онтологічно тотожною із собою, то її, як і всякі емпіричні предмети, можна б об'єктивно описати *sine ira et studio*. Та так воно не є. Дійсність, яку ви творите, за своєю структурою, буттям, манерою передачі суттєво відмінна від дійсної дійсності. Вона існує гетерономно, себто у вашій уяві і в уяві рецепієнта. Без рецепції її немає. Несприйнятий текст нетотожний з його буттям. Отже, читач і критик вам так потрібний, як необхідні для них ви. Критику вашої творчості, критику виважену, глибоко продуману, нетенденційну треба вітати і шанувати. Англійський неокласик Олександр Повп писав: "Those best can bear reproof who merit praise" — себто, ті, які заслуговують на похвалу, найлегше переносять критику.

Аркадія Оленська-Петришин, *Город з юкою* (офорт)

ПОЕЗІЯ СЕРЕД ЗИМИ

(Про долю і ролю української поезії)

Микола Рябчук

Один російський письменник назвав якось романтичні фантазії свого співвітчизника Олександра Гріна "перекладами з невідомого". Те саме, до певної міри, можна було б сказати і про евентуальні переклади з української літератури, коли б вони раптом десь у світі появились. Мається на увазі, зрозуміло, не якість цих можливих перекладів, ані, тим більше, не безтілесна "космополітичність" самих першотворів, як це маємо у випадку О. Гріна. Навпаки, йдеться лише про той сумний факт, що були б то для абсолютної більшості читачів переклади з невідомої літератури, невідомої мови невідомої країни.

Микола Рябчук

Безумовно, я перебільшую: переклади з української літератури у деяких країнах таки з'являються, однак мусимо визнати, що й там вони залишаються здебільшого предметом зацікавлення професійних славістів та порівняно невеликої інтелектуальної еліти українського походження. Польща, як і Росія, у цьому відношенні є безперечним винятком; у кожному разі, для цих двох держав Україна ніколи не була "неіснуючою", або й цілком невідомою країною, як, скажімо, для китайців чи венесуельців. Інша річ, що сприйняття України і в Росії, і в Польщі завжди було досить специфічним — нещодавно нам це зайвий раз показали Стефан Киселевський та Едвард Прус, по один бік, і Олександр Солженіцин та Дмитрій Ліхачов, по інший. Певні російські і польські інтелектуали, очевидно, вважають, що українцям не досить сумної практики багатосотлітнього колоніального існування під Росією й Польщею, і вони повинні збагатитися тепер ще й відповідною теорією.

Що ж до всіх інших держав, то Україна, у певному розумінні, є справді країною унікальною: лежачи в центрі Європи, вона мов би існує і водночас не існує.

Рік тому, подорожуючи з товаришем із Києва до Варшави, ми мали в купе двох симпатичних сусідок, що поверталися з Ростова-на-Дону до Білостоку. Якийсь час вони прислухалися до нашої з товаришем розмови, після чого нарешті спитали, чи ми, бува, не чехи. Ще б пак — якщо хтось у Києві говорить не по-польськи й не

по-російськи, то це, ясна річ, можуть бути тільки чехи... (Найкумедніше в тому всьому, що у Празі, коли я говорив по-чеськи, зрозуміло, з акцентом, мене приймали за поляка, а в Братиславі моя словацька вимова виказувала в мені... югослава. І лише в Білорусії мене часом приймали за білоруса, хоча саме там я завжди намагався розмовляти по-українськи).

Звичайно, то досить слабка втіха — знати, що десь в Європі ще є народ, становище якого гірше навіть від твого. І все ж, думаю, що саме поляки з їх історичним досвідом державного неіснування, напівіснування чи існування "з обмеженим суверенітетом" здатні зрозуміти становище неіснуючої нині на картах світу країни, зрозуміти самопочуття письменників у такій країні і в такій "неіснуючій", ясна річ, мові та літературі.

Сподіваюсь на розуміння, бо пам'ятаю, як років шістнадцять тому один із найбільших польських поетів говорив про себе з сумною іронією:

... Професор Мілош,
Що пописував вірші маловідомою мовою.
Хто їх там, зрештою, порахує.

І справді, хто порахує сотні чи тисячі різних мов, які існують нині на світі і якими твориться усна або й писана поезія? Хто переконає пересиченого поезією сноба у Парижі чи Лондоні, що десь там в Екваторіальній Африці чи на Папуа — Новій Гвінеї існує кілька або й кільканадцять цікавих поетів і що є між ними, можливо, навіть поети першорядні?

Пам'ятаю тонку іронію Тадеуша Ружевича ("La Pologne, La Pologne..."), пам'ятаю сарказм іншого польського поета, Богдана Задури, котрий писав: "Катедри славістики по цілому світі більш-менш однакові... Польоністика там завжди є убогою родичкою русистики, і нема в тім нічого дивного..."

Але що казати тоді про катедри україністики? Якими "родичками" русистики вони є, якщо є взагалі? "Нема в тім нічого дивного" — то, зрештою, непогана філософія. У своїх зарубіжних поїздках я часто собі ту фразу повторював.

"Where are you from?" ("Звідки ви?") — запитують іноземці.

"I'm from Ukraine", — відповідаю.

"Sorry?" — перепитують ті, котрі чемніші.

А ті, котрі у дипломатичність не бавляться, запитують прямо:

"Ukraine? What's that?" ("Що то таке?").

Ну, і тоді я мушу казати їм щось про Київ.

"Oh, not far from Chernoby!.." — співчутливо кивають вони.

Зустріч з українською літературою якраз і є у певному розумінні зустріччю з літературою "not-far-from-Chernoby!" — "неподалік чорнобильською". Не в тому розумінні, звичайно, що вся

вона — про Чорнобиль, а в тому, значно трагічнішому, що вся вона чи, принаймні, більша і краща її частина — про Чорнобиль духовний, той, сказати б, всеукраїнський Чорнобиль, який маємо нині в наслідок трисотлітньої колонізації України росіянами та найнещаднішого у світі геноциду, практикованого щодо українців більшовиками. Думаю, не випадково одну зі своїх самвидавних книжок український поет Василь Стус назвав "Веселий цвинтар", а його молодший, так само трагічно померлий колега Григорій Чубай у той самий час написав "Плач Єремії"; не випадково молода поетеса назвала свою збірку "Підземний вогонь", а двоє її колег майже одночасно підготували *Зиму у Львові* і *Зиму у Тисмениці*, а третій не менш програмно назвав свою книжку *Упродовж снігопаду*.

Зима, холод, пільма, порожнеча, попіл — чи не найголовніші мотиви української поезії 1970—1980-их років, "поезії довгої зими", як назвав її критик і поет Олександр Гриценко, маючи на увазі, зрозуміло, не ту поезію, яка видавалася й продавалася (чи, принаймні, лежала по книгарнях) упродовж двох десятиліть, а ту, переважно, яка існувала в рукописах, переписувалась і передруковувалась, або й просто деклямувалась за кавою у вузьких артистичних компаніях львівської чи київської молоді, і яка лише тепер приходить до нас окремими книжками.

Суспільна заангажованість поезії українських герметиків, її зв'язок із народно-просвітницькою, народовиховною традицією — це окрема проблема, на якій тут не зупинятимуся з огляду на її складність і дискусійність. Незаперечним, однак, є зв'язок усіх без винятку українських поетів із тією традицією, зокрема й тих, котрі з авангардистським завзяттям супроти неї повстали й найрізноманітнішими способами боролися.

Та традиція — то своєрідна *карма*, за межі якої не можуть вибитися навіть найпереконаніші модерністи, хоча й відчувають і переживають її як "смутну хворобу" —

Україно, земле непізнана, шибка, до котрої
вічногарячим чолом дотуляюся; каюся —
я на папір переносу ім'я твоє зболене,
дагеротипи, мохом покриті, з матері-покритки
пропоную перехожим, а хто з них вартує того,
щоб смутну хворобу оцю — батьківщину —
у груди прийняти, до того прийняти, аби
лише внутрішнім жити відтоді, хворобою жити..

.....
Врешті, що тут казати! Поглянь,
де ми зараз знаходимось — ти
погодишся: тільки хоробрий і чесний народ
міг опинитися тут.

Не знаю, чи існує ще десь в Європі поезія, яка б так уперто шукала в минулому своєрідної "легітимації" для себе й свого народу, яка б так наполегливо займалася проблемою національної ідентичності і виживання народу, його мови й культури у ворожому щодо них часі.

Безумовно, у ХХ столітті українська поезія, як і, зрештою, польська, перестала бути переважно засобом боротьби за долю свого народу, поезією виховно-просвітницькою, "будительською" у романтичному значенні того слова. А проте вона й надалі залишилась головним жанром в українській літературі, та й не лише в літературі, а й у всьому духовному житті народу. Це, гадаю, вельми істотна риса української культури, приреченої упродовж усієї своєї історії розвиватися у надзвичайно несприятливих умовах — настільки несприятливих, що одна українська поетеса, вражена цим безкінечним національним мартирологом, сформулила сумний афоризм: "Історія української культури — це передусім історія її неперервного нищення".

Ясна річ, що коли української держави, яка дбала б про розвиток національної культури, не існувало, а та, яка існувала, більше дбала про нищення будь-якої культури взагалі, важко було сподіватися на розквіт національного кінематографу, театру чи навіть великої прози. Хоча й були, безумовно, в усіх отих галузях певні винятки — радше як підтвердження сумного правила, аніж як його спростування (доля Сергія Параджанова, скажімо, у цьому відношенні дуже показова).

Основні жанри, в яких виживала українська культура під гнітом неймовірно важких обставин, були пісня й поезія. Навіть коли під заборною опинилася сама українська мова, важко було заборонити співання пісень цією мовою. Навіть коли під заборною опинялася взагалі будь-яка творчість — як це було у випадку Т. Шевченка чи замордованого у брежнєвському ГУЛагу Василя Стуса, — завжди знаходились якісь "захальвні" списки недозволених віршів, знаходились, зрештою, друзі, готові ті вірші запам'ятати й передати із вуст в уста.

Поезія існує доти, доки існує мова. І коли б мене запитали сьогодні, що можуть українці показати світові — після всіх випробувань, які випали на їхню долю й долю їхньої культури, — я не вагаючись назвав би народну творчість і — поезію.

Але, на превеликий жаль, поезія є жанром майже неперекладним, а коли й перекладним, то майже нечитабельним. Живемо, як не як, у світі, де 80 відсотків людей читають лише детективи, а поезія взагалі не потрапляє до першої десятки найпопулярніших літературних жанрів.

Ідеологічна цензура замінюється цензурою комерційною, і Господь лише знає, котра з них для поезії "краща". Бо хоч би там

як, а саме в ідеологічному підпіллі з'явилися якщо й не найбільші, то принаймні найзнаменитіші твори української поезії — як, мабуть, і поезії польської. Я маю на увазі не лише класиків — Шевченка й Міцкевича, а й, скажімо, рано померлого Василя Симоненка, чиї щоденники, видрукувані на Заході, виявилися справжнім скандалом, як і цілий ряд його віршів, поширюваних у самвидаві. Те саме можна сказати й про Ліну Костенко, яка "мовчала" у Радянському Союзі вісімнадцять років і книжки якої розходяться тепер неймовірними для поезії тиражами — до ста тисяч примірників і більше. Я згадував уже про Василя Стуса — його перша, шойно видана на Україні книжка (ряд його книжок вийшов перед тим різними мовами на Заході) має тираж 48 тисяч і є при тому справжнісіньким раритетом.

Ця популярність, безумовно, є своєрідним винятком, наслідком надзвичайно zdeформованих, по суті, патологічних умов, у яких змушена була розвиватись українська поезія. Я не хочу тим самим сказати, що популярність вищезгаданих авторів є виключно наслідком їх суспільної заангажованості, — кожен із них, безперечно, дав зразки поезії першорядної. Але безперечно й те, що популярність їхня є наслідком не лише створених ними естетичних цінностей, а й певної суспільної позиції, тобто певних цінностей етичних, утверджених самим їхнім життям.

Нещодавно у щорічнику "Cross Currents" (Ann Arbor, 1987) я прочитав блискучу статтю Адама Загаєвського "Високий мур", де автор, зокрема, пише:

Що трапиться одного дня — одного чудового дня — коли Польща здобуде нарешті політичну свободу? Невже та дивовижна духовна напруга, яка характеризує сьогодні польську доволі численну демократичну еліту, раптово зникне? Невже костюли спорожніють? Невже поезія зробиться усього лиш предметом для змуджених фахівців, як це маємо у шасливих західних країнах? Невже кіно стане лиш галуззю розважальної індустрії? Невже всі ті речі, які виникли в Польщі як реакція на загрозу тоталітаризму — речі, врятовані від потопу, захишені від деструкції, піднесені над небезпекою, немов над високим муром, — припинять своє існування в той самий день, коли та небезпека зникне?

Авжеж, сьогодні подібні питання виглядають передчасними і навіть недоречними. А проте вони формулюються не без заздрощів іноземцями, що знаходять навіть певні переваги у нашому становищі — духовні і громадянські здобутки серед руїн нашого економічного й матеріального життя. Подібні запитання рідко, якщо взагалі будь-коли, спадають на гадку нам самим, активним учасникам соціалістичного експерименту. Для нас ці "здобутки" є річчю так само природною й необхідною, як киснева маска для альпініста.

Польською мовою ця стаття була написана року 1984 або й раніше. Приблизно в той самий час і в подібних умовах один із найцікавіших українських герметиків Олег Лишега писав з уїдливою іронією:

Поки не пізно — бийся головою об лід!
Поки не темно — бийся головою об лід!
Пробивайся, вибивайся —
Ти побачиш прекрасний світ!
Короп — той навпаки, зануриться в глибини,
Втече на саме дно —
Та короп і служить для того,
Щоб колись бути пійманим, раніш чи пізніше..
Але ж ти людина — тебе не впіймає ніхто..

І приблизно в той самий, тобто у такий самий час інший український поет Григорій Чубай завершив останню у своєму житті поему "Говорити, мовчати і говорити знову":

вони в маскувальних халатах побіжать по узвишші незграбно
спотикаючись об пеньки
вони нас над вечір оточать в прибережних кушах верболозу
— посміхайсь до нас місяцю!
— посміхайся до нас як колись!
.....
— нехай і на сей раз
вони в нас не вполюють нічого

"Високий мур", про який говорить А. Загаєвський, безумовно, існує у цій поезії — існує той простір внутрішньої свободи, який дає змогу поезії вижити в умовах тоталітаризму.

Не знаю, як скоро настане (і чи взагалі настане) той "чудовий день", коли Україна, подібно до Польщі, "здобуде нарешті свою політичну свободу". Але маю надію, що українська поезія зуміє протистояти не лише політичному тоталітаризмові, якому вона традиційно — ще від часів Шквченка — протистояла своїм романтичним патосом, своєю пророчо-місячністською поставою, але й тоталітаризмові "консумпційному", споживацькому, якому можна протиставити лише іронію, філософський усміх, стоїчну позицію мудреця Сковороди, котрий іще за два століття до Чубая й Лишеги мовив своє сакраментальне: "Світ мене ловив, та не спіймав".

Бо й справді — що лишається поетам у суспільстві, де їх ніхто не вбиває, не ув'язнює й навіть не виганяє з редакцій та університетів, але де поезія стає усього лиш "предметом для знуджених фахівців", як каже А. Загаєвський, і де "костьоли порожніють, як наші крамниці".

МИСТЕЦТВО

ВІТАЇСТИЧНИЙ ПАНОРАМЕНОН

Василь Барка

В екзотично-рослинних пейзажах Аркадії Оленської-Петришиної, в її "кактусіяні", вражаючо виразилася чаруюча панорамність: здебільшого з празничною урочистістю і могутньою мажорністю настрою. Чесотна оргія барвности: у зверхповному зборі складників. Розпорядок його чудово довільний: як відокремний розвиток — супроти строгості подібного видава, скажімо, на дивовижному розгорті під назвою "Квіти": Джозефа Стелли (1888-1946); твір 1914 року.

Аркадія Оленська-Петришин

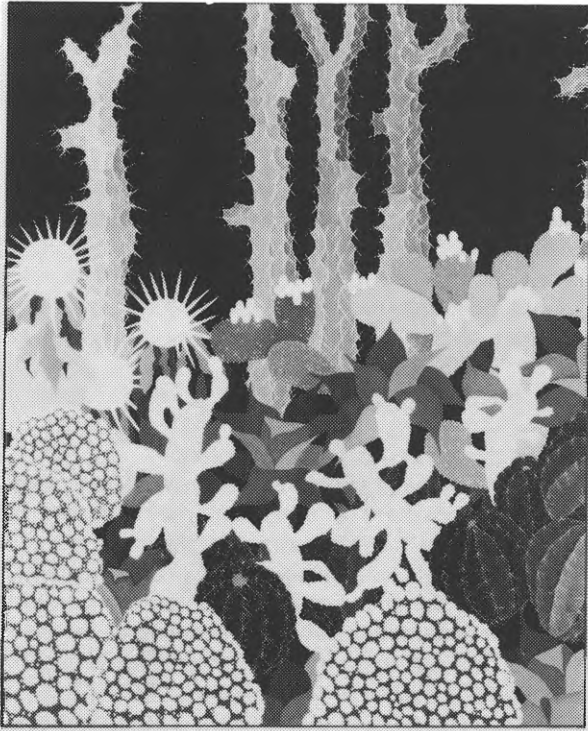
Там компонується множинність складників трішки в нагаді про іконостасну схему: у брамному обрисі; чи — ніби при контурі велетенської ліри сконфігуровано рослинну добірність на казковості зорової з'яви, навіть із посвіченою символікою в ній.

На відміну, Аркадія Оленська-Петришин вибудовує її вигляд зовсім по-новому: у структурності, як визначилася природно в "громадах", у співжитті різних сортів рослинного царства, догранично зближених, на тісноті сполуки для всього розквітлого зеленого сусідства ("Тиша"). Проте тут, властиво, тільки "вихідна" уявність, постійно змінювана для опису: в ідеалізуючій натуралістичності.

Навіть при пориві в "надмірність": виявлюваному ще від доби Відродження — від замилювання на множинність чудесного згромадження у видимому світі, ніби нововідкриваному для мистецького збагнення ("Сад у Порто-Ріко").

Від схеми уявної: з природничости, — тут безперервний відступ: до схеми з власного естетичного статуту: для постави візійно прекрасного: в потужності загального вигляду ("Нічні кактуси").

Творчий стиль А. Оленської-Петришиної сходиться з величезною новоформацією, що проклала смуги свого впливу по всіх родах

Аркадія Оленська-Петришин, *Кактуси вночі* (олія)

творчості через простір нашого століття. Її можна по різному називати, вказуючи на окремі згіршені сторони, скажімо: "популяризм", згадуючи, що так тяжко напрозорив Ортега і Гасет; або "деградизм". А все ж найістотнішу прикмету з'являє безнастанний пошук абсолютно нової враженевости. І в цьому вся формація наставляється переважно, як контрклясичність, що часом відкидає її навіть в антимиствецькість: з "антикрасою" і "антиреальністю" (т. зв. "нефігуративність").

Забудемо про спрощеності: з різними ескападами, піруетами та антраша — в уявностях здичавілого окрилля в новоформації. Джаз: один з бічних проявів її. Хоч він, неприродною пересиленістю примітивного надголосництва, — дістав собі подорожницю: одну з течій в сучасній поезії — короткий, сентенційного складу вірш: переважно безримний і безстрофний, — містить надвишену уявність про почуття, замість нього самого, і тому виливається за межі всіх клясичних порядків. Виник замітник справжньої поезії. Її не буває, якщо — без надхнення; і, за словом Пушкіна, навіть "восторг" не може допомогти, його заступаючи. Так "віршовизм"

вистиснув поезію на значній частині сучасного літературного поля, промовляючи навіть без вжитків метафоричного вислову, найбільш властивого для неї.

Крім того, чудесний палац музи з повнотою його істоти, коли був без "ізмових" поділів: от як в Данте чи Шекспіра, як і в кожного з великих клясиків, корифеїв, в Леонардо чи Рембрандта, — розвалювано палац і звідти побралися окремі складники подали: на різні сторони від цілоти, найменовуючися новопосталими назвами. Згадаймо більшість: сентименталізм, романтизм, реалізм, імпресіонізм, символізм, інтимізм, експресіонізм, імажинізм, акмеїзм, фовізм, кубізм, конструктивізм, футуризм, супрематизм, дадаїзм, концепціоналізм, абстракціонізм, сюрреалізм, і навіть були російські "нічевокі".

Поокремлено і повласнено частини домівлі і навіть ризу музи розточено на шматки і на ниті, так що скрізь відсвічується частка її, але величний в суцільності образ її розсіявся.

Ми тепер стоїмо на порозі нової ери в історії поезії і всього мистецтва, роздріблених в теперішньому столітті; впродовж наступного повинна здійснитися відбудова цілого образу: в новітньому артизмі, що для нього наш час — підготовчий.

Незнаний досі, потужний стиль синтетичного складу народжується тепер, пробиваючися свіжою течією крізь темні каменясті кривизни в знаходжуваному і почасти визначеному напрямі.

Відтвориться палац і в нім, умовно називаючи, — муза у відновленій ризі появиться, ніби котра з пророчиць сивіл, хто, сидячи на золотому троні в святині, прибравши квітучий вінець і тримаючи меч, проказувала віршами благовітну новину: про народження младенця, Сина Божого — спасителя людства, і це поперед старозавітних пророків (за півтисячі літ до Ісаї). Основні істини християнства були спершу провіщувані через старочасних жриць — поетес, початком, приблизно, за одне з чверту тисячоліття до Христа.

Їх святі образи: в незмірній потужності духовній, появлені в осередді Ватикану, в Сікстинській капелі: на розписах від руки Мікель-Анджельо.

Згадуємо їх мову, бо в ній, засвідченій авторами з-посеред святих подвижників та істориків церкви, виразилося: щоб повинно бути найвищістю в літературі і в образотворчому мистецтві, навіть в самій призначеності для життя людини на землі. Один з найавторитетніших знавців духовної культури, Джон Раскін, у капітальному дослідженні визначив: призначення і вжиточність людини — бути свідком слави Бога і поширювати її через розсудливу виконність, і як наслідок — щастя.

Образотворчість слугує цьому, зображуючи відповідно події з священної історії, і також подаючи вияви чудесности в Божому

Аркадія Оленська-Петришин, *Тропічні кактуси* (олія)

твори: супроти деградованих помальовань при сучасності, що знавмисна принижують той твір, ширячи неправдопоказ. Щодо нього, наведемо наступні суворі слова дослідника: "Це було б краще, аби ми не існували, ніж щоб ми провинно знеправили цілі існування".

Велична сюжетність, розвинена в стилі А. Оленської, відсвічує через барвність в ньому зі справжньою красою, — благодатні прикметності створеної природи: у тріумфальному вияви житної наснаги, що і повинно ставитися в естетиці новочасної формації образотворчості ("Узлісся").

Здається, М. Хвильовий відгадав одну з суттєвих ознак в характеристиці новостилю майбутности: "романтика вітаїзму", — хоч і тут без "ізму" не обійшлося. Романтика того змісту, що автор чи мистець бачить свою творчу долю зовсім в іншій дійсності, ніж

його оточує; і вітаїзм: як повна поява яскравої, могутньої, багатозмістової життєдіяльності: у творчому світі.

Полум'яний девіз Хвильового засвітився на протиставу до нудотно-партійного бюрократства сталінщини, коли навалилося на літературну арену: всією давлячою темрявою від тугодумного мішанства.

Проголошено, як назву для маніфесту: термін — на поворот до європеїзму, супроти мертвотного духу обивательства — з півночі; кинуло клич: до шукальницьких доріг "фавстівської людини", до вершинності вселюдського духовнотворчого Відродження. І сам термін в собі містив передзнак синтетичності: з поривами романтики і життєвістю: в її повномірній справжності для мистецького світу; з романтикою життя, її сили: в "духовному реалізмі", — коли брати вислів Достоевського.

В поезії нам об'явився такий стиль трьома пануючими висотами, як завершеннями для вияву глибинних прагнень історичної нації: "Вітер з України" П. Тичини, ранні поеми М. Бажана, передусім — "Сліпці", "Число", "Смерть Гамлета" й інші, поета Т. Осьмачки "Поет".

Можна оспорювати сам термін: "романтика вітаїзму", але він досить відповідно відзначає спільну прикметність для стилю всіх трьох авторів, що її можна ілюструвати висловом з поеми Осьмачки: вся "Україна до життя гуде", як вранці "сонце молоде", — цей життєвий порив на всенародному світанку, після трьохсотлітньої ночі, — об'явився в поезії кожного з трьох — в дограничній визначеності, як визвольний з романтикою майбутності, нехай навіть в "загрізності" вимріяного стану.

Романтика життєтворчості розвинулася, як пануюча для нашого Розстріляного Відродження 20-их років, — і її духовбивці не змогли похоронити її назавжди в обкривавлених могилах. Звідти поставляється покоряючою привидністю навіть через все Вигнанське Відродження сорокових і п'ятдесятих років: спершу в таборах "ДіПі" (перемішених осіб), потім по заморських краях. Всі ми досі зберігаємо основний "комплекс" нашої всенаціональної романтичності: бачимо нас самих духовним зором вже в прийдешності здійсненого ідеалу.

І вона має магнетичну потужність: привертати собі серце творців мистецької вартости, навіть виводячи з полону в орбітах розкричаної, хоч пустоцвітної, модности, — так сталося з А. Оленською-Петришиною після пробуття в колі "поллоківщини" з її примарною показовістю.

Приуяви А. Оленської з "зеленого світу" ставляться ніби в одній фазі вітаїстичного циклю: як в апогеї розкриття життєтворчої потужности ("Підлісок"). Так: рівнорядно з апотеотикою цієї кругохідности, — в поемі Тичини "Фуга", бачена зелень в її виростах і шумі

Аркадія Оленська-Петришин, *Город в Сан-Маріно* (олія)

висвітлюється, як перетворена клітинність живих істот, що свого часу горіли протестом! — і сам автор відчуває його вимову в собі.

"Ще літо за повним столом..."

"Прислухаюсь:

голос, що вкруг росте

в собі я ношу.

Живе давно розпалось на клітини,

клітина — в землю, в зелень, шум.

І той протест, і той огонь, що був у них —

тепер він зелень, шум..."

.....

"А в шумі тім,

ак арфи перебіг в оркестрі —

осики тремотінь.
А в шумі тім у просвіт десь
берези фартушок.
І несподівано
птичка...
і все те гойдає, шумить і говорить”
(1921)

Зелені видива А. Оленської — безвітряні і безшумні, але в них — важуча промовність, з якоюсь привидницькою етимологічністю в барвах, вираженою ніби в грандіозних натюрмортах, високо розмішених з оранжерейною вибраністю. Тут селекціонована рослинність: для ідеального, в своєму роді, її збірного вигляду — в природній єдності всієї погодженої спільноти, оздобленої казковою квітністю, що розмішена довільно в орнаментній ритміці. І вона керує всією фантазмагорійною скупченістю зеленого збору, в широкій градації відтінків переважаючого тону в кольориті: здебільшого "холодного" крила від спектру.

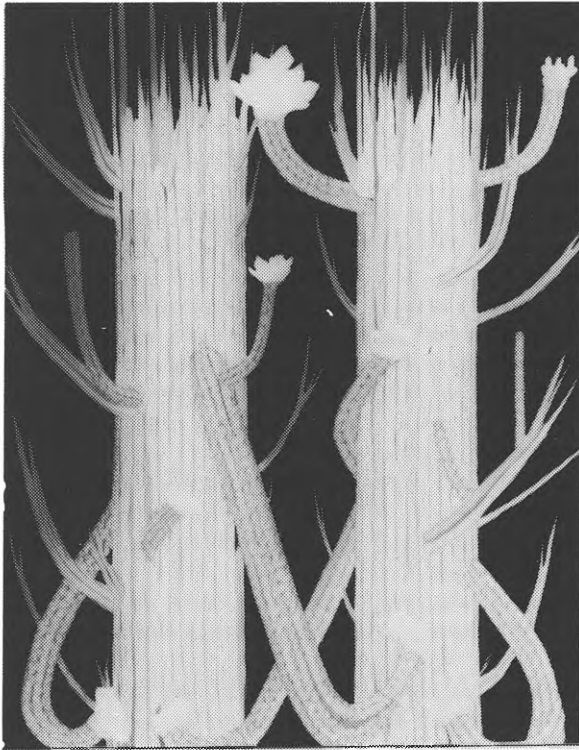
Тут відзначаємо головні особливості:

I. Обнова жанрова в творчому знаході, що через нього сам декоративізм змінився собою на новознайдений рід з глибинною настроєвістю: можна означити як *"ботанічний епос"*, — для барвного змісту ("Сад у Сан-Маріно"). І одночасно також споконвічна орнаментність переходить через видозміну: для цього змісту; — віддалля: подібно, наприклад, до гогенівського казкового розміщення квіток чи — в згадках з "русоїстичного" екзотизму зелені, або від "Битви світел" Дж. Стелли, з калейдоскопічною розгрою рослинної множинності.

II. Властиво, в панорамності видів А. Оленської-Петришиної з'являється взірець зовсім оригінального синтетичного строю, що в ньому, якщо вжити термін Гегеля, — вже "зняті" дотеперішні "ізмості": заради вимірної візії, вершинної в сутній естетиці малярства. Що означено і в письмовому кредо: "прагнула розкинути рід уявности, який став би видивно вражаючий, спонукуючий і глибинно відчутний"; і "міг би надати візійної чарівности відкриття".

III. Здійснюється мета малярки зокрема — через відважний "розмах" в самій композиції її монументальних творів, ніби в мюральності, прибраній від живої природи: аж на *акмеїстичному* стані законовпоряджених спільнот з рослинного царства, в їх "соціальності" для тісного співжиття.

IV. При вершинному і красному вияві життєтворчої снаги звідти, — здається, висвічено нагад про *благодатний вигляд* рослинного оточення із втраченого раю: вигляд для всіх, хто поділяють думку Д. Раскіна — про надзвичайну цінність такого

Аркадія Оленська-Петришин, *Вмираючі сагуари* (олія)

зображення, супроти зневажливців, прив'язаних надто до вжиткового добра і холодних очима до вищих вартостей, наприклад, суто мистецьких: Бо "люблять зерно, що його розмелюють, і виноград, що роздавлюють: радніше, ніж сади янголів на схилах Едему". Близько до погляду Раскіна, тут надходить, можемо сказати: "верховна" оцінка для справжнього артизму, подана в Гоголя: "натяк на божественний небесний рай заключається в мистецтві — через те одне воно вище за все".

V. Частково тут блаженний натяк посвічується через високу радісність всієї цілісної видивності: на густозелених збірнотах. Бо — здійснена особлива віддача звідти, ніби бачено їх при значнішій від звичайної в природі, при освітленості "звиш", з-над ясности від щоденного сонця: бачено в духовній повидненості їх. Для цього спотребувалась мистецька екстатика: з підвищеною, супроти буденного стану, силою суто особистої життєсвідомости, як вирішальною для всіх визначних здобутків з кожного мистецтва.

VI. У строгих окресленнях, на змисному стримі обважености,

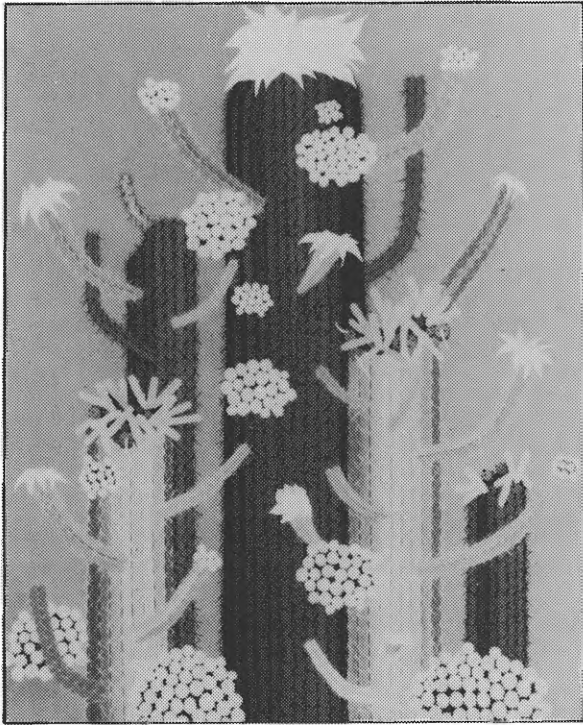
поставляється з посилено переконливими барвами формна плеоназмість: на вираз особливо буйного прояву рослинної снаги, в освіті — ніби від доброго магізму: для зорової з'яви.

VII. Тут — надхненна трудолюбивість, має на великому сучасному перехресті стилів і духовних течій. Протистанули два полярно антагоністичні рухи у сфері мистецької творчости, і ще ніколи їхня суперечність не виявлялася, як тепер, догранично наочною в цілковитих протилежностях. Пануючою встановилася досьогодні, в закріплених позиціях — сила, що через її склад здійснюється візуальна демоніфікація мистецтва: в такому зображено Божого світотвору, ніби бачено його очима злих духів з їх ненавистою до всього, обкутаного для них в понурі сутінки, звідки прикошмарюється всяка потворизна, як в снах психічно хворої особи. Розпадний космос. Безсенсний і безнебесний. Макабрика від душевної неприкаяности, називана безперервно свіжими "ізмовими" словотворами.

Однак останніми роками визначилася, невідхильно дужчаючи, — протиборна настава, як оборонна для артизму справжнього, часом в надходах тріюмфальних; як, наприклад: надзвичайний успіх для виставки картин Ендрю Ваєта, знаменних тим, що відтворюють досвід зорового пізнання світу — в дійсній мистецькій правді. Хоч іще не в наближенні до ангельського бачення його, як було, скажімо, в Джотто чи Фра Анджеліко, — то принаймні у високій естетичності зворушливого реалістичного живописання.

Як повсюди тепер, на початковому відході від модних антиклясичностей в напрямі до традицій вірцевої художности в її найвищих вікових піднесеннях, — сталася також переміна і в творчих пошуках Аркадії Оленської-Петришиної: з надзвичайним успіхом в новознайденому стилі барвної вимови.

VIII. В новоромантичній естетиці малярки до прикмет стильової синтетичности приєднується вплив, як видно, мимовільний, — від зовсім відмінної сторони: від джазокомплексу, що — "високий" (краща поміта, ніж часто вживана "солодкий"). З найхарактеристичнішого додатку тут візійна "синкопічність", — рівнорядна до звукової: з її несподіваними переборами на ритмічних порядках, з раптовими наголосами супроти належного строю: як прийнято в класиці; хоч тут частково зберігається її підстава. В розміщеннях: для формної метрики, з'являються зміни, незвичні для традиційної тектоніки барвного видува, зокрема — в розривному, ніби через стаккато, надході різнокольорових складників, від чого посилюється враження декору. Зате через "зведеність" стилістичних прикмет від протиставних сторін, — надається в мистецькій манері особлива неповторність: цілковито — своя власна: для малярки, в побудові сумарного вигляду однієї зі сфер життєвих, що його можна позначити як панораменон.

Аркадія Оленська-Петришин, *Сім'я сагуарів* (олія)

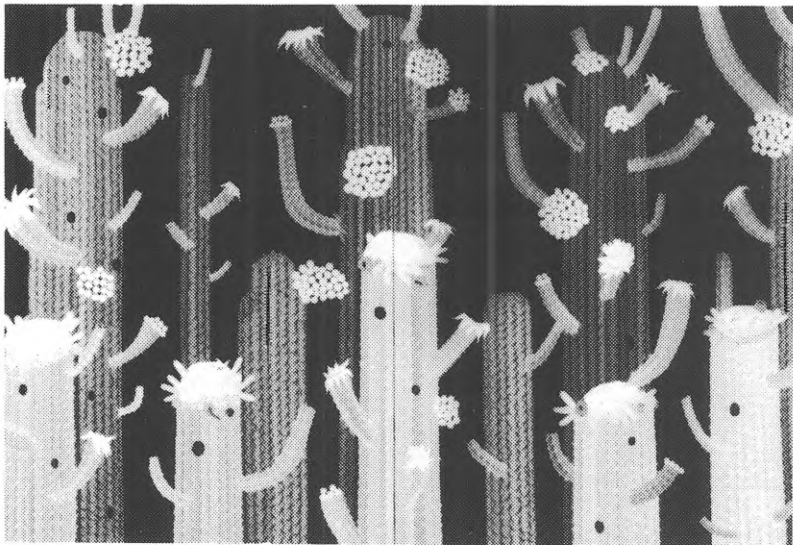
IX. Він тут почасти строїться, умовно називаючи, в "гобеленність": через скорочення перспективних далечин, мов прагнути — в планіметричність, і також позначаючися тут ніби в барвно-візійний фон для незнаного міту.

X. Можна сказати про декотрі взірці: "разова феноменність", бо з'являються, як посилено видивні, спеціально у виставність на короткий час, аби зібраною репрезентативністю віддати загальну життєву могутність рослинного світу — на пейзажному екрані.

XI. Чар новознайденого. Подібно, як Гніздовський для дереворитів відкрив свою овочево-городну "ельдорадність", — тут з'явлено кактусник, як вітаїстично-романтичний вирій: з вивороженою незвичайністю його постави, в декотрих сюжетах з пара-гогенівською статуарністю змальованих осіб ("Дві дівчини").

В окремих, наближених до цього, композиціях відбувається, ніби в схематизованій концертності, розгра переплетених рослинних складників: стовбурик, галуззя, фігурна листовість, квіткостан — з досконалою синкордністю в цілісному вигляді ("Тропічне листя").

XII. Різноманітна співставленість окремих рослинних мотивів: в

Аркадія Оленська-Петришин, *Город сагуарів* (олія)

органічному співрозвитку як "громадськості", чи в простому співрядді, як для "зеленої рапсодії" (в значенні "зшивана пісенність").

Часом перенапружено барвиться джунгляна фантазмагоричність скупченого багатства плідної зелені, — і на відміну від того відкривається також якась заклята пустельність, рідко позначена колючими кактусовими макабростями, — ніби терен, куди попали праотці, вигнані з едему погрозою полум'яною, в кругових руках ангельського меча: така непривітність. Хоч і тут стаються чародійні дива від малярчиної уяви: заповнююча казковість, із притасною мелодією, як в ніч на Івана Купала, або, напрооти того: рослинна легенда в яскравій освітленості ("Сад у спалахах сонця").

В надзвичайному процесі: зоровому збагненні всесвіту, малярству призначена незамінима роля, хоч воно, крім окулярів та фотоапарату для декого, не має могутнього озброєння, на зразок теле чи мікро "скопів". Але зовсім особливо найглибинніші, цілком неприступні для всіх інструментаріїв, сутності видимого всесвіту відкриває в категоріях духовних, що їх можна означити одним складеним словом: "доброправдопрекрасність". З'являється, як знахід: для чутливих мистців; як відсвіт того найісточнішого і найкращого, що видно, за словами апостола Павла, — від початку в цілій вселенній: божественність, мудрість і вічна могутність Творця, — вона просвічується крізь всю природну видимість. Відтворена в пейзажних візрях, надає їм найпершої прикмети

мистецької справжності: враження чудесности, що примножується через дар "звиш": для мистця, як талант, що його силою, крім проникнености в правду життя, здійснюється також насиченість мистецького видива почуттєвим світлом від творчої особистости.

Так посвідчилося в тріумфах екзотичної фльори — на багатьох композиціях А. Оленської-Петришиної, через що вони заслуговують стати у високому ряді серед здобутків сучасного мистецтва.

Аркадія Оленська-Петришин, *Город з Юками* (офорт)

МИСТЕЦТВО

ТЕАТР — МОЄ ЖИТТЯ

Юрій Олененко

Пропозицію виступити на сторінках часопису *Сучасність* з розповіддю про український театр, його проблеми й перспективи, здобутки й втрати сприйняв як свідчення того, що зміни сьогодні відбуваються не лише у нас, а й в усьому світі. Хоч, погодьтеся, та пропозиція виглядала дещо незвично, якщо озирнутися на не такі вже й віддалені роки політичної, ідеологічної конфронтації, на все те, що поділило український світ, українську духовну культуру "на наших і не наших", на ті часи, коли візита Міністра культури Радянської України до редакції *Сучасности* могла розглядатися як щось маловірогідне.

Але вже трохи згодом, уже в літаку над Атлантикою, я той спокій почав поступово втрачати. І зовсім не тому, що воскресли в душі моїй давні політичні антипатії, побоювання, підозри.

Так склалося, що моя зустріч з працівниками редакції *Сучасности* припала на перші дні Нового року, на той час, коли кожна людина, незалежно від її політичної, станової приналежності, оглядає своє минуле, поціновує зроблене, здобуте й втрачене, прагне, бодай для самої себе, збагнути, яке ж місце вона посідає в цьому мінливому світі, що чекає на неї в майбутньому. Ось чому роздуми над питаннями, що їх поставили шановні добродії з редакції, мимоволі наклалися на щось дуже особисте, на моє особисте життя, в якому театр займає, можливо, аж надто велике місце. І не лише тому, що я очолюю Міністерство культури України і мені чи не щоденно доводиться вирішувати ті чи інші питання адміністративно-творчого життя театральних колективів республіки. Власне, з цієї позиції я міг би досить спокійно повести мову про театральну справу на Україні. Однак...

Однак були ще й інші роки в моєму житті. Були перші кроки в шкільній самодіяльності у рідній Згурівці, ремісничє училище, суднобудівний завод, де мені — молодому робітникові — доводилось працювати і вчитися у вечірній школі, але все ж знаходити час для аматорського театру, що вабив мене до себе як магнетом. А вже потім був Київський театральний інститут, що містився тоді в порівняно невеликій кам'яниці на Хрещатику, такій маленькій, що його тодішній ректор покійний Іван Чабаненко міг, стоячи на третьому поверсі, одним поглядом охопити все, що діється в підпорядкованому йому закладі. Тут мене і моїх друзів (а

серед них відомі нині майстри театру) вчили професії, а головне прищеплювали любов до сцени, до рідної культури, рідної мови. То були часи хрущовської відлиги, перших спроб розкріпачення вільної думки. Мені і моїм друзям, либонь, пощастило, бо ми прийшли до мистецької школи якраз у такий дивовижний час, коли знято було ганебне тавро "ворогів народу" з імен Леся Курбаса, Миколи Куліша, Якова Мамонтова, коли було сказано правдиве слово про легендарний курбасівський "Березіль", і ми раптом з'ясували для себе, що можуть бути, виявляється, ще якісь форми театрального буття окрім тієї єдиної, про яку оповідали деякі безталанні автори підручників з історії радянського театру.

А потім мені, можна сказати, пощастило ще раз. Я дістав запрошення на роботу до того ж таки легендарного "Березоля" — Харківського театру імени Т. Шевченка. Тут ще працювали на той час соратники й учні геніяльного Леся Курбаса — Лесь Сердюк, Федір Радчук, Валентина Чистякова, Данило Антонович, у творчості яких ніколи не згасав святий вогонь відданості справі великого майстра, жила його віра у високе покликання театральної штуки, хоч і припорошене те все було сірим попелом трагічних компромісів, вимушених зрад, спогадів про дні слави й роки чекань чогось справжнього, непідробного. Вони так і не дочекалися приходу нового майстра. Мов якесь прокляття впало на цей талановитий колектив, славний своїм досконалим ансамблем акторів. Минуло понад п'ятдесят років з того трагічного дня, як пішов назавжди у безсмертя зі стін рідного "Березоля" Лесь Курбас, а в театрі змінювалися, не затримуючись, головні режисери і просто режисери. Особиста доля багатьох з них складалася трагічно, хоч і не пов'язано це було з якимись політичними звинуваченнями. Правда, на деякий час був ще один золотий період — в цьому театрі утвердився Мар'ян Крушельницький, але невдовзі змушений був піти до іншого театру, що, до речі, нічого не дало ні тому театрові, ні Крушельницькому.

Отак несподівано, розмірковуючи над обіцяною статтею про український театр для *Сучасности*, вийшов я на особисті спогади. Може тому, що не було в літаку під рукою звичних для міністра інформативних довідок. Та справа, мабуть, не у відсутності довідок. Зрештою, та клята циферія закарбована в моїй пам'яті так, що можу відтворити її безпомилково в будь-якій ситуації. До отих згадок все таки спонукали Новий рік, Різдвяні свята і ще та обставина (зрозумійте тільки це правильно), що особисте життя ніколи не уявлялось мені поза театром, поза колом його проблем, людей сцени, справ репертуарних, гастрольних, творчих.

Як не дивно, але саме ці обставини, ця причетність моєї біографії до театру значною мірою ускладнюють завдання, що його взяв у редакції. За кожною цифрою, назвою вистави, ім'ям актора,

згадкою про той або інший театр постає обов'язково щось особисте, пов'язане не з діяльністю міністра, а з моїм особистим життям, спогадами моєї юности, згадками про друзів і недругів, про коханя і ненависть, про радість маленьких і великих творчих звершень і про прикрі поразки, нездійснені задуми, нереалізовані можливості.

Ось чому я завжди болісно реагую на спроби зганьбити, вимазати дьогтем, очорнити все те, що зветься сьогодні українським театром. Дехто ладен ту мою гостру реакцію пояснити міністерськими амбіціями, марнославством, турботою, як то кажуть, про чиновний мундир. А все значно простіше: український театр — то моє життя, а воно в кожній людині одне, іншого не буде і я його перекреслювати не збираюся. Не сприймаю й репетування новоявлених революціонерів-реформаторів (а їх нині багато розвелось на славній нашій Україні) про вигадану ними "драму української драми". Вигадану, бо в тих репетуваннях вбачаю силу-силенну фактичних помилок, перекручень, незнання реалій сучасної української сцени, безапеляційних спроб нав'язати свою думку, своє бачення стану справ (а ми на Україні добре собі затирили, чим закінчується монополія однієї думки).

Маю на увазі не лише публікації деяких наших пророків у *Сучасності*, хоч і їх теж. Подібні, а може, й жорстокіші статті друкують сьогодні і різні радянські видання. З дуже схожими "маніфестами" виступали й деякі добродії на останньому з'їзді Спілки театральних діячів України.

І от що дивно: коли я читаю цих, з дозволу сказати, однодумців з радянських газет і журналів, слухаю їхні виступи на з'їздах і нарадах, у мене народжується впевненість у тому, що всі вони не люблять український театр, ставляться з відвертою зневагою до людей, які в тому театрі працюють, до їхньої праці. Власне, для них цей театр не існує, він не гідний їхньої уваги. Український театр оголошується ними чимось, що знаходиться поза культурою нашою і світовою.

Показово, що один із таких оракулів (його прізвище не хочеться називати), який вважає себе ледь не продовжувачем справи Леся Курбаса, реформатором і месією сучасної української сцени, не спромігся за останні 25 років своєї режисерської роботи поставити жодної п'єси українського драматурга (ні класичної, ні сучасної). Обійнявши посаду головного режисера одного Київського театру, одразу ж заходився ставити відомі історичні хроніки російського драматурга Михайла Шатрова, намагаючись зажити слави на політично-кон'юнктурних творах. До речі, пліткі про начебто забороненого міністерством "Мину Мазайла" легко руйнуються при першому ж погляді на республіканську театральну афішу. "Мину Мазайла" поставлено в багатьох театрах України. І ніяк міністерство того не забороняло і не могло заборонити. А на фестивалі "Золотий

лев" у Львові робота Харківського театру ім. Т. Шевченка була навіть відзначена високою премією.

Ну, от відтак водилося б перейти до розмови про український театр, який, на моє шире переконання, був, є й буде вічно жити, як би там його хтось не поцінував. Бож таки щоднини 90 державних театрів відкривають свої завіси для глядачів. І щороку близько двадцяти мільйонів глядачів приходять на їх вистави. Окрім того, останнім часом поряд з театрами державними функціонує ще майже сотня так званих театрів-студій. Працюють вони в умовах повної творчої та економічної самостійности, залежні лише від ласки глядача, який сприймає або не сприймає їх творчість. Якщо не сприймає, а щедрого спонсора в особі директора якогонебудь солідного підприємства знайти не щастить, театр-студія припиняє свою роботу. Це, так би мовити, ще одна з реалій нового періоду нашого культурного життя.

А державні театри одержують щорічну фінансову дотацію. Не сказав би, що занадто щедра та дотація, одначе вона забезпечує стабільність творчих труп, дозволяє щорічно випускати майже 500 нових вистав. Серед тих 90 державних театрів — 11 театрів опери та балету, оперети, естради, 7 театрів юного глядача, 27 театрів ляльок, 45 драматичних і музично-драматичних.

От бачите, міністер все таки не втримався від цифр; але, слово чести, далі спробуємо обійтись без них, більше покладаючись на мої особисті спогади про театри, про людей, що в тих театрах працюють, про мої особисті зустрічі з їхнім мистецтвом, на моє особисте сприйняття того мистецтва.

Одразу треба зауважити, що це моє власне розуміння того складного явища сучасної української культури, яке зветься театральним мистецтвом. Я нікому не збираюся нав'язувати оте своє розуміння, не збираюся оголошувати його єдино правильним і можливим.

У моїх опонентів можуть бути свої думки щодо сучасного стану справ в українському театрі. Учені-театрознавці, можливо, справді, спираючись на результати порівняльної аналізи, переконливо доведуть помітне відставання української сцени від світових і всесоюзних стандартів, її провінціалізм, вкажуть на кризу в українській сучасній драматургії, на брак яскравих режисерських обдарувань.

А я з усім отим чомусь не хочу сперечатися. Може тому, що аргументи мої не з царини аналітичних театрознавчих розвідок. Так, провінціалізм, а перед очима зразу постає добряче пошарпаний театральний автобус, на якому я, а водночас і десятки, сотні моїх колег їдемо на так звані виїзні вистави до віддалених сіл, хуторів, на ферми. Веземо "Шельменка" абож безсмертну "Наталку", щоб показати їх у далекому сільському клубі, для

глядачів ширих, безпосередніх, добрих. Вони, може, вже не раз бачили того "Гриця" або "Азу", а прийшли знову, чогось чекають від тебе, вірять тобі, акторові української сцени, вслухаються у кожне твоє слово.

За якими світовими стандартами я маю вимірювати оту віру простого українського хлібороба? Про які сміливі режисерські експерименти може йти мова у сільському клубі на маленькій сцені? Це стандарти української сцени, започатковані у перших мандрівних театрах її корифеїв понад сто років тому. І водночас це й небачений експеримент в історії світового театру, бож отой демократизм, народність, отой найвищий ступінь взаємопорозуміння між залею і сценою дозволили українському театрові пройти через найстрашніші випробування і зберегти свою гідність.

Не будемо згадувати давні часи царських утисків і заборон, коли театр на Україні був чи не єдиним місцем, в якому можна було явити світові велич і красу національної народної культури. Саме мистецтво того театру стало надійним підмурком, на якому стрімко й невтримно почала вивершуватися будівля нового українського мистецтва 20-их років, мистецтва Леся Курбаса й Миколи Куліша — найвидатніших майстрів театральної штуки України за всю її багатовікову історію.

Потім почалася руїна 30-их років, з-під якої, здавалось, вже нічого живого залишитися не могло. Геть сполітизований, загнаний в лешата найсуворіших регламентацій, ідеологічних схем і примітивів театр повинин був вмерти. Він і вмирав у тих помпезних, так званих "датських" виставах, що повинні були засвідчити його льяльність і відданість кон'юктурі. І треба сказати, що значна частина режисерів робила це наввипередки, навіть тоді, коли їх ніхто про це не просив. Це тривало не рік, і не два, а кілька десятиріч.

Алеж чи не шоднини від театру рушав побитий, холодний автобус, який віз на село "Шельменка" й "Азу", "Наталку" й "Сватання". Видавалися гнівні постанови про репертуар, суворо попереджалосся керівництво, змінювалися ідеологічні орієнтири, гасла, мінялися вожді, а автобус рушав у дорогу. Змагання тривало, і в ньому перемагав український театр.

І сьогодні, заглядаючи до зведеної української театральної афіші, я знову бачу на чільних місцях рідних моїх "Шельменка", "Наталку", "Сватання", "Азу". Міністрові годилося б покартати підлегли йому театри за репертуарну обмеженість, консерватизм, небажання скористатися правом вільного, неконтрольованого чиновниками вибору будь-яких п'єс світового й українського репертуару. Іноді я й роблю це на велелюдних зібраннях (бож таки слід було б рішучіше рушати на відкриття нових імен, пошук нових виразальних засобів).

Однаке, виголосивши все оте, згадую самого себе і своїх друзів у холодному автобусі, свого "копитана" Скворцова з Квітчиного "Шельменка". І думаю, що той дивовижний консерватизм, та дивовижна, притаманна, може, лише моїм землякам впертість, і порятували честь і гідність українського театру, його етичні й естетичні цінності.

Я не хотів би нічого ідеалізувати, не хотів би, щоб хтось подумав, що справжня українська сцена існувала та існує, так би мовити, лише у виїзному варіанті. І все ж, мені здається, що саме оте мандрівне життя, постійний нерозривний зв'язок митців зі своїм народом і забезпечив дивовижний феномен розквіту в найнесприятливіших умовах ряду наших видатних за своїм значенням театральних колективів — Київського ім. І. Франка, Львівського ім. М. Заньковецької, Харківського ім. Т. Шевченка, Чернівецького ім. О. Кобилянської.

Згадуючи про свої "театральні університети", я не можу обійти, викинути зі свого життя спогадів про франківську театральну школу. Вона зформувала мене, передусім, як людину, зродила гордість за свою рідну культуру, зрештою, спонукала хлопця з ремісничого училища кинути своє ремесло електрозварника й податися в актори.

А вчителями у тій незвичайній школі були Гнат Юра, Амвросій Бучма, Юрій Шумський, Дмитро Мілютенко, Наталя Ужвій. На все життя зберіг вдячність до них, до цього театру, геніяльних акторів. Почувався й почувуюся все життя боржником перед ними, перед тим театром.

Радий, що пошастило хоч дешицю того боргу повернути. Наприкінці 70-их років, коли кризові явища в нашому суспільно-політичному житті вдарили і по театру імені І. Франка, коли він почав поступово перетворюватися в такий собі другорядний, нікому непотрібний колектив, мені пошастило взяти участь у розробленні та реалізації плану, так би мовити, рятувальних робіт. Мені і моїм однодумцям вдалося поставити на чолі цього театру мого давнього друга, однокурсника Сергія Данченка, який на той час здобув визнання як керівник Львівського театру імені М. Заньковецької. А вже потім, долаючи спротив Сергія і моїх однодумців, запросили до театру ще одного непересічного українського режисера Володимира Оглобліна, людину з надзвичайно складним, я б сказав, химерним характером. І от цей тандем зумів протягом кількох сезонів і славу франківську повернути, і створити вистави, що відкривали нові обрії в мистецтві української сцени. Серед них: "Украдене щастя" Івана Франка, "Дикий Ангел" Олексія Коломійця, "Дядя Ваня" А. Чехова, "Енеїда" за І. Котляревським.

Отак у моїй розповіді визначилися два накоси — виїзна

вистава і сцена академічного театру, — а між ними залягла планета, що зветься українським театром. Мандрівка її континентами, морями й океанами потребувала б занадто багато часу, тож вибрав я лише кілька шляхів, якими йшов сам, розповідаю лише про те, що сам бачив або до чого був причетний, про своїх друзів-подорожан, про те, що стало моєю долею, моїм життям, а інколи й моїми помилками.

Оглядаючи пройдені шляхи, називаючи театри ім. Франка та Харківський ім. Т. Шевченка своїми "театральними університетами", я не можу не сказати й про вищу "академію мистецтв" — Львівський театр ім. М. Заньковецької. Познаюмився детальніше з ним пізніше, працюючи вже начальником відділу театрів Міністерства, і кожна поїздка до Львова тоді була для мене святом, не тільки тому, що зустрічався там зі своїми давніми інститутськими друзями Федором Стригуном, Сергієм Данченком, Володимиром Опанасенком (хоч і ці зустрічі багато важили).

Це були ще й зустрічі з театром якоїсь надзвичайної інтелігентності, театром святого служіння справі національної сцени. Тоді же був живий один із значналівів новітнього українського театру, перший його заспівувач Борис Романицький. Під його могутнім крилом виросла і змужніла ціла когорта талановитих майстрів — О. Гринько, Л. Кадірова, Б. Ступка, В. Глухий, В. Розстальний, Н. Доценко, В. Максименко.

Театр імени М. Заньковецької пройшов через багато випробувань, була й тривала криза після відходу з нього Сергія Данченка. І от його вже очолює сьогодні один з кращих його акторів Федір Стригун, призначення якого на цю посаду на Україні було сприйнято зовсім неоднозначно. Були й сумніви, і докори на мою адресу. Федір, звичайно, не став, не міг стати одразу режисером-професіоналом високої кляси. Однак уже сьогодні і у Львові, і поза його межами визнають об'єктивні поціновувачі, що Стригунові вдалося відчувти биття пульсу тієї нової доби, що почалася в нашому суспільстві. Його "Гайдамаки", "Безталанна", "Маруся Чурай" стали помітними явищами, і не лише мистецькими.

Згадуючи минуле, розповідаючи про сьогодні українського театру, не можу обійти увагою двох своїх давніх друзів, драматургів Миколу Зарудного та Олексія Коломійця. Взагалі то сьогодні дехто у нас волів би не згадувати про друзів — драматургічних лідерів застійної доби. Отак були драматурги, жоден український театр не обходився без їхніх п'єс, а потім неначе одрізало. Виступило кілька молодих, дуже критично настроєних діячів театральної перебудови на з'їзді театральної спілки і наче викреслили Зарудного з Коломійцем з української сцени як таких, що не відповідають сучасним запитам. І прізвищ не згадують, і майже всі п'єси з репертуару познімали. Це теж реальність нашого

сьогоденного театрального буття, реальність, за яку мені чомусь соромно. Згадуються й інші часи, коли з такою ж однотайністю топтали Миколу Куліша, Івана Микитенка, Івана Дніпровського, не кажу вже про Володимира Винниченка. Переконали: мітингова однотайність повинна нас завжди насторожувати.

А між тим забувають, що й Микола Зарудний, й Олексій Коломієць були найрепертуарнішими драматургами зовсім не тому, що хтось їх штучно нав'язував театрам, а тому, що їх п'єси користувалися успіхом у глядача. Тому що Зарудному при всіх вимушених обмеженнях вдавалося відтворити цілу галерію народних українських типів і характерів, вкласти їм в уста соковиту українську мову. А Коломієць в умовах панування майже тотального аморалізму послідовно утверджував високі етичні цінності, оспівував вірність, любов, добро. Згадаймо хоча б "Голубих оленів", "Планету сподівань", "Дикого Ангела".

Згадайте (а цього чомусь саме сьогодні у нас не хочуть деякі надто екзальтовані "перебудовники" згадувати), згадайте, що саме п'єси Миколи Зарудного "Маестро, туш!" і Олексія Коломійця "За дев'ятим порогом" зазнали в свій час нищівної критики тодішніх керівників-ідеологів і були вилучені з репертуару. Бо в "Маестро, туш!" розвінчувалася безглузда технологія ідеологічних, пропагандистських кампаній, а "За дев'ятим порогом" оспівували, славили колыску української державности Запорізьку Січ.

Мені прикро, що мої друзі майже відійшли сьогодні від активної драматургічної діяльності. Може, критична несправедливість до того спричинилась, а може, й загальна криза драматургії, яка не встигає осмислити перебудовні процеси, визначитися в мінливому світі змін і перетворень. Хоч слід назвати кілька імен молодих драматургів, які почали сходження на не таку вже й затишну українську сцену — Василя Босовича, Ярослава й Богдана Стельмахів, Володимира Тимченка.

А поряд з молодими драматургами режисери нового молодого покоління — Ігор Борис з Івано-Франківська, Петро Колісник з Чернівців, Станіслав Мойсєєв з Ужгороду, Володимир Динисенко із Запоріжжя, Ігор Равицький з Одеси, Петро Ластівка з Тернополя. Це вже не просто молоді режисери, а молоді головні режисери, лідери своїх колективів. А поряд з ними ще молодші (але ще не головні) — Андрій Крітенко-Гайовий з Луцька, Валерій Більченко з Київського Молодіжного, Андрій Жолдак з Київського театру імени І. Франка, Роман Валько з Полтави. Це вони значною мірою визначають уже обличчя сучасного українського театру. Це вони рішуче і без всяких комплексів взяли за відновлення на українській сцені драматургії Миколи Куліша й Володимира Винниченка, які сьогодні стали чи не найпопулярнішими авторами. Це вони з відвагою кинулися освоювати донедавна невідомий

континент світової драматургії, позначений іменами Бекета, Іонеско, Мрожека, О'Ніла, Вільямса. Дехто понабивав гулі в тому штурмі, але я по доброму заздрю їхній сміливості.

До речі, хотів би привернути вашу увагу до переліку імен драматургів, які сьогодні представлені в афіші українських театрів. Той перелік розвінчує міт, який побутує не лише за кордонами України, а й в деяких союзних виданнях, про якісь заборони, обмеження творчих ініціатив. Ніхто сьогодні у нас не затверджує репертуарних плянів, не визначає, що ставити можна, а чого не можна. Давно вже жодна чиновна комісія не з'являється до театру, аби визначити долю вистави. Все це вирішується вільно обраною колективом театру художньою радою. Не скажу, що нам у міністерстві і мені особисто всі ті рішення подобаються. Іноді не вистачає художнім радам вимогливості у поцінуванні своїх вистав, деякі занадто легковажать у вирішенні складних творчих завдань, іншим, навпаки, не вистачає сміливості. Мабуть, нам доведеться ще шукати нових механізмів взаємодії з творчими колективами, впроваджуючи активніше економічні методи спрямування їх діяльності. Та це вже я, здається, почав іншу розмову — про роботу Міністерства культури, про його, так би мовити, апаратні справи.

А треба закінчувати, не зловживати увагою читачів. Даруйте, якщо мені не вдалося торкнутися усіх аспектів діяльності театрів України. Поза цими сторінками лишаються театри для дітей з їх специфічними проблемами. Окремої розмови потребують музичні театри, хоча б та ж таки київська опера з її сузір'ям видатних співаків, київський балет, для якого так багато зробив один з видатніших українських композиторів Євген Станкович.

Либонь, охопити все складно. Ставив собі завдання поглянути на український театр, обмежившись лише особистими своїми спогадами, відчуттями. Здавалося, що у такий спосіб пощастить виразніше розкрити непросте його сьогоднішня, його недавню історію.

Знову й знову ставлю собі питання: що для тебе театр?

Театр — то моє життя! Іншої відповіді не знаю! Іншого життя не хочу!

29. 06. 90.

МІНІСТРОВІ — МІНІСТРОВЕ

Лесь Танюк

Може, й не варто було б вступати у чергову полеміку, — дав собі слово не відволікатися на всі оті численні публікації у *Прапорах комунізму* та *Правдах України*, сповнені жовчі, люті й брехні на адресу демократів, де часто дістається мені й очолюваній мною парламентській Комісії. Але то зрозуміло — це єдина комісія Верховної Ради України, до якої не увійшов жоден представник більшовицької "Групи-239". Тут є лише такі депутати як Лариса Скорик, Олександр Гудима, Роман Іваничук, Ярослав Кендзьор, Петро Осадчук та інші, від яких партократія не у захваті. Ми поклали собі не відповідати й на особисті кпини на нашу адресу, — створюється враження, що все те робиться з чіткою метою: відірвати нас зайвий раз від роботи, бльокувати законотворчу діяльність.

Зрештою, наше останнє слово — реальні справи; але я пристаю на пропозицію Богдана Певного висловити свою думку на цю проблему в стилі сучасного плюралізму. Хоча, як на мене, не завжди слід обтяжувати українську діяспору нашими внутрішніми етичними суперечностями. На широкий світ краще виходити з конкретними справами, а не з "одкровеннями". І вступаю до цього несамохітного діалогу з Ю. Олененком не як до особистої, звісно, акції, а беручи до уваги її значно ширший культурний контекст. І — сумний досвід діяльності міністерства культури, прикрі помилки якого (назвімо це так) сьогодні, при формуванні стратегії української культури, стратегії відродження української духовності має врахувати і враховує національна інтелігенція і законодавча влада республіки. Тому що й досі триває принципове розмежування між отим сукупним просвітянським "енком", який не б'є, а прямо "жарить" дуплетом (цитую "Камо грядеши" М. Хвильового), — і Миколою Хвильовим, романтиком українського вітаїзму, кривава цятка на скроні якого поставила 13 травня 1933 року крапку на українському відродженні. "Енки" тоді перемогли, але і їх не оминула потім кривава десниця кремлівського майстра. Тому тема будуччини української культури надзвичайно актуальна, і добре вислухати всі позиції.

Один мій київський знайомий зберігає в архіві пожовклу театральну афішу, де серед інших імен надibuємо і таке: "третій парубок — Ю. Олененко". Було це в далекі студентські роки, задовго до "копитана" Скворцова з Квітчиного "Шельменка" (до речі, цю роль у Харківському театрі імени Т. Шевченка він таки

грав непогано, хоча й теж — у третю чергу). Знаю про це добре, бо сам тоді був тим режисером, у виставі якого дебютував на харківській сцені 1965 року майбутній міністер культури, — в ролі Михайла з п'єси В. Розова "В день весілля". У тій самій постановці, яку міністер культури Р. Бабійчук закрити, оголосивши "націоналістичною вилазкою в соціалістичну систему", і лише наполяганням театру вистава вийшла на люди. І зіграв Ю. Олененко свою дебютну роль вдало, — може тому, що й тут грав не в першу чергу, а йдучи вже протоптаною стежкою услід за першовиконавцем ролі чудовим актором Валерієм Івченком. Тим самим Івченком, який уже потім, в добу Олененка, змушений був залишити українську сцену; сьогодні він — лідер колишнього товстеноговського театру в Ленінграді, один з найкращих майстрів Союзу... До речі, нещодавно В. Івченко створив блискучий образ кулішівського Мини Мазайла у телевізійній виставі, що її зробив режисер Сергій Проскурня... Отакі от пироги.

Підтверджую: театр прийняв нового актора добре, хоч той і не надавався до головних ролей. Минали літа, колишній "третій парубок" вибився в люди і, виявляючи неабияку спритність, змінив акторський побут на адміністративний; і, пересідаючи з одного номенклатурного крісла в інше, щоразу вище, опинився нарешті, — з благословення самого Володимира Щербицького! — на посаді міністра культури України. І все було б гаразд, та кляті москалі оголосили перебудову, а з чим її їдять, до ладу й не розтовкмачили. І почалася з українською культурою нова катавасія.

Звичайно, міністер — лише міністер, не все він міг зробити, навіть будучи пестунчиком Політбюра КПУ й улюбленцем Валентини Шевченко, — за умов, коли з бюджету витрачали "три копійки на культуру", але... Алеж були і в цей час люди, які й без отих трьох копійок творили культуру, як от Іван Гончар, що зібрав понад три тисячі найцінніших в національно-культурному пляні експонатів, для якого міністер і пальцем не поворухнув, аби створити для його колекції відповідний музей, музей національної духовности. Були й інші люди, які клали себе на оltар духовности, і несть їм числа. Хлопці з відгодованих кабінетів міністерства ставились до них скептично: "культура знизу" була для них "від лукавого", вона руйнувала усталений стереотип "культури будівника комунізму".

І не варто тепер міністрові розводитись про "зміни", що "відбуваються не лише у нас, а й в усьому світі", картаючи колишню ідеологічну конфронтацію і "ті часи, коли візита міністра культури Радянської України до редакції *Сучасности* могла розглядатися як щось мало вірогідне". Бож не на шпальтах *Сучасности* з'являлися тоді рубрики й заголовки на кшталт "Два світи — дві системи", "Ідеологічні диверсанти" (такими "диверсантами" ше донедавна

були для міністра поети української Нью-Йоркської групи, які звернулись до нього з листом у відомій театральній справі), "Обережно — націоналізм!" тощо. Просто нині, після проголошення офіційною Москвою політики "нового мислення", міністер культури може собі дозволити те, на що іще донедавна не зважився б — виступити на сторінках вашого часопису, в якому досі друкувалися лише деякі "вороги народу" із статтями про Леся Курбаса чи про "Драму української драми". Яюсь після тривалого й пустого монологу міністра на велелюдному театральному активі, де було аж надто обіцянок для культури, я вижартував його словами незабутньої тьоті Моті з "Мини Мазайла" Куліша:

— Ви серйозно чи по-українському?

— По-більшовицько-українському! — миттю відреагував тоді міністер, і я ще раз переконався, що він — "не з тих Тертик". Дух більшовизму ніколи не зраджував нашого "третього парубка", і там, де треба було закрити, зламати, звільнити, затаврувати, — він був на висоті. І ламав, і звільняв — з міністерства, управлінь, театрів...

Перечитую ще раз міністрові мемуари. І бере мене жалість. Замучила клята робота. І якого чоловіка! І сам, сердега, страждає, і міністерстві його нема спокою, і радий би він у рай, але... Робимо, мовляв, що можемо, а все інше — "неконструктивний" підхід.

Ох і лукавить Юрій Олененко! І за великим рахунком, і в дрібницях. Справді, чом, наприклад, не згадати добрим словом Курбаса й Куліша, а разом — Сердюка, Чистякову, Антоновича, "у творчості яких ніколи не згасав святий вогонь відданости справі великого майстра"? Чому б і собі, сердешному, у такий спосіб не погрітися біля того вогню і водночас спробувати хоч трохи підсушити добряче таки підмоклу... репутацію?

Багато чого наговорив міністер, але що конкретно сказав про сьогоднішній трагічний — інакше не скажеш — стан українського театру, який нищать податками, безхліб'ям, мовним шовінізмом? Про шляхи подолання кризи, в якій театр опинився не в останню чергу і завдяки його керівництву? Втім, як співається у відомій пісеньці, "Всьо хорошо, прекрасная маркиза, всьо хорошо, всьо хорошо..." — і будь-які "репетування новоявлених революціонерів-реформаторів (а їх нині багато розвелось на славній нашій Україні)" наш міністер, як він пише, "не сприймає".

А репетування таки лунають і щораз гучніше:

— "Складна ситуація в сучасній українській драматургії..."

— "Ще одна гостра проблема — поновлення мовного статусу театрів".

— "Різко знизив художній рівень вистав як діючого репертуару, так і нових постановок Київський театр оперети..."

— "Особливе занепокоєння викликає становище в Київському

театрі опери і балету імені Т. Шевченка. Театр не освоює державні замовлення, послабив зв'язки з українськими композиторами... Визріла серйозна тенденція, яку ми не хочемо помічати — виїзд за кордон талановитих митців, перспективної молоді..."

— "Кризові процеси, що відбуваються в суспільстві, позначилися й на гастрольній концертній діяльності..."

Даруйте за довгу цитату й спробуйте відповісти, кому належать ці слова? Гадаєте, одному з отих "оракулів"? От і не вгадали. Сказані вони були добродієм Станіславом Колтунюком, першим заступником самого Юрія Олененка і його вірним адміністративним джурою. Хто не вірить, може пересвідчитись, погортавши газету *Культура і життя* за 16 березня 1991 року, де йдеться про засідання колегії Міністерства культури УРСР. Вів засідання колегії, як зазначає газета, "міністр культури УРСР Ю. Олененко".

Справи між тим гіршають. Театри закриваються, п'єс нема, публіка не ходить (за виїмком двох-трьох провідних театрів Києва та Львова), актори й режисери ледь зводять кінці з кінцями; айсберг ринкової економіки вже відірвався від льодового поля і пливе назустріч "Титанікові" української національної опери, податки грабують культуру вправніш од професійних гангстерів; маємо цілковитий занепад української мови в театрах, особливо у південних регіонах, стогін, скарги, плач і обурення на адресу пана міністра; а чиновники міністерства та хлопці з його команди знай собі роз'їжджають за народні гроші по закордонах, витрачаючи таку дорогу валюту. Десятки зловживань службовим становищем, фінансові порушення, приписки й окозамилування, про що свідчать акти й відповідні документи, які є в розпорядженні Комісії. І цифри — одна страхітливіша за іншу.

То що ж воно виходить? Не володіє міністер ситуацією? Бути такого не може. Сам же чоловік каже: "Та клята циферія закарбована в моїй пам'яті так, що можу відтворити її безпомилково в будь-якій ситуації".

Та, можливо, так добре у нього тільки з "циферією". Бо з іменами — "прокол" на "проколі". Інакше б, либонь, згадуючи молодих драматургів, не звів би він до купи киянина Ярослава Стельмаха і його львівського однофамільця поета Богдана Стельмаха. І вже в будь-якому разі оминув би мовчанням одного з тих талановитих митців, які емігрували з України через утиски й нелади з тим же міністерством. Маю на увазі Тимченка (до речі, він не Володимир, а Віктор, але що для міністра така дрібниця?).

А з режисерами? Петра Колісника з Ужгороду міністер ніби шанує, його навіть висунули були на звання заслуженого артиста республіки. Проте варто було Колісникові впасти у неласку до театрального керівництва, як його зняли з посади й одразу відкли-

кали подання на звання (!). Так, ніби його талант зменшивсь від того, що він працюватиме в іншому театрі... Зате Ігор Б'орис тепер у міністра на першому місці. І справа не в таланті. Нагадаю: це той самий І. Борис, який, виступивши на пленумі (чи на з'їзді, їх тепер так багато, що за всім не встежиш) з лайкою на адресу Руху, Драча та Павличка, був негайно обраний до складу ЦК КПУ; новому улюбленцеві міністер усіяко допомагає. А от безумовно талановитому Андрієві Жолдаку, який поставив "Момент" за В. Винниченком — ні; Жолдака звільнили з роботи, і порятували хлопця тільки колеги з кінофакультету — запросили туди педагогом, аби мав шматок хліба. Так само з нелегкої руки міністра три роки живе в Києві майже на нелегальному становищі — без прописки й квартири — здібний режисер Сергій Проскурня, керівник студії "Будьмо!", який співпрацює з нью-йоркським режисером Вірлянню Ткач. Так вибудовуються норми етики й моралі між митцями й міністерством: будеш слухняний — матимеш підтримку, ні — поставимо на місце.

Дуже хочеться, аби здійснилося те, про що пише міністер: щоб наші молоді режисери справді визначали завтрішній день українського театру. Але вони переконані, що театральний відділ міністерства, що міністерська політика на терені театру — гальмо. Саме тому міністерство в такому постійному конфлікті з секретарями Спілки театральних діячів (так, прізвище драматурга Ярослава Верешака, одного із секретарів Спілки, міністер і не намагається вимовити у позитивному контексті), з провідними акторами Києва (згадаймо, приміром, ставлення Ю. Олененка до Народної артистки СРСР Ади Роговцевої), директорами підприємств (назвемо для прикладу конфлікт міністра з директором Театру ім. І. Франка, одним з кращих в республіці менеджерів В. Гнатенком та директором київської філярмонії Е. Кожуховським) та ін. Люди театру повторюють: "Надійшов час, коли треба боятися не міністра культури, а культури міністра!" Гірка фраза, але життя, яке примушує їх так говорити, — набагато гіркіше.

Справді, багатьох імен Ю. Олененко сьогодні не хотів би називати. Може, побоюючись нових "проколів", не називає він і ймення того "оракула", на якого так розгнівався? Ну, то я назву. Це голова Комісії Верховної Ради України з питань культури і духовного відродження Лесь Танюк. А стаття, про яку він згадує, називалася "Драма української драми" і була надрукована у ч. 9 *Сучасности* за 1989 рік.

Багато провин маю перед міністром відтоді, як, повернувшись до Києва й очоливши Молодіжний театр, спробував сколихнути свідомість і акторів, і глядачів аж ніяк не jednoзначною "Диктатурою совісти" М. Шатрова — талановитого письменника, чого не скажеш про... Леоніда Брежнєва, спогади якого *Мала земля* та *Відроджен-*

ня, удостоєні Ленінської премії (?!), з благословення міністра Ю. Олененка та під його великим тиском свого часу тріумфальним маршем протупотіли по українській сцені. Може, це випадковість, але один з найталановитіших виконавців ролі молодого Брежнєва С. Пазенко навіть одразу ж після свого "успіху" очолив усю театральну структуру — за вміння "керувати по-брежнєвськи"! — і нині уславився тим, що пише офіційні політичні доноси Голові Верховної Ради Л. Кравчукові на такого нелюбого міністрові Леся Танюка (дивись про це публікації в *Літературній Україні* та *Голосі України*).

Провин, що й казати, багато. А особливо ж я завинив перед міністром, зорганізувавши в 1987-1988 рр. серію "Київських театральних вечорів", присвячених Пушкінові, Курбасові, Шекспірові, поетам групи "Бу-ба-бу", виконавцям з "Не журись", театральним сценографам, неоклясикам, Василеві Стусові. Показово, що звільнено мене було з театру 1 квітня 1988 року, в ті самі десять днів, коли стаття Ніни Андресвої "Не могу поступаться принципами" уже вийшла друком, а відповіді їй у *Правде* Олександр Яковлев ще не дав, і в країні було ідеологічне сум'яття, безладдя, з якого активно й скористалися функціонери. А для того, аби звільнити мене з посади, міністерство і його підлеглі змушені були, порушивши закон і право, *розігнати* Художню раду театру, яку два місяці перед тим обрали демократичним способом (таємним голосуванням) на трупі, всім творчим колективом, і до якої уперше (о, який гріх!!!) *не увійшли* комсомольські та партійні бонзи з числа тих, які залякували акторів: "Вот вы дождетесь, что он разгонит и партийную, и комсомольскую организации, и ваш театр назовут не именем Николая Островского или Павки Корчагина, а именем Леся Курбаса!" А в Художній раді були не лише краші актори театру (народна артистка УРСР Алла Бурлюк, відома актриса кіно Заслужена артистка УРСР Раїса Недашківська та ін.), але й провідні українські письменники — Дмитро Павличко, Іван Драч, Юрій Щербак, доктор філології Вячеслав Брюховецький, фахівець театру Курбаса Наталя Єрмакова!.. Єдиним розчерком пера їх було "зліквідовано як клясу". Потім пішли в хід погрози, шантаж, залякування, розбрат; заколот очолила костюмерка, ветеран Комуністичної партії, секретар партійної організації, яку обурювало, що "Танюк потребує, чтобы не только на репетиции, но и на собраниях актеры говорили по-украински! Нет, мы в нашем театре украинского национализма не допустим!" Як тут не згадати ту ж таки тьотю Мотю: "Скажіть, будь ласка, у вас і партійні балакають цією мовою? У нас в Курську — нічого подібного... Тоді у вас якась друга партія..."

Та найдужче засмутив Л. Танюк колишнього "третього парубка", коли з трибуни парламенту запропонував на посаду

міністра культури — від імени Комісії з питань культури і духовного відродження — Миколу Жулинського. Трохи втішений був Ю. Олененко, коли "Група-239" провалила М. Жулинського, — після провокаційного запитання про пам'ятники Ленінові. Алеж тривожно — як далі? От і починається "плідна робота" — міністрова команда агітує обласного "брата-бюрократа" і привілейованих артистів (шкода, що до цієї кампанії прилучився навіть Народний артист СРСР М. Кондратюк на сторінках усе тієї ж *Правды України*) писати листи до парламенту на підтримку Ю. Олененка — проти Комісії. Один і той же почерк, один і той же набір аргументів, — з однієї бочки наливали: Комісія — "націоналісти" і "демократи", а міністер — вболівальник за Україну, якому бракує хіба янгольських крил...

Лукавить Ю. Олененко і там, де повідомляє, що той клятий "оракул" (себто я) "не спромігся за останні 25 років своєї режисерської роботи поставити жодної п'єси українського драматурга (ні клясичної, ні сучасної)". Лукавить бідаха, бо добре знає, що той режисер першим у 1961 році поставив "Маклену Грасу" М. Куліша, відновивши, до речі, втрачений український текст; ставив "Шельменка" в Одесі, там же — "Правду й кривду" М. Стельмаха у власній інсценівці, схваленій автором; у Києві в Експериментальній студії — "Ніж у сонці" Івана Драча, "Патетичну сонату" й "Отак загинув Гуска" М. Куліша, "Кафедру" В. Врублевської в Москві, яка три роки йшла на аншлагах та ін. У Львівському театрі імени Заньковецької було знято за день до прем'єри ту ж Кулішеву "Гуску" (7 березня 1963 року) — з блискучим українським коміком Даміаном Козачковським у головній ролі (до речі, теж березільцем!), а самого режисера затавровано як "новатора" і "реформатора" (у зв'язку з хрущовським погромом художників-абстракціоністів у Манежі, провінції мали реагувати на ту акцію і шукали своїх грішників, от у Львові й розшукали нас із Аллою Горською). А що п'єси М. Куліша таки прорвалися потім на сцену, в кіно й телебачення, в тому заслуга ажніяк не міністерства, не тих, хто глушив Кулішеву драму раніше, прикриваючись "обіцянками-цяцянками", а режисерів і акторів, у тому числі, може, й трупи Молодіжного театру, де випадок із забороною комедії через 50 років після її першого знищення в "Березолі" допоміг повернути до цієї проблеми увагу громадськості, в тому числі й світової. Тож про українську драму міністрові краще помовчати. Приємно, що в новій ситуації міністер не зрікається старих своїх друзів-драматургів О. Коломійця і М. Зарудного, така вірність гідна пошани. Але я їхніх п'єс не ставив, як не ставив раніше і генералів партokratичної драми О. Корнійчука та І. Рачаду, О. Леваду та В. Канівця. І тут уже нічого не зробиш, у міністра — свої друзі, у мене — свої. І дружба дружбою, а правда — правдою.

Багатьох імен не хочеться міністрові згадувати. Як і багатьох "подвигов", до яких причетний він і його попередники. Це — варварське залиття бетоном славетної "Стіни пам'яті" на Байковому цвинтарі, над якою тринадцять років працювали мистці Ада Рибачук і Володимир Мельниченко. Як могла у міністра культури підвестися рука підписати листа, надрукованого в *Советской культуре*, де виправдувався цей акт вандалізму? А спотворення столиці будівництвом філіялу музею імени Леніна (у Києві, де Ленін жодного разу не був), задля спорудження якого довелося зруйнувати половину славетної Володимирської гірки? А "дуга дружби", що остаточно зіпсувала перспективу Хрещатика? А Музей Великої Вітчизняної війни, збудований так, аби применшити враження від Києво-Печерської лаври? А підписаний недавно протокол про співробітництво "між Україною і СРСР" (!) в пляні обох міністерств культури, споруджений у відомчих надрах "підпільний" варіант Союзного договору? Ні, не перевелись у нас любителі бігти до світлої мети попереду паровоза.

Алеж не такими здобутками хвалитися міністрові перед закордонням, яке добре знає, що й до чого. От і спрацьовує інстинкт самозбереження: вичавімо у сентиментальних українців сльозу, і, може, по той бік океану не здогадаються про наші негаразди. І вирішать, що тепер всі на Україні — революціонери, всі — борці за мрію, за суверенітет: і той, кого гноїли по тюрмах і таборах, як Чорновола, Лук'яненка, Алтуняна чи Хмару, і ті, хто це робили, всі однаково "браття-герої". Треба лишень розчулити читача закоханістю в національні святині. І якщо вчора міністер наполягав, аби в концертах неодмінно співали "Не расстанусь с комсомолом!" або "Пісню про партію", то нині у міністровій сповіді надидуємо такі рядки: "І сьогодні, заглядаючи до зведеної української афіші, я знову бачу на чільних місцях рідних моїх «Шельменка», «Наталку», «Азу»..."

Не бачите, вельмидостойний Юрію Олександровичу! Сцену залила повільно переказаних французьких мелодрам, пустопорожніх комедій, порнопродукції. "Наталок" і "Аз" ми бачимо згвалтованими заробітчанством; Мольєра, Достоєвського, Шекспіра — теж нема. Багато що змінилося на краше з того часу, як я мав неприємності за публікацію статті "Летаргія українського театру" (*Сучасність*, ч. 8, 1969), де був список мало не сотні авторів, які *не йшли* на українських сценах. Алеж там були й такі тривожні рядки: "Існує, наприклад, наказ міністра культури, в якому всім театрам України рекомендовано ставити «Сині роси» М. Зарудного". Такого й справді нині вже немає. Але пальчиком погрожують театрам і досі — у вигляді дотацій "улюбленим" постановникам і театрам, у вигляді позаплянових подачок у забезпеченні технікою, будівельними ресурсами. Міністерство має ще досить багато важелів, аби

насаджувати в закладах культури свій лад чи, власне кажучи, своє безладдя, — за ідеологічними, а то й просто приятельськими критеріями: будеш слухняний, вгадуватимеш потайні задуми й настрої міністра — випишу автобус для театру, не будеш — залишишся без лімітів, завалиш будівництво, а актори й далі животітимуть на нікчемних ставках.

"До культури, крім театрів, належать і розвалені бібліотеки, розбиті клуби", — нагадує міністрові начальник оргвідділу СТД України А. Лягушенко. "Українське національне кіно гине!" — волають рядки, підписані кращими українськими кінорежисерами (М. Беліковим, Ю. Ілленком, Р. Балаяном, Л. Осикою — загалом їх у списку 12; нагадаю: всі вони подали заяви про звільнення з кіностудії ім. О. Довженка на знак протесту проти свавілля Ю. Олененка, який призначив на директора студії свого висуванця. Гарний демократ, нічого не скажеш! А наказ міністра культури про раптову ліквідацію "Укрвідеоцентру"? Що це, як не боротьба з першими паростками національного відеомистецтва?

Не втримаюсь від спокуси зацитувати відкритого листа секретарів Спілки кінематографістів України (див. *Комсомольское знамя*, 12 жовтня 1990) під назвою "Три копійки на культуру". Дізнавшись, що бюрократична система знову хоче протягти Ю. Олененка потай від усіх спілок на посаду міністра культури, В. Кузнецов та М. Карпов написали:

Нікому й у голову не спаде призначити сьогодні на міністра культури СРСР чи РРФСР т. Демічева... А між тим, т. Олененко, як і колишній міністер культури СРСР т. Демічев, несе свою частку персональної відповідальності за розвал нашої культури і духовності, за "три копійки на культуру" за залишковим принципом, за десятки мільйонів карбованців, викинутих на Музей В. І. Леніна в Києві, на скульптуру "Матір-Батьківщина" над Дніпром, за знищення безцінних пам'яток культури, за загибель бібліотек, за без'язикість українців...

І відтак не випадково з'їзд кінематографістів дружно забальотував рідного міністра до складу правління Спілки, більше того, стояло питання взагалі про виключення Ю. Олененка зі складу її членів як такого, що сприяє не зміцненню, а розвалові кіногалузії. Цікаві нехай прочитають статтю Ю. Ілленка під красномовною назвою "Українське кіно? Не згадуйте лихом..." (газета *Культура і життя*, ч. 6, 1991). Чи не забагато на Україні антиолenenківських "оракулів"?

Втім, про кіно, либонь, буде ще нагода поговорити. Бож не виключено, що, розохотившись, Ю. Олененко побажає виступити в *Сучасності* з другою частиною спогадів — "Кіно — моє життя". Адже до посади міністра культури він обіймав не менш престижну

посаду — голови Держкіно УРСР. І чимало спричинився до нинішньої кризи кіножанру на Україні.

Часом навіть шкода його, колишнього "третього парубка", що вибився у міністри.

Та ще більше шкода культури, якою намагаються керувати такі "треті парубки".

Суто по-людськи я багато в чому йому співчуваю. У кризі культури не лише вина Ю. Олененка, але і його біда, як і біда всіх нас разом. І не все виключно лихе можна йому ставити на карб, має він і деякі заслуги. Проте є вагоміше за одного окремо взятого Ю. Олененка: це — система, тотальний спосіб архікомуністичного мислення, імперська політика нищення й закріпачення нашої духовності, спільні механізми стагнації. Їх не здолав би у той час будь-який міністер культури, якби він міг потрапити у це номенклатурне крісло. І справа не лише в тому, що нашим міністрам бракувало високої індивідуальної культури, вміння вибудувати стратегію розвитку держави в гуманітарному пляні, стратегії включення культури України у світовий контекст. Найдраматичніше, що їх і відбирали на ці посади за принципом антиреформізму, за принципом лакейського обслуговування системи, імперськості, слугування союзній та національній бюрократії.

На завершення — епізод із бурлескного "Запорожця за Дунаєм" Остапа Вишні 30-их років, де до українських акторів-емігрантів, які грають в Марокко стару оперу й догратися до того, що, тиняючись по світах, забули власні ймення й стали Одарками та Карасями, приїздить посли іноземних держав. Серед них і посол руського царя Морозов. Поплескавши "запорожців", що вишикувались перед ним "у фронт", по плечу, він питає:

— Як живете, браття-запорожці?

— Добре! — не кліпнувши оком, хором відповідають братчики.

— Що робите?

— Та от "Запорожця за Дунаєм" граємо, ваше сговородіє!

— І довго граєте?

— Та либонь триста років!

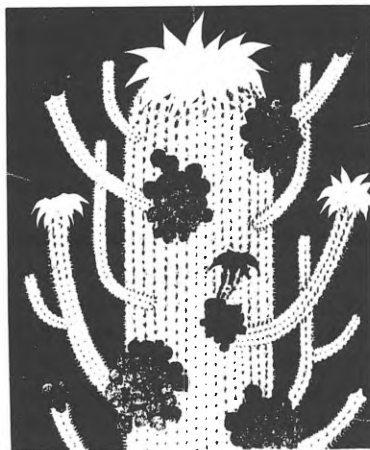
— Маладцы! На таком уровне и оставайтесь!

І я б дуже хотів, аби наступний міністер культури зробив усе для того, щоб "Наталка" із "Запорожцем" і далі жили на наших сценах. Але щоби "на такому рівні" ми не лишались і здобули право називатися незалежними діячами культури незалежної України, яка упевнено простує до демократичного світу, до загальнолюдських цінностей, — простує, вириваючись із цупких обіймів провінціалізму й лакейства.

І останнє. Я широко радий, що у статті Ю. Олененка, якому я колись перший простяг руку дружби на початку його шляху в Театр, є спроба, нарешті, вилізти із того зачуханого провінційного

автобуса, в якому він сидів і тоді, як уже мав персональну міністерську "Волгу". Не виключено, що "він може сьогодні і справді принести більшу користь українській культурі в іншій якості, а не в якості довічного міністра культури України після прийняття нею Деклярації про її суверенітет".

Але це вже я несамохіть цитую закінчення того відкритого листа кінодіячів до нашої Комісії, що про нього йшлося вище.

Аркадія Оленська-Петришин, *Сагуаро в пустині* (офорт)

ДОВОДИ НА КОРИСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Дейвид Р. Марплз

Услід за голодовим страйком студентів Києва, який привів до ре-зигнації українського прем'єра Віталія Масола і відхилення Україною запропонованого союзного договору, можна твердити, що на-став новий етап для перетворення республіки на суверенну державу, тобто для здійснення положень прийнятої Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. Деклярації про дер-жавний суверенітет України. Своєрідним міні-випробуванням сили стало те, що парламент України виявився одноставним при затвердженні зверхности дії українських законів над загальносоюз-ними на всій території України. Але все ж є сумніви щодо здій-снення і визнання цілковитої незалежності України як всередині, так і поза межами Радянського Союзу. Очевидно, деякі спосте-рігачі вважають, що в той час як російська держава Бориса Єльцина заслуговує на підтримку, українська і білоруська незалеж-ність, за контрастом, представляють потенційну анархію, грома-дянську війну й економічне провалля. У свою чергу, західні лідери готові зайняти позицію співчуття до горбачовського одверто визна-ного прагнення домогтися економічного відродження, перш ніж спробувати взятися за вирішення національних проблем.¹

Публікація полемічної статті Олександра Солженіцина "Як нам організувати Росію?", а також коментарі в ній з приводу України й Білорусії викликали жваве обговорення.² Доречно зазначити, що у статті зроблено наголос на тривалих історичних зв'язках між трьома слов'янськими народами, проте виявляється слабкість щодо концепції існування України у відриві від Росії. Коротше ка-жучи, в той час як автор не визнає ніякої раціональної основи для тривалого існування того, що є сьогодні Радянським Союзом, він все ж дотримується погляду, що утримання волонтаристського слов'янського Союзу є логічним і цілком виправданим. Українські парламентарі, включно з Борисом Олійником і Юрієм Щербаком, швидко виступили із засудженням того, що вони назвали шовініс-тичним всеросійським вибухом, а загальна реакція на цю публі-кацію серед українців була неприязною.³

У пресі України з'явилися також просоюзні коментарі. Добре скоординована кампанія була влаштована, зокрема, для того, щоб запобігти знесенню пам'ятників Ленінові, на захист імені Леніна, а також на захист тривалих тісних взаємовідносин між Ук-

раїною та Росією. Ключовими організаторами кампанії виступили Комуністична партія України і газета *Правда України*, одна з головних партійних органів республіки. Офіційним приводом і катализатором для розгортання кампанії стало знесення пам'ятника Ленінові у столиці Західньої України Львові.

Виступаючи в одному з жовтневих чисел газети *Радянська освіта*, що є органом Міністерства освіти України, директор однієї зі середніх шкіл Київської області Ю. Рибалко писав, що для України було б помилкою зачинити двері перед Союзом, як це зробила Литва. Росіяни надають щедрі фінансову підтримку іншим республікам, додає він, а міт про російський шовінізм є продуктом русофобії.

На його погляд, який, за переконанням автора, відповідає сьогодні поглядам національних меншин на Україні, поєднання російської, української і білоруської культур має давню історію, а тому від нього не можна відмовитися в суверенній Україні.⁴ Питання, однак, заключається в тому, чому продовжують існувати тривалі і нетерпимі аргументи з боку російських і західніх спостерігачів — не дозволяти Україні експерименту на самоврядування і давно належну державність, бо вона, мовляв, має бути частиною слов'янського союзу? Але це, без сумніву, витисне, якщо не знищить, її національну ідентичність.

Історія коренів української держави залишається оповитою протиріччями. Під час святкування Тисячоліття Хрещення Київської Русі в 1988 році як українці, так і росіяни заявляли про те, що ця подія є частиною їх спадку. Радянські історики довгий час твердили, що Хрещення Київської Русі князем Володимиром у 988 році є важливою подією в історії східнього слов'янства. Вважається, що Київ був другим за значенням центром, який згодом потрапив під домінування Москви, як релігійна й політична столиця Росії. Згідно з цією теорією Київ був штучно відокремлений від Москви в результаті монгольської навали і наступного його включення до польсько-литовської держави. Аналогічні аргументи існують щодо "з'єднання" або "роз'єднання" України й Росії в 1654 році: чи були Богдан Хмельницький та його козаки справжніми представниками України, чи вони являли собою поєднання селян, що втекли від панів, і мандрівників різноманітного походження? Наскільки глибоко Хмельницький заклав фундамент української держави у 1648—1653 роках? Нарешті, і то найважливіше, що собою уявляла угода між царем Олексієм Михайловичем і українським гетьманом? Чи був то "союз рівних", чи Хмельницький погодився на українське васальство за допомогу Росії проти Польщі? Немає сумніву, що після смерті Хмельницького в серпні 1657 року у відносинах настало домінування Московії—Росії.⁵

Радянський історик Юрій Мицик провів нещодавно нову аналізу

Переяславської угоди. Він зазначає, що, з одного боку, її не можна вважати за договір, який відстоював би інтереси українців. Селянство, яке складало основну частину населення, не брало участі у переговорах, а Західня Україна була на той час під господарюванням Польщі, Угорщини й Турції.

З іншого боку, він зазначає, що договір зберігав суверенітет України і утворив конфедерацію двох країн. До 1659 року, однак, Гетьманщина була перетворена царським урядом на автономну складову частину в середині Російської імперії. На його погляд, ключовою помилкою з боку українців була їх одностороння присяга на вірність цареві, принесена у січні—лютому 1654 року, але, підкреслює він, селянство і духовенство не прийняли такої присяги і залишилися в стороні від усього процесу.⁶

З того часу найбільш серйозні зусилля України, спрямовані на здобуття суверенітету, обмежилися двома фактами: у 1918—1919 роках, коли українські землі були захоплені під час конфлікту між пануючим військовим режимом Німеччини і більшовиками, а також у червні 1941 року, коли група націоналістів під проводом Ярослава Стецька проголосила через львівську радіостанцію незалежність ще до підходу основних сил німецької армії.

У першому випадку були спроби створити державу, яка була б значно демократичнішою за природою, аніж більшовицький режим за кордоном. На досягнення Української Центральної Ради завжди робилися посилання, як на свідчення спроможності українців самим вести свої справи. Незважаючи на її падіння, деякі з найбільш демократичних традицій залишаються. В Радянській Україні у 20-их роках почалося національне культурне відродження, яке було дозволено, аж поки українців на території України і поза її межами не почали звинувачувати у "націоналістичних відхиленнях" (наприкінці 20-их — на початку 30-их років).

Проголошення відновлення української державності 30 червня 1941 року стало подією, яка за змістом є значно суперечливішою, аніж це виглядає, щоб позначати Zenit у піднесенні загального українського націоналізму, що став домінуючою силою в Західній Україні у 1930-их роках. У 1989—1990 роках відбулося помітне відродження інтересу до обох цих періодів, а також до післявоєнної партизанської діяльності Української Повстанської Армії (УПА) проти радянського режиму. В кількох містах Західньої України були встановлені пам'ятники лідерів найбільш войовничого крила Організації Українських Націоналістів (ОУН) Степанові Бандері, у той час як пам'ятники Ленінові й Марксові демонтовано.⁷ Очевидно, що такі події є лише зовнішнім доповненням всенародного вияву почуттів, який вирує сьогодні в Україні. Крім того, пам'ятники так званим героям війни, що боролися, як прийнято говорити, проти сталінізму, можливо, є частковою

спробою "воскресити" національних героїв у час, коли посилюються сепаратистські настрої. Вони також можуть бути реакцією на усвідомлення тривалого партійного гніту минулих років. Помітні деякі прояви того, що багато українців просунулися від сприйняття Бандери як національного героя до повного дослідження його життя і справ або до прихильного ставлення до його переконань чи політичної програми.

Хтось може запитати: на чому ґрунтується право нації на існування? Якщо це зумовлюється існуванням значної національної групи населення з власною мовою, при наявності великих економічних ресурсів, то Україна має на користь цього дуже сильні аргументи. Це велика європейська країна, яку часто порівнюють за розмірами і населенням до Франції, але дещо краще забезпечена природними ресурсами. Населення України (за станом на 12 січня 1989 року) становить 51.5 мільйона, що ставить її в число п'яти найбільших за населенням країн Європи після Німеччини, Італії, Великобританії і Франції. На Україні існує понад 110 національних груп, у той час як переважну більшість (72.7 відсотка) становлять українці. Республіка відіграє ключову роль в економіці Радянського Союзу. Нині її індустріальний потенціал становить 17 відсотків, а сільськогосподарський — 22 відсотки від загальносоюзного, крім того вона є головним в Радянському Союзі джерелом виробництва сталі (23—25 відсотків), видобутку залізної руди, вугілля і хемічної сировини. І все це тоді, як площа України становить лише 2.7 відсотка загальної території СРСР.⁸

Значного прогресу досягнуто за минулі два роки у розвитку українських шкіл завдяки зусиллям Товариства української мови ім. Тараса Шевченка, установчий з'їзд якого відбувся у російськомовному нині місті Донецьку. В середині серпня минулого року у пресі було опубліковано проєкт програми середньої загальноосвітньої національної школи. Українці чекали на такі школи 300 років, зазначив один учитель з Хмельницького.⁹ Така програма свідчить, що створення справді національної української шкільної системи швидко втілюється в життя, хоча, за загальним визнанням, до цього ще треба пройти довгий шлях. На рівні шкільних класів уже минулої осені відбулося суттєве поліпшення "національної освіти". Український історичний фолкльор, мистецтво й культура переходять з категорії периферійних турбот до головних у системі освіти. В Західній Україні, де Ліна Костенко проголошує національну освіту як ключовий пріоритет, російські предмети мають стати частиною програми вивчення світової культури, на однаковому рівні з англійською чи німецькою.

1988 року існуючі в Радянському Союзі підручники з історії СРСР були вилучені зі шкільного вжитку. На Україні швидкоплинні зміни обставин завадили їх оперативній заміні іншими підручниками.

Нові книжки з історії ще пишуться і шукають своїх шляхів до видавництва, але вчителі тим часом звертаються до газетних статей. Наприклад, *Історія України* Грушевського нині послідовно друкується у декількох українських газетах. Аналогічно у сфері вищої освіти очевидна перевага віддається україномовним закладам перед російськомовними. Навіть голова українського парламенту Леонід Кравчук останнім часом взяв за правило відповідати на запитання виключно українською мовою, навіть якщо до нього звертаються по-російськи.

Не слід тішитися уявленням про те, що Комуністична партія України безповоротно присвятила себе українізації у сфері освіти: це скоріше є той випадок, коли вона пручається і скиглить, але тягнеться слідом, щоб догодити прагненням мас.¹⁰

Повернемося до політичної ситуації. Нині в республіці існує 15 зареєстрованих політичних партій, що перетворює суспільство на справді плюралістичне. Починаючи від 1972 року, Комуністична партія України пригнічувала Україну, придушуючи ініціативу на місцях. Однак протягом минулого року партійне керівництво серйозно занепало. Це стає очевидним навіть при побіжному дослідженні подій в українському парламенті, починаючи з минулого травня, коли почалася його перша сесія. Результати виборів склалися на користь Компартії, якій належить переважна більшість місць. Це сталося не стільки в наслідок її загальної популярності, скільки в результаті міцного контролю над механізмами виборного процесу: друкарськими засобами, копіювальними машинами, радіо, телебаченням, а також газетами. Кількість місць Демократичного блоку було обмежене до 88 із загальних 450. Але в результаті діяльності Демократичного блоку, "дезертування" з комуністичного табору, а також непередбаченого, зустрінутого з гірким невдоволенням переходу партійного лідера Володимира Івашка до президентської ради Горбачова і розчарування народу цим фактом, комуністична більшість перетворилася на ледве задовільні 239 місць.

Одне з опитувань громадської думки, проведене Київським Центром політичної психології, показало, що менше як один відсоток 2,842 опитаних вірять у спроможність Станіслава Гуценка бути партійним лідером (з іншого ж боку, депутат від Демократичного блоку Володимир Яворівський одержав майже 41 відсоток підтримки мас).¹¹

У той час як Рух відмовився від проголошення себе політичною партією, його члени просочилися до нових народних організацій: Української демократичної партії, очолюваної впливовими колишніми комуністами, такими як Дмитро Павличко, української партії "Зелених" на чолі з Юрієм Щербаком, і, можливо, найважливіше, до одверто сепаратистської Української республіканської

партії на чолі з Левком Лук'яненком. Політична атмосфера змінилася настільки радикально, що якби назавтра призначити нові вибори до парламенту, то консенсус був би забезпечений у тому, що представництво Компартії скотилося б до абсолютної меншости. Сьогодні на Україні справді існують широкі регіональні відмінності і діють дві "національні" Церкви: Українська Православна і Українська Греко-Католицька. Є також, як уже зазначалося вище, великі групи національних меншостей — росіян, поляків, євреїв, а міста Південної України надзвичайно русифіковані. Проте не релігійні і не етнічні розбіжності заважають розвиткові національної держави. Народний Рух, або просто Рух, який нині виступає за сепаратизм і недавно провів свій другий з'їзд, продовжує підкреслювати необхідність захисту прав національних меншостей у незалежній Україні.

Аналогічним чином, голова Товариства української мови ім. Тараса Шевченка Дмитро Павличко міцно стоїть на тому, що кожна національна меншість в Україні має право на освіту рідною мовою. Демократичні сили України заявили про виключну терпимість щодо розуміння проблем багатонаціонального суспільства України.

Інший суттєвий факт полягає в тому, що українці різних політичних поглядів підтримують вимоги незалежності як у складі, так і за межами оновленого Союзу. 16 липня голосування у, здавалося б, розділеному парламенті за схвалення Деклярації про державний суверенітет дало 355 голосів "за" і лише 4 "проти". Чому ж треба такі прагнення заперечувати або проголошувати передумовою насильства й анархії? У відповідь можна було б навести аргумент про те, що 73 роки силуваного членства в СРСР принесли мало користи.

В історичному аспекті, роки радянського володарювання призвели лише до безпрецедентних страждань. На конференції у Києві в серпні 1990 року, де радянські і західні науковці обговорювали питання про голод на Україні 1932—1933 років, зроблено висновок, що голод був актом геноциду проти українців як нації.¹³ Під час переслідувань 1930-их років українці в кількісній пропорції страждали більше, ніж будь-яка інша національна група в СРСР.¹⁴ Українці страждали безпідставно вже у перші роки радянської влади. Подібно ж приєднання території Західної України після війни поєднувалося з депортаціями, відкритими бойовими сутичками між українськими повстанцями і військами МВД.¹⁵

Повертаючись до наших днів, слід зазначити, що з економічного боку політика централізації привела до фактичної колонізації однієї з найбагатших за природними ресурсами частини Європи. Добре відомо, що аж до 1990 року українці розпоряджалися лише п'ятьма відсотками своїх природних запасів. Вивіз товарів ніколи

не компенсувався порівняно невеликим їх довозом або матеріальним добробутом українців: середня заробітна платня в Україні залишається значно нижчою від середньосоюзного рівня; зерно, вирощене в Білорусії, має значно більшу вартість, ніж збіжжя з України. В енергетичній програмі Радянського Союзу Україну використано як зону, з якої енергія експортується до інших країн або до інших частин Союзу, і це в той час, коли на Україні не вистачає необхідного палива для забезпечення власних ливарних цехів.

Продовжують даватися взнаки наслідки катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції: п'ять мільйонів гектарів українських сільськогосподарських угідь і лісів важко уражені радіацією. Навіть у той час, коли Україна й Білорусія разом накреслили програми подолання наслідків катастрофи, а Чорнобильська станція і об'єднання "Прип'ять" продовжують виконання широкої операції очищення, не кажучи вже про секретний і бюрократичний Центр Радіаційної Медицини, який офіційно займається тими, хто найбільше постраждав від Чорнобиля, — всі вони залишаються під юрисдикцією Москви і підлегли відповідно Міністерству атомної енергетики і промисловости, а також Академії медичних наук СРСР.¹⁶

Централізоване управління протягом більш як 73 років перетворило Україну на зону екологічної катастрофи: антропогенний ефект від індустріального забруднення в республіці пропорційно найвищий у Радянському Союзі. Розширення масштабів розвитку промисловости проводилося настільки нерозумно, що житлові масиви споруджувалися у безпосередній близькості до відкритих доменних печей; хемічні заводи забруднюють зони відпочинку Одеси й Криму; у місті Маріуполі кожен четвертий школяр хворіє в наслідок надмірного забруднення навколишнього середовища. Середня тривалість життя чоловіків на Україні становить 64 роки, що на 7 років нижче, ніж у Канаді, а цей же показник для жінок на чотири роки менший. Жінки України протягом року в середньому недоношують 40 тисяч дітей. Українські шахтарі-вуглевидобувники мають право йти на пенсію у 50 років, але тривалість їхнього життя становить близько 47 років. Умови роботи на українських шахтах настільки небезпечні, що, за словами одного керівника, 3—4 шахтарі віддають життя за кожний мільйон тонн видобутого вугілля.¹⁷ Отже, українці знову і знову запитують: яку користь дає продовження членства у складі Радянського Союзу?

Вірогідно, суверенна Україна укладе якусь економічну угоду з незалежною Росією. Цьому сприятимуть географічні й економічні потреби. Однак пройде ще багато часу, поки Україна матиме політичні та інші зв'язки з суверенною Російською державою, не пов'язаною з СРСР.

Більше того, продовжуватимуться жажливі традиції панування

більшій нації над меншою, які не дозволяють Україні вирішувати, як проводити свою майбутню політику, тобто якщо уявити, що Україна буде розвивати тісні економічні зв'язки з Росією, то вона обов'язково повинна водночас мати право взагалі не встановлювати таких зв'язків. 13—14 жовтня було перегорнуто "нову сторінку" у відносинах України зі сусідньою Польщею з нагоди візиту до Києва польського міністра закордонних справ К. Скубішевського. В ході візиту підписано договір про діяльність дипломатичних, консульських і торговельних представництв України у Польщі.¹⁸ Такий розвиток подій свідчить про те, що Україна прагне діяти як політично незалежна держава.

Алеж міжнародне визнання України залишається нездійсненою метою. Проголошення Деклярації про державний суверенітет стало радше приводом для застережень з боку західних аналітиків, ніж для радісного співпереживання за націю, яка нарешті може взяти в свої руки управління власною долею. Організація Об'єднаних Націй досі офіційно не визнала України. Можна тільки сподіватися, спостерігаючи за розгортанням подій, чи не полегшиться згодом увесь цей процес для українців, якщо міжнародне співтовариство надасть їм таку ж підтримку, яку було запропоновано Борисові Єльцину або навіть Михайлові Горбачову. Слід зазначити, що український державний діяч такого калібру ще має з'явитися, але тоді партійне придушення суспільства стане ще різкішим, ніж в інших регіонах Радянського Союзу. Значно більшу свободу дій надано колишнім партійним активістам, таким як Володимир Яворівський і Дмитро Павличко, у порівнянні з тими, хто тривалий час страждав за незалежність України, як Богдан і Михайло Горині, Вячеслав Чорновіл і Левко Лук'яненко.

Можливо, хтось висловить припущення, що саме члени останньої групи отримали найбільшу підтримку й міжнародне визнання, оскільки вони являють собою живе свідчення тривалих і гірких страждань за демократичну і суверенну Україну. Вони не пішли на компроміси шляхом багаторічного фліртування з комуністичною системою. Більше того, В. Чорновіл показав себе досконалим і далекоглядним політиком. Спершу демократичний рух шукав тіснішого поєднання з горбачовською політикою гласности і перебудови; у 1985—1987 роках було враження, що коли вітри змін подують через Київ, то вони скоріше мають прийти з Москви, аніж з боку твердої структури Компартії України під тодішнім керівництвом Володимира Щербицького. Цілком очевидно, що українці були надзвичайно терплячими: після всього нелегким завданням стало для парламенту пояснити, чому в республіці, яка випускає половину цукру і половину зерна країни, той же цукор і хліб мають розподіляти на талони. Втім, до 1990 року усвідомлення того, що після успіху гласности настав повний провал перебудови, охопило

всі верстви суспільства України: цей процес ще більше підсилив страйк шахтарів, який досягнув своєї вершини гіркоти у Донецькому басейні.

Незважаючи на те, що національне питання стало першочерговим після війни Вірменії з Азербайджаном, а потім загострилося після проголошення Литвою декларації про незалежність у березні 1990 року, у радянського керівництва не з'явилося навіть ознак того, що воно виробило хоча б фундамент національної політики. Спочатку режим відповів на кризи, що виникали одна за одною, із запізненням і частково, балянсуючи між погрозами і поступками, але роблячи катастрофічні помилки. Згодом Горбачова напоумили сконцентрувати владу, щоб мати змогу впоратися з наступними кризами.

Президентська рада зайняла місце Політбюра (яке, за іронією долі, вперше в радянській історії почало рівномірно представляти республіки). Тепер союзний договір не може бути успішно укладений, оскільки для самого Союзу немає фундаменту. Радянський Союз ніколи не існував як справжня федерація; сьогодні він уже взагалі не існує в реальному розумінні слова. Коли Горбачов проголосив лозунг "Вся влада — Радам!", це продемонструвало перш за все, що Ради до того часу не мали справжньої влади, а, подруге, що радянський режим відчайдушно шукає якихось форм мобілізації ідеології для переконання мас у тому, що він має міцніший фундамент, ніж партія, яка все більше втрачає авторитет, КГБ і армія.

За цих умов, у той час, коли розвалюється державна економіка, такій несподівано постаючій державі, як Україна, слід надати можливість вийти зі складу Союзу, розвивати власну економіку, грошову і банкову системи, армію й дипломатичні стосунки. Але до цього часу Україна сприймається не інакше як символ якоїсь проблеми для Москви. Минає деякий час, і знову чути рефрен про те, що Радянський Союз може "погодитися" із "втратою" прибалтійських республік, але не дозволить відокремлення України. Отже, складна ситуація оцінюється з позиції центру, замість того, щоб розглядати її в ракурсі регіональних інтересів. Західні держави завжди мали справу з центром. Як сказав би Сталін, "не випадково", що всі найбільші західні газети надсилають кореспондентів до Москви. Але навряд чи можна знайти у Києві постійно акредитованого західнього кореспондента. (Події минулого року на Україні світ незмінно зустрічав з подивом або шоком). Для багатьох політичних лідерів Заходу видається несприйнятним той факт, що повноцінна національна держава могла б постати, не запитавши навіть офіційного дозволу Москви. Такий підхід свідчить не тільки про короткозорість, але й про втрату відчуття реальності. Воїстину старі традиції важко відмирають!

---

1. Щодо першого твердження див.: Dimitri Simes, "Радянський Союз просувається до громадянської війни", "Edmonton Journal", 28 жовтня 1990 (передрук з газети "Washington Post"); дві статті без підпису в журналі "The Economist", 21 липня і 6 жовтня 1990. Коментар стосовно західних лідерів процитовано з публікації "Литовська криза" у журналі "Foreign Affairs", т. 69, ч. 3, 1990, стор. 45, автор Martha Brill Olcott. За оглядом реакції світової преси на проголошення Деклярації про державний суверенітет України див. *Радянська Україна* (Київ, 21 серпня 1990).

2. Статті Ann Sheehy, Kathleen Mihalisko й Roman Solchanyk, «Report on the USSR», т. 2, ч. 40, 5 жовтня 1990, стор. 9-22.

3. Цікавий коментар опублікував Ігор Виноградов. Див.: «Moscow News», ч. 41, 21-28 жовтня 1990, стор. 14.

4. Ю. Рибалко, "Ми ще потрібні один одному", *Молодь України*, 19 жовтня 1990 та клясичне дослідження цього періоду: В. О. Ключевський, *Курс з російської історії: сімнадцяте століття* (Чикаго, 1938), стор. 123-139.

Суть дилеми (в 1654 р. й пізніше) стисло описав англійський вчений: "Росіяни, здається, повірили, виправдано чи ні, що Київ був частиною їх вітчизни. Багато українців, тим часом... були готові прийняти російський сюзеренітет. Але той факт, що і росіяни й українці мають багато спільного, не виправдовує сучасного радянського твердження про «нероздільне братерство» двох народів... David Saunders, *Вплив України на російську культуру, 1750-1850* (Едмонтон, 1985), стор. 13.

5. Для дослідження різних інтерпретацій договору 1654 року між Росією і Україною див. John Basarab, *Переяслав 1654: історіографічне дослідження* (Едмонтон, 1982).

6. «News from Ukraine», ч. 41, 1990 р. стор. 5.

7. Про демонтаж пам'ятника Ленінові і встановлення пам'ятника Бандері див. *Молодь України*, 21 жовтня 1990. У питанні про реабілітацію Бандери див. *Красная звезда*, 6 квітня 1990, а також детальніше дослідження історика В. Масловського в *Радянській Україні*, ч.14, 18 жовтня 1990 року.

8. М. Борисенко, "Демократична ситуація в республіці", *Під прапором ленінізму*, ч. 17, вересень 1990 р., стор. 61.

9. *Радянська освіта*, 26 жовтня 1990.

10. Повідомлення доктора Романа Петришина, директора Українського культурного центру при Grant MacEwan Community College в Едмонтоні після двомісячного перебування в Україні восени 1990 року.

11. «News from Ukraine», ч. 40, 1990, стор. 1.

12. Дейвид Марпл і Христя Фріленд, "Внутрішня політика України: інтерв'ю з Дмитром Павличком", «Report on the USSR» т. 2, ч. 28, 13 липня 1990, стор. 22-23.

13. Аргумент базований на тому, що голод був безпосереднім результатом сталінської національної політики, яка зустрічала найбільш лютий

спротив на Україні. Голод був, і це підтверджується прямим результатом жорстокого вилучення зерна від населення. Кордони України були закриті, і голодуючому селянству не дозволялося виїжджати до Білорусії або Росії, де голоду не було. На Заході погляд на голод, як на геноцид, пропагував Джеймс Мейс, директор Комісії США з дослідження голоду на Україні. Див.: "Доповідь про голод на Україні 1932-1933 років", підготовлений цією Комісією (Вашінгтон, 1988). До проведення конференції у вересні радянські вчені в цілому не дотримувалися такого погляду. З метою огляду підсумків київської конференції див.: «News from Ukraine», ч. 38, вересень 1990, стор. 4.

14. Богдан Кравченко, "Соціальні зміни й національна свідомість в Україні ХХ сторіччя" (Лондон: The Macmillan Press, 1985), стор. 141-152.

15. Огляд літератури про Українську Повстанську Армію (УПА) див. у статті "Хроніка Української Повстанської Армії", John A. Armstrong, "Harvard Ukrainian Studies", т. 14, ч. 1/2 (червень 1990), стор. 171-175. Про кампанію колективізації див.: Дейвид Марплс, "Радянська колективізація у Західній Україні, 1948-1949", "Nationalities Papers", т. 13, ч. 1, 1985, стор. 24-44.

16. Про останні дані щодо впливу Чорнобиля на громадську думку в Україні див.: Дейвид Марплс, "Чорнобиль викрешує нові дискусії в Україні", «Report on the USSR», т. 2, ч. 42, 19 жовтня 1990, стор. 28-29.

17. *Литературная Россия*, 22 вересня 1989.

18. *Радянська Україна*, 16 жовтня 1990.

ПІДЛЯШШЯ: ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗАБУТТЯ

Юрій Гаврилюк

Підляшшя, зокрема його північна частина, — це призабута переважно українства окраїна на північному заході української етнічної території. Нині знаходиться вона у складі Польщі. Північне Підляшшя, розташоване на правому березі Бугу, належить до Білостоцького воєводства, Південне — Забужанське — розшматоване між Білопідляським, Сідлецьким, Холмським, а навіть і Люблинським воєводствами.

Територія ця ніколи не відзначалася особливо сильними національними почуттями. В її південній частині українське національне пробудження започаткували щойно заходи Союзу Визволення України, який у 1917—1918 роках зорганізував у Білій Підляській культурний осередок з власним тижневиком *Рідне слово* і створив першу мережу українських шкіл. Після війни український рух мав змогу вільно розвиватися у 20-их роках, пізніше був придушений, як і на Холмщині, яка була для Підляшшя опорою у культурній, освітній і політичній діяльності. Ситуація змінилася, коли Польщу окупували німці, які не створювали жодних перешкод у веденні української освітньої праці на території т. зв. Генерального Губернаторства, у складі якого опинилися Південне Підляшшя, Холмщина, Засяння і Лемківщина. Створений у Кракові Український Центральний Комітет мав змогу організувати на цьому терені українське початкове і професійне шкільництво, а також кооперативний рух. Велику допомогу подали українці з Галичини, які втекли від більшовиків на землі, зайняті німцями. Після червня 1941 р., коли німці зайняли і Галичину, велика частина з них повернула у рідні сторони, послаблюючи загін українських трудівників на підляській ниві. Культурна праця все ж таки продовжувалася.

Зовсім інакше розгорнулися події у Північному Підляшші, де українці проживають між Бугом і Нарвою (тодішній повіт Більськ у Гродненській губернії). Хоч і сюди доходила луна українського національного відродження, однак після Першої світової війни виникли тенденції, щоб місцеве українськомовне населення зарахувати до білорусів, хоч російський перепис населення 1897 р. зареєстрував тут як найбільшу національну групу власне українців (коло 40%), а вже потім були поляки, євреї, росіяни і білоруси. З цими заходами польської адміністрації (йшлося, мабуть, про мак-

симальне зменшення кількості українців при переписах населення) подекуди співпадала діяльність на цій території Комуністичної партії Західної Білорусії та інших лівих партій і організацій, що мали білоруський національний характер.

Завершенням цього процесу стало включення Північного Підляшшя до складу Білоруської РСР, скоєне Сталіном восени 1939 року. Поділено цю частину Підляшшя між Білостоцькою та Берестейською областями, хоч і на Берестейсько-Пинському Поліссі також проживають передусім українці, а не білоруси. Вслід за цим наступило введення білоруської мови (поряд з російською) у пресі та шкільництві, не кажучи вже про офіційне вписання "власливої" національності до паспортів. Найбільш тривким "здобутком" цього дворічного панування радянської влади стала білоруська мова, введена у школах. Перебула вона спокійно німецьку окупацію — німці навіть підтримували білоруське шкільництво, бачивши в ньому протипагу польським впливам. Нічого в цій ситуації не змінилося з настанням тут у 1944 році польської "народної влади". Після 1956 року на цій українській етнічній території дозволено також заснування гуртків Білоруського Суспільно-Культурного Товариства й розповсюдження видаваного ним тижневика *Ніва*. Ліквідовано натомість всякі прояви українського руху — з початком 70-их років придушено навіть діяльність єдиного гуртка Українського Суспільно-Культурного Товариства, при якому існував хор, театральний гурток, завдяки якому велося у початковій школі в Кліщелях навчання української мови. Все ж таки, незважаючи на всі ці денационалізуючі заходи (водночас велася ж і постійна польонізація), українська етнічна суцільність не була тут порушена. Хоч позбавлене національної свідомості і культури, українське населення і досі проживає на своїй землі.

Українців з Південного Підляшшя позбавлено навіть цього. Правда, під час "репатріації" до Радянського Союзу не виїхало їх багато, але незабаром прийшов 1947 рік і загальне виселення на північні, понімецькі землі. Частина підляшуків повернулася після 1956 року в свої родинні сторони, однак забагато цей регіон втратив, щоб міг повернутися до нормального життя.

Отже й не дивно, що хвиля національного відродження українців попливла з Північного Підляшшя, яке зберегло свої давні традиції. Поштовх для цього дали відомі всім події початку 80-их років, коли загальний суспільний фермент прокотився луною і в підляському загумінку. Як, мабуть, і всюди, національне відродження стало тут передусім справою молоді. Спочатку були це просто спільні зустрічі — зустрічі з рідною піснею, історією. Різноманітні туристично-краєзнавчі імпрези давали змогу пізнавати не тільки Підляшшя, але й інші землі, заселені українцями, а цим самим

зустрічатися з українською молоддю з різних частин Польщі, вирватися з довголітньої ізоляції. Пізніше були організовані гуртки УСКТ, проводилися культурні імпрези для ознайомлення широкого підляського загалу з рідною культурою, піснею, мистецьким словом. Почався незалежний видавничий рух. До 1990 року вийшло понад 20 книжок, не забракло також і періодичних видань: побачив світ поетичний щорічник *Наш голос*, суспільно-культурний часопис *Основи* з додатком *Українець*, польськомовний інформаційний бюлетень *Круг*. Публікації підляських авторів появились в багатьох українських виданнях у Польщі, Україні та діаспорі.

Остаточний розпад комуністичної системи у підпорядкованих Радянському Союзові європейських країнах і перехід до демократичних форм суспільного і політичного життя дали змогу і підляським українцям вийти на політичну сцену. У парламентських виборах 1989 р. висунений був у Більській виборчій окрузі український незалежний кандидат, який отримав — як на північно-підляські умови — чималу кількість голосів. У самоуправних виборах 1990 р. українські кандидати отримали місця в рада багатьох гмін, а в Більську навіть очолили управи сільської гміни. Не є це ще надто великі досягнення, але вони свідчать про те, що український дух починає помалу пробуджуватися і в цьому регіоні, який кожна влада старалася як могла "приспати".

Повернення історичної і національної пам'яті підляським українцям — це і повернення із забуття не одної сторінки загальноукраїнської історії. З Підляшшям пов'язано багато важливих історичних моментів. Вже від половини VI ст., заселений українським населенням, регіон цей був важливим пунктом українського пограниччя. Тут проходив важливий торговий шлях з Києва і Галича до Польщі і Західньої Європи. Підляські фортифіковані городи боронили українські землі перед наїздами балтійського племені ятвягів, власне у підляському Дорогичині князь Данило Романович прийняв у 1253 році королівську корону. Особливо про Підляшшя дбав князь Володимир Василькович, будуючи численні церкви по містах, "украшаючи" їх літургічними книгами й іконами. Вийшли з Підляшшя також і діячі, які відзначилися в українській історії, як Христофор Косинський, провідник першого козацького повстання, чи Станіслав Кричевський, офіцер польського війська, який приєднався до повстанських сил Богдана Хмельницького (повернувши тоді до православ'я, прийняв ім'я Михайла — опікуна України), а пізніше загинув, командуючи українськими військами в бою під Лоєвом.

Зародження українського національного руху у регіоні, про який забули навіть самі українці (може поза науковими середовищами, переважно на Заході), свідчить також про здатність

українського народу вижити навіть у найбільш несприятливих умовах, щоб при першій нагоді повернути до повноцінного національного життя. Правда, до цієї повноцінності на Підляшші ще далеко, але зміни, які відбуваються і в Польщі, і в Україні дають можливість дивитися в майбутнє з оптимізмом. Тим більше, що подібний процес національного відродження українців почався і на протилежному до Білорусії Берестейсько-Пинському Поліссі, де діє вже український Народний рух Берестійщини, а також Українське Громадсько-Культурне Об'єднання.

Краків

ЖУРНАЛІСТСЬКА ПРОФЕСІЯ І ТВОРЧО-ПРОФЕСІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЖУРНАЛІСТІВ В СРСР І УКРАЇНІ

Володимир Іваненко

Реалізація свободи слова через засоби масової інформації в СРСР значною мірою пов'язана з рівнем кваліфікації, фахової підготовки журналістів, а також із їхнім соціальним статусом і захищеністю.

Досі журналістська наука й освіта в СРСР були спрямовані на виховання журналістів як "підручних партії", як "помічників партії" у пропаганді її настанов та в агітації за виконання її директив. Для цього у 20—30-ті роки існувала система комуністичних інститутів журналістики (КІЖ), один з яких працював у Харкові (УКІЖ). А від кінця 40-их — початку 50-их років підготовка журналістських кадрів зосереджена на факультетах і відділеннях університетів (їх кількість нині сягає 30, і два з них — в Україні) та на відділеннях журналістики вищих партійних шкіл (таких тепер 8, з яких одне — в Києві). Структура навчальних плянів і програм спрямована на опанування передусім історією КПРС, марксистсько-ленінською філософією, політичною економією й науковим комунізмом, а вже потім — фахом та іншими загальноосвітніми предметами. При чому фахова підготовка велася не на перспективній технічній і технологічній базі, а на морально застарілій, а то й фізично зношеній.

Нині система підготовки й перепідготовки кадрів хоч і повільно, але переорієнтовується на виховання економічно, юридично й політично грамотного, здатного до самостійного, недогматичного мислення й висловлення незалежної позиції журналіста. Труднощі перебудови освіти обумовлені браком викладачів, спроможних іти в ногу з вимогами часу, відсутністю матеріально-технічної і технологічної бази (факультет журналістики Київського університету має комп'ютерну класу, але вона обладнана радянською електронікою вчорашнього дня, яка, до того ж, не застосовувалася і не застосовується в засобах масової інформації). Пріоритетними предметами стають політологічні й фахові, збільшується кількість і розширюються форми практичних занять безпосередньо у пресі, на телебаченні, радіомовленні.

Вищі партійні школи перетворилися на інститути політології й соціального управління. Крім цих закладів, підвищенням кваліфікації журналістів займаються всесоюзні інститути підвищення кваліфікації працівників преси (у системі Держкомпреси СРСР) та телебачення і радіомовлення (у системі Держтелерадіо СРСР), філіяли яких є й у Києві. На жаль, їхня навчально-лабораторна база залишає бажати кращого. За даними соціологічних дослід-

жень, лише трохи більше третини працівників засобів масової інформації України змогли тут підвищити свій фаховий рівень.

На соціальному статусі журналістів СРСР позначилися не тільки недоліки в системі журналістської науки й освіти. Коли мене запитують, чому українські журналісти менш революційні, ніж письменники, я вимушений відповідати ось що:

Журналісти, на відміну від письменників, значною мірою залежать від тієї командно-адміністративної системи, що існувала в СРСР. Вони утримувалися й утримуються по суті на безправному становищі в засобах масової інформації, які впродовж десятиріч контролював партійний апарат: гострі житлово-побутові проблеми, низька оплата праці (вона у 2-3 рази нижча від зарплати партійних і державних службовців відповідних рівнів), слабка соціальна захищеність тощо.

Наприкінці 50-их років про людське око було створено Спілку журналістів СРСР, яка у своєму Статуті декларувала благодію цілі й завдання, спрямовані на творчо-професійний захист журналістів. Але то була тільки ширма. Понад тридцять років ця Спілка була своєрідним додатком ідеологічного відділу партійного апарату, отже — знаряддям додаткового впливу на працівників преси, телебачення, радіомовлення. Аж тепер Закон СРСР про пресу та інші засоби масової інформації серед інших нешироких прав наділив журналіста правом "відмовлятися від створення матеріалу за своїм підписом, що суперечить його переконанням" (ст. 30, п. 6).

Тільки тепер журналісти починають боротися за свої права і хочуть бачити свою творчо-професійну організацію гарантом соціального, правового, матеріального й морального захисту їхньої честі і гідності, прав і свобод. Це нарешті спричинилося до перебудовчих процесів у Спілці журналістів СРСР. І почалося з того, що ряд національних журналістських організацій (Литви, Естонії, Грузії) заявили про свій вихід із цієї Спілки й проголосили створення незалежних спілок журналістів. Відтак у Спілці журналістів СРСР визріла ідея перебудови на федеративній основі, себто мислилося, що національні журналістські спілки об'єднуються у Федерацію спілок журналістів СРСР. Цю ідею по суті й закладено в основу опублікованого влітку проєкту нового Статуту Спілки журналістів СРСР.

Але об'єктивні умови функціонування, процес саморозпаду Спілки журналістів СРСР як породження тоталітаризму став настільки незворотним, що всесоюзний з'їзд, запланований на вересень 1990 року, довелося відкласти на невизначений термін, і все нові й нові національні спілки заявляють про свою незалежність.

Проголосив незалежність Спілки журналістів України і з'їзд

українських журналістів, який відбувся в жовтні минулого року і який ухвалив Статут Спілки журналістів України та Статут Журналістського фонду України. Згідно з цими документами та декларацією з'їзду, Спілка журналістів України стає вільною, незалежною, позапартійною творчо-професійною організацією, яка бере на себе соціальний, правовий, матеріальний і моральний захист журналістів.

Соціальний захист журналістів передбачає піднесення статусу журналіста, забезпечення права на додаткову житлову площу (прийнято, до речі, відповідну постанову Ради Міністрів УРСР), на творчі відпустки, на допомогу на випадок безробіття тощо. Правовий захист має реалізуватися у застереженні за Спілкою права законодавчої ініціативи, у створенні мережі юридичних служб і т. ін. Матеріальний захист передбачає будівництво житла для журналістів, будинків відпочинку, лікувальних та інших оздоровчих закладів, а також надання матеріальної допомоги.

Проблема, однак, у тому, що проголошені у Статуті принципи і програмні завдання значною мірою можуть залишитися одними деклараціями. І справа в тому, що, змінивши багато що у діяльності Спілки журналістів України за формою, по суті з'їзд не демократизував внутрішнє життя. Біля керма Спілки журналістів України, її обласних організацій, як і раніше, залишаються "генерали від журналістики", тобто керівники засобів масової інформації, високі сановні особи комуністичної преси, які, ясна річ, перебувають у залежності від партійного апарату.

Тому з порядку денного в Україні не знімається питання про створення справді незалежної, позапартійної, всеукраїнської спілки журналістів, що об'єднала б журналістів, незалежно від їхньої партійної належності. І таку Українську спілку журналістів чи Асоціацію українських журналістів ми, очевидно, будемо створювати. Сподіваємося, що до нас приєднаються й ініціатори створення альтернативних журналістських організацій, зокрема члени нещодавно створеної Незалежної профспілки українських журналістів "Незалежність".

У багатьох країнах світу організації журналістів мають тенденцію до переростання у профспілку. Радянські журналісти формально входять у профспілку працівників культури. Користі з цього мало. І в нас обговорюється ідея виходу з цієї профспілки. Можливо, що профспілкові функції згодом перебере на себе спілка (асоціація) журналістів. В усякому разі ми нині розглядаємо це як "перехідну" форму. А можливо, що буде створено окрему профспілку працівників засобів масової інформації, яка об'єднає і творчих, і технічних працівників.

Думаю, що тут нам допоможе вивчення досвіду організацій і

функціонування журналістичних об'єднань у західних країнах, зокрема в США.

Користуючись нагодою, не можу не сказати про ідею створення Світової асоціації українських журналістів, яка об'єднала б українських журналістів усіх континентів. Нам здається, що саме під егідою цієї асоціації у Києві могла б виходити всесвітня газета *Неосфера*, ідея видання якої виникла і виношується тепер серед київських журналістів.

27 жовтня 1990 року.

Аркадія Оленська-Петришин, *Город вночі* (офорт)

СПОГАДИ

ГЕКАТОМБА ГОЛОДУ НА УКРАЇНІ

Спогад про спогади

Тривалий час — понад п'ятдесят років — будь-яку згадку про небувалий в історії України голодомор у 1932—1933 роках сталінсько-брежнєвські опричники старанно "табували", називаючи найменші натяки на той жах злісним наклепом на радянську дійсність, а так званих наклепників безжально переслідували, заганяючи за ґрати та дроти таборів і тюрем...

Голод був заздалегідь, ще влітку 1932 року, ретельно, хитро запланований як *штучний!* Про це йтиме тут розповідь.

Людська мова ще занадто недосконала за своїми емоційними властивостями, аби люди тепер були здатні висловити нею все те страхіття жаху, лиха, заподіяного сталінщиною на Україні не лише в 1932—1933 роках!..

Лише тепер, у часи гласности, почали напівголосом згадувати дещо про понадлюдські муки-терпіння нашого народу в 1932—1933 роках, але, на жаль, ніхто ніде не називав більш-менш конкретної кількості жертв голоду за той час.

Мене особисто вже віддавна зовсім не дивує цей феномен замовчування як самого голоду, так і його наслідків у різних аспектах... Далі стане зрозуміло, чому.

Отож, відкинувши емоції, я почну прямо з конкретної кількості жертв голоду за конкретний проміжок часу та на певну дату.

... За станом на 15 квітня 1933 року тодішнє Об'єднане державне політичне управління (ОДПУ) УРСР підбило востаннє (!?) підсумок жертв голоду сільського населення за період від 1. XII. 1932 по згадану вище дату 15. IV. 1933 року, тобто за чотири з половиною місяці. Слід зазначити, що до 1 грудня 1932 року облік жертв голоду спеціально чомусь не проводився, хіба донебудь сільрадою за власним бажанням абошо.

Наслідком отого підрахунку ОДПУ з'явилася жахлива картина наслідків голоду — 2,420,100 душ різного віку та статі, в тому числі понад 2, 000 випадків людоїдства.

Треба при цьому пам'ятати, що все те лихо скоїлося в тодішніх адміністративно-територіальних межах УРСР, тобто без Західньої України, Буковини, Криму та півдня Басарабії.

А тепер, не називаючи покищо джерел наведених фактів, взявши за основу 2,420,100 жертв, спробуємо розрахувати кількість жертв за весь час голоду (від грудня 1932 до 1 серпня 1933 року) без даних за вересень—листопад 1932 року. Для цього визначимо

середньомісячну кількість жертв за зазначений період: 2,420,100: 4.5 місяця = 537, 800 душ. Запам'ятаймо цей середній "показник".

Тривалість "жнив" голоду становила 8 місяців, без даних за вересень—листопад 1932 року. Отже, виходячи з наведених вище величин, кількість жертв, як мінімум, могла становити 537, 800 x 8 = 4,302,400 душ. Але, на жаль, відомо було також усім усюди, де шалів голод (а де його не було?), що в період весни-літа 1933-го "темп" смертності (хай проститься мені цей термін!), порівнюючи до зимового часу, зростав як мінімум удвічі, а то й набагато більше... Відсоток смертності коливався залежно від місцевости. Так, наприклад, у південних районах України траплялися села безмалъ суцільної смертності, а на Полтавщині, Чернігівщині села вимирали від 25% до 50—70 %. На Поділлі смертність не перевищувала 30%, бо селяни сяк-так рятувалися кормовими буряками, жолудям, перехованою картоплею. Проте, як би не рахувати, а "коефіцієнт" смертності в середньому за час від 15. IV. 1933 до 1.VIII. 1933, тобто за 3. 5 місяці, порівнюючи до попереднього періоду (від 1. XII. 1932 до 15. IV. 1933) не міг становити менше 2. 5. Чим пояснити таке зростання цього "показника"? Це явище могли б пояснити науково біологи та медики... Ясно одне: весною та на початку літа голодні люди вже були остаточно виснажені, їжі ставало все менше, їли будь-що, до цього додавалися ще й інфекції.

На підставі наведених вище розрахунків загальна формула *ге-ноциду* набуде ось такого вигляду: 2,420,100 537, 800x3. 5x2. 5.2, 420,100 4,705,700 7,125,800 душ загиблих.

Ця цифра, звичайно, аж ніяк не претендує на якусь абсолютну точність, але не набагато відходить від істини...

До сказаного ще слід обов'язково додати жертви, котрих тоді ніхто не враховував:

1) голодних селян, які, рятуючися від голодної смерти, тікали пішки світ за очі з рідної України на суміжні території (Білорусія, Дон, Курщина та ін.), де знаходили не хліб, а неминучу смерть, бож там по містах була карткова система на харчі, а по селах — напівголод;

2) уздовж залізниць лежали незліченні жертви з числа тих, яких серед полів, спиняючи поїзди між станціями, скидали з вагонів напризволяше спецгрупи "чорношкірих" (за кольором шкіряних курток). Я особисто, тоді одинадцятирічний хлопчина, на власні очі спостерігав оте звірство, коли на початку травня 1933 року разом з напівопухлими з голоду батьками тікали з-під Проскурова (тепер Хмельницького) до Росії як завербовані... (Це була б окрема страшна розповідь!);

3) тих селян, котрі свідомо робили якийсь злочин, аби потрапити до тюрми, бо там давали хоч якусь баланду раз на день;

переважна більшість тих добровільних "злочинців" гинула там неминуче через попереднє виснаження;

4) до 1 грудня 1932 року "статистика" ОДПУ не враховувала тих жертв, які вже часто були по селах у жовтні — листопаді того ж року;

5) по всіх містах України зайшлих голодних селян, які там помирили з голоду на вулицях, ніхто ніяк не числив, бо вони вважалися "нічийними", і їх звозили до загальних ям, часто ще напівживих!

Хто та як у 1932—1933 роках звітував про смертність селян? До 15 квітня 1933 року по селах гасали на баских конях уповноважені ОДПУ ("чорношкірі"), котрі збирали від голів сільрад кожної п'ятиденки (тоді не було тижнів) "отчеты" (звіти) про кількість загиблих, здаючи їх до своїх райвідділів, а ті — вище...

Усі відомості про смертність від голоду суворо засекречувалися та шифрувалися від кожної області чи району по своєму. Так, наприклад, Харківщина перед столицею — Харковом звітувала мовою оригіналу отак, якщо б хтось був розшифрував тоді текст "отчета":

"За... пятиневку... м-ца по... р-ну было заготовлено (закуплено) ... голов разного скота. Болеет по р-ну яшуром ... голов".

Ось так, люди добрі, людей, які загинули з голоду, числили в звітах ОДПУ під виглядом "скота". Під "яшуром" розумілася кількість випадків людоїдства! З Харкова (столиці УРСР) загальні дані по Україні негайно надсилалися до Москви голові ОДПУ СРСР Г. Ягоді, а той доповідав самому "отцу народов"...

В уряді УРСР та ЦК КП(б)У про пекельну статистику все знали лише С. Косіор, П. Постишев, Хатаєвич та голова ОДПУ УРСР В. Балицький, а Петровський, Любченко, Чубар, не кажучи вже про М. Скрипника, про це не інформувалися; вони знали про голод тільки "взагалі"...

До речі, сліб би вже знати про те, що М. Скрипник не вчинив самогубства, а його вбили в його кабінеті так само підступно, як згодом С. Орджонікідзе.

Усі звіти про "скот" після передачі негайно нищилися на всіх рівнях ОДПУ. А тепер ви, панове історики, по архівах шукайте вітра в полі!.. "Батько" Сталін та його компанія обмірковували заздалегідь всю "технологію" голоду диявольськи хитро та ретельно поховали кінці у воду безвісти... Уся та статистика ретельно велася до 15 квітня 1933 року, а потім за командою П. Постишева її чомусь припинили, та не було нічого зроблено, щоб припинити сам голод. Голод шалів ще дужче, з подвійною нещадністю, особливо щодо дітей.

У моїй третій групі (клясі) в селі Масівцях біля Проскурова на початку осені було 33 учні, а коли скінчився голод, то, як писав до

мене мій товариш Тодось Осадчук, залишилося в живих тільки 11.

Щойно тепер деякі історики почали напівголосом сперечатися про те, а чи був той голод *штучним*. Я особисто віддавна був переконаний у його зумисній штучності на підставі розпитувань протягом свідомого життя сотень учасників. Ось тільки деякі підтвердження:

1. Зловісний закон з 5. VIII. 1932 року, як селяни прозвали його — "закон про колоски". То була підступна "прелюдія" голоду та його штучності надалі.

2. У березні 1933 року, невдовзі після призначення (не виборів) на Україну секретарем ЦК КП(б)У Павла Постишева, Сталін викликав до Кремля його, С. Косіора та В. Балицького, де в присутності Молотова, Калініна, Кагановича та Г. Ягоди "давав ряд керівних вказівок" щодо політики на Україні... А на прощання, вийшовши з-за стола, він наблизився до Павла Постишева, поблажливо поплескав його по плечах та зі своїм сатанинським гумором, хитро всміхаючись, промовив: "Ты, Паша, назначен нами туда (на Україну — П. В.) в роли *главола* (тобто, «главнокомандующего голодом»). Ты этим оружием сделаешь там больше, чем Семен (Будьонный — П. В.) несколькими конными армиями. Стасик (Косіор — П. В.) немного там растерялся, а у тебя рука железная. На тех слизняков (Петровський та ін. — П. В.) не обращай внимания". На тому попросилися. Хіба такий "монолог" не промовляє про заздалегідь сплянований голод, про його штучний характер?

3. Якщо висловитися мовою юристів, то весь "почерк злочину", тобто методи здійснення голоду, по всій Україні були цілком тотожні. Це хіба не один із доказів *штучности*?

4. Чому тодішні "верхи", одержавши за станом на 15. IV. 1933 року результат — 2,420,100 душ загиблих і припинивши ту "статистику", анічогісінько не зробили для припинення голоду? А "тайфун" його шалів далі... Може, це також не говорить на користь *штучности*?

5. Чому ще з осені 1932 року з Росії на Україну були направлені численні загони "чорношкірих", котрі з нелюдською жорстокістю всіляко не допускали з сіл до міст селян, буквально катуючи їх. Так було скрізь на Україні, то не якась випадковість.

Доказів штучности голоду можна навести багато-багато!.. Гадаю, що люди ще назвуть їх... Збрехати щось можуть окремі особи, але не весь живий народ!

Тепер у когось, хто читатиме написане тут виникне цілком слушне запитання: звідки і на підставі чого ти, чоловіче, говориш, пишеш, називаючи кількість жертв, дати, особи тощо? Питання, безумовно, слушне!

Відповідь на нього давалася вже дуже давно, та ще й далеко-далеко від України.

...Північ Комі АРСР ("Лагерляндія"), місто Інта, де віддавна була ціла система таборів, котрі з літа 1948 року були перетворені на спеціальні політичні табори з особливим режимом, — так званий "Минлаг".

10 лютого 1950 року недоля кинула мене до камери ч. 2 шізо (штрафного ізолятора), а фактично — до внутрішньої тюрми УМВД цього "Минлага"... У той день я ще не знав, чому та за які гріхи мене туди заганяють. Я усвідомив це лише під час першого нічного "допиту"...

У камері ч. 2, розрахованій на шість осіб, я застав лише одну старшу людину інтелігентного вигляду. Переступивши поріг камери, я зараз же подумав: "Мене кинуто до провокатора". У ту ж мить мешканець камери також подумав: "До мене впустили стукача".

Якщо б розповісти про те, як ми навзаєм досить скоро "обнюхалися" та почали один одному довіряти, — була б, либонь, довга та по-своєму цікава оповідь. Та не про це тут ітиме мова.

Моїм співкамерником, як з'ясувалося, був колишній (у 20-ті та на початку 30-их років) керуючий справами Ради Народних Комісарів УРСР Олексій Кисельов. Була то людина шира, душевна, вроджений інтелігент та ще й жива енциклопедія життя України і її столиці Харкова за той складний період нашої історії.

Він ще до війни та під час неї відбував два "строки" в тих краях за Бог-зна-що, а тоді знову посадили, вже за "шпигунство". Навмисно випускаю з пам'яті перебіг свого та його так званого "слідства"... Бодай би не снилося нікому!

Отож, бувало, коротаючи в камері удвох довжелезні голодні дні після ще довших нічних "допитів", я просив незабутнього Олексія Кисельова розказувати про "діла давно минулих днів". Для мене — ще недавнього бідного українського студента — він був справжньою скарбницею знань, а на додаток — золотоустом з 20-их та початку 30-их років.

Якось зайшла мова про найжахливішу добу нашої нової історії — голод 1932—1933 років на Україні.

Згадуючи різні подробиці того жахиття, О. Кисельов, ніби нехотячи, назвав оту згадану мною вище цифру жертв голоду — 2, 420, 100. Я "вчепився" за цей факт та просив його розповісти мені докладно все, що йому було відомо про той голод: що саме та від кого він чув, знає, що бачив тощо.

Я сам, будши дитиною десяти—одиннадцяти років, пережив чудом те лихо, чимало наслухався від багатьох людей ще до війни, на фронті та згодом, незважаючи на певну небезпеку тих розмов у ту пору.

Алеж Кисельов був людиною особливої поінформованости щодо цих питань! Він розповідав та розповідав про ті жахи аж три дні. А між тим усім було щось найістотніше.

...Був квітень чи травень 1939 року на березі ріки Печори, на так званій переправі, де в'язні вручну перевантажували різне добро з вагонів на баржі. Кисельов, який на той час мав досить малий строк, працював "придурком", тобто маленьким начальником (десятником) над тими зеками, котрих приводили під окремим конвоєм з табору поблизу.

Котрогось дня його окликнув на ім'я—по-батькові якийсь дуже злидений зек. Кисельов у першу хвилину його зовсім не впізнав, аж поки той не назвав себе на прізвище, додавши для певности деякі факти з колишніх часів... Хто ж то був? О, примхи людської долі! То був власною персоною сам В. Балицький — свого часу уосіблення всіх страхів на Україні: до 1934 року — голова ОДПУ УРСР, а до арешту в 1937 році — нарком внутрішніх справ УРСР. Усі знали його як найвірнішого поплічника та виконавця волі Сталіна і Ягоди на Україні того часу. На печорській переправі Балицький працював як звичайний зек-вантажник, буди вже сильно виснаженим фізично та душевно. Як виявилось тоді, Сталін за його колишні особливі "заслуги" дарував йому життя, замінивши розстріл на 20 років ув'язнення в тодішніх таборах, що все одно означало повільну та неминучу смерть.

Балицький добре усвідомлював усю безвихідь свого становища. Кисельов, як він мені тоді сказав, пожалів з певних міркувань колишнього ката (Балицький свого часу посадив його у Харкові!) і почав брати його денним днювальним до конторки, підготовуючи чим міг у тих умовах. Так тривало декілька днів, протягом котрих Балицький буквально "сповідався" перед ним у багатьох-багатьох своїх, по суті, злочинах. Може він, розуміючи всю безвихідь свого становища, вирішив зняти з душі той тягар та довести до відома чесної людини багато темних справ з часу свого всесилля на Україні. Хто зна?!

О. Кисельов, приходячи після роботи до своєї комірки в барак, занотовував усе почуте за день від Балицького, а коли після війни на деякий час був звільнений "на волю", то, живучи на Полтавщині, списав грубезний зошит спогадами—"сповідями" Балицького та й дав комусь довіреному переховати той "кондуїт" (його вислів!) для потомків... Де та кому — я тоді не смів питати його, бо на це не дозволяла тюремна етика того страшного часу.

Так ось, любий читачу, все, що я тут написав про голод 1932—1933 років: дати, цифра 2,420,100 померлих, прізвища, звіти, вислови, "монолог" Сталіна тощо, — мають своїм джерелом згадані "сповіді" Балицького перед Кисельовим, а він все те розповів мені в камері ч. 2 під час наших співбесід.

Завершальна "формула *геноциду*" була розрахована тоді ж Олексієм Кисельовим на металевій стінці тюремної грубки нашої камери. Для цього ми натирали милом поверхню грубки і по ній загостреним патичком писали свої "математичні викладки".

Усе те я запам'ятовував на ціле життя і лише тепер довіряю людям на папері. Хіба таке страхіття можна призабути?

Чимало відомостей із "сповідей" Балицького, що їх переповіли мені тоді Кисельов, гадаю, свого часу ляжуть на папір...

Дуже мені шкода, що не довелося пробути довше разом з ним — "розлучили злії люди"... 16 березня 1950 року мене раптом забрали з камери ч. 2 та вивезли до "бура" л/о для продовження "слідства". Про дальшу долю Кисельова я, на жаль, досі не годен довідатися.

Спитаєте, а яка доля ката Балицького? Як оповідав мені тоді ж Кисельов з розповідей інших, згодом Балицького впізнали колишні його жертви — харківські чекісти, котрих він свого часу допитував за тодішнім принципом — "до останнього зуба"... Саме оті його "колеги" дали йому натерту милом мотузку та спостерігали, як він при них сам собі накинув зашморг на шию...

Воістину — від великого до жалюгідного — один крок! Катюзі — по заслузі! Стався той "суд чести", здається, в Кожві над Печорою.

м. Дрогобич, 10. VI. 1988

Пантелеймон Василевський

У МАЙБУТНЄ — З ОПТИМІЗМОМ!

Перебуваючи в Україні на початку літа 1990 року, проф. Тарас Гунчак, головний редактор журналу *Сучасність*, провів інтерв'ю з тодішнім головою Верховної Ради УРСР Володимиром Івашком. Розмова відбулася 28 червня в будинку Верховної Ради у Києві.

— Вітаю вас з обранням і бажаю успіхів, бо ваш успіх буде успіхом України.

— Дякую.

— Скажіть, пане Івашко, — я вживаю слово "пан" не в якомусь соціологічному розумінні, — яким ви бачите майбутнє України? Як воно вам уявляється?

— Майбутнє України є таким, якого я бажаю, а якісь реалії можуть бути і не такі. Тому спочатку скажу, чого я хочу. А хочу я, щоб це була суверенна держава, яка виступала б з іншими державами — тими, що складають СРСР нині, чи тими, що знаходяться за межами цієї великої держави, у вільних, взаємовигідних, економічних, наукових, культурних та інших стосунках. Такою я хочу бачити Україну. Але, ви знаєте, одного бажання мало. Потрібна велика і, головну, плідна робота на всіх напрямках. Ми лише починаємо цю роботу. У нас немає досвіду, хоча на Україні є величезна наукова база, науковий потенціал, є дуже досвідчені господарники, є кваліфіковані економісти, і це ви вчора могли бачити, скажімо, під час виступу доктора економічних наук Володимира Черняка. Не він один такий, а багато людей. Вони, може, й інших точок зору в тих чи інших питаннях, у науковому чи політичному смислі, але це мене не дуже турбує, тому що якраз у суперечках, протистоянні думок народжується найбільш вірна думка. Ось це залежить від того, як ми будемо проходити цим шляхом. На цьому шляху, крім труднощів економічного, правового порядку й інших труднощів, ще лежить, я б сказав, і розбіжність думок, і певна категоричність, яку я якось визначаю як дитячу хворобу демократизації у нас, коли нормальні суперечки, різні точки зору, якісь домовленості, якісь консенсуси підмінюються емоціями, еuforiaєю, обвинуваченнями взаємними і таким іншим. Мені хотілося б, щоб цей період дитячий ми пройшли якнайшвидше, бо на об'єднанні всіх патріотів України, я думаю, буде якось зведена ця споруда майбутньої держави, вільної, демократичної, єдиної, сильної, стабільної, тобто такої, яку поважають у світі.

— А скажіть, як ви визначили б оце поняття, що ви згадали, — суверенність України? Це, здається, буде дискутуватися незабаром, правда? Зрештою, я бачив у часописі, що Комуністична партія також ухвалу свою винесла в цій справі.

— На з'їзді була прийнята резолюція з цього приводу, тількишо виступав з трибуни Верховної Ради перший секретар ЦК Компартії України Станіслав Гуренко. Він говорив саме про це. А що суверенність? Суверенність — вона ж визначається самим терміном. Це — коли український народ є господарем на своїй землі, якщо сказати коротко і, мені здається, всеоб'ємно.

— Чи це означає також, що, — ну, звичайно, то було б зайве питання, бо завжди питання економічних пов'язань... Як вам відомо, 95 відсотків всієї індустрії України...

— Це у вас застарілі дані, це було в минулому році.

— А тепер?

— А тепер близько половини. Ми пройшли цей шлях за півроку.

— Дивіться! Це значить, що ці відомості, відомства радше, центральні, контролюють сучасні...

— Центральним відомствам Радянського Союзу місця в новій економіці немає, і цей процес йде об'єктивно. Вже нині цей розвиток йде...

— Ви знаєте, пане Івашко, люди на Заході переконані, що в Радянському Союзі, як цілості, який є в процесі трансформації і переорганізації, нічого не зміниться, якщо республіки не стануть економічно самостійними, що, звичайно, не можна відділити політичну самостійність від економічної, це неможливо.

— Звичайно. Але ви, мабуть, чули, що недавно товариш Горбачов висунув ідею створення Союзу самостійних суверенних соціалістичних держав. Ну це, скажімо, може вже не кінчна формула, але це та формула, яку він висунув.

— Вибачте, якщо вони будуть самостійні і суверенні, то вони самі собі вже виберуть свою форму, чи вони будуть соціалістичні, чи ні, бо сьогодні в цілому світі, крім Китаю, відбувається відхід від ідеології.

— Ми з вами втягаємося зараз в тяганину навколо дефініції.

— Абсолютно маєте рацію.

— Цим, мабуть, не варто зловживати. Я вам скажу, що соціалістична ідея, — називайте її так, чи не називайте, — вона за останні роки, десятиріччя дуже широко розповсюджена у світі, у тому числі на Заході. Можна так і не називати, можна назвати як завгодно цей лад. Хіба від цього щонебудь зміниться?

— Система, яка діє для народу.

— Для людини діє, оце і все вам.

— А як ви бачите Україну як суверенну державу в контексті цієї ідеї Європи, як спільного дому?

— Я бачу Україну, як члена цієї сім'ї в майбутньому. Це не приходить за день. Є дуже багато людей, у нас особливо, бо нам бракує демократичного досвіду, — це я кажу вам відверто, — які хотіли б все зробити за одну ніч. Так не буває і, між іншим, моє спілкування з багатьма політичними, державними лідерами Заходу теж говорить за це. Для того, щоб входити в цю сім'ю, теж треба проходити шлях. Тому я бачу в майбутньому Україну членом сім'ї європейських народів, але для цього треба поводити нашу внутрішні проблеми, треба дійсно виходити як суверенна держава, її ще треба збудувати. Це не так просто: буде й опір, будуть будь-які з цього приводу колізії. До цього треба бути готовими, треба мріяти, але не можна бути беззастережним мрійником.

— *Не можна бути беззастережним мрійником, але ще небезпечніше бути беззастережним песимістом. Я тільки хочу вам сказати, що я вже півтора місяця на Україні і зустрічаю забагато, на мій смак, так би мовити, песимістично настроєних людей. Вони вірять, що як довго Комуністична партія буде при владі, нічого не зміниться.*

— А ви знаєте, в Комуністичній партії відбуваються ті ж самі процеси, які відбуваються і в суспільстві. Якщо ви тут півтора місяця, то ви могли слухати, бачити і читати про XXVIII з'їзд Комуністичної партії України, і ви там чули думки суто, я б сказав, протилежні, якщо торкнутися тієї чи іншої проблеми. Ті процеси відбуваються і в партії. Вона буде якимось змінюватися за своїм складом. Це процес, який, безумовно, буде.

— *Це ж невідкличне.*

— Найголовніше, що Комуністична партія взяла, я б сказав, ідею докорінного оновлення на шляху, перш за все, демократизації в середині самої партії.

— *Пане Івашко, чи стане вона українською Комуністичною партією, тобто як самостійна партія, яка буде проводити свою політику в інтересі українського народу, чи буде частиною партії всесоюзної? А, зрештою, якщо Союз перестане бути таким, яким він є, то не буде вже рації існування отакої об'єднаної партії.*

— Нині зарано говорити про це. Як ви знаєте, раніше ж було так, що КПРС, по суті, ототожнювалася десь приблизно на 60 відсотків, щонайменше, з тими комуністами, які живуть і працюють в Росії. Тепер створена, як ви чули, Комуністична партія Російської Федерації. Звичайно, створення такої самостійної партії по-новому ставить питання щодо спілкування між партіями. Тепер уже важко говорити, якою буде ця структура. Це все треба вирішувати. Але я є прихильником безпосередніх, тривалих, міцних і взаємовигідних зв'язків з іншими республіками і, насамперед, з Росією, бо ці зв'язки закладалися сторіччями, і цього з історії ні росій-

ського, ні українського народу не викинеш. Якось я недавно зустрічався з нашим відомим письменником Олесем Гончаром. І ми якраз торкнулися цієї теми. Ви пам'ятаєте, Іване Михайловичу, коли він сказав, що "ну як там, давайте подивимось на Чайковського, скажімо".

— *Наш український композитор. Це ж клясики були українські.*

— Ну що ж, тепер відмовимось від цієї історії?

— *Ми просто зробимо це частиною української історії.*

— Тому я думаю, що тут ці зв'язки плідні, взаємозбагачувальні. Вони повинні бути скрізь: і в партійних стосунках, і в культурі, і в науці. Може ви чули, що зі своєю платформою, коли претендував на посаду голови Верховної Ради УРСР, виступав академік Ігор Юхновський. І коли виникло запитання: що б ви передали, які функції ви передали б оцій новій спілці суверенних держав, то він назвав декілька тих функцій. Заявив: скажімо, космічні дослідження. То хіба це не так? Ви ж подивіться, що робиться у світі. У світі ідуть процеси інтеграції. Звичайно, ми не можемо все це копіювати, бо нам треба спочатку, як кажуть, створити суверенну державу. Але не можна це відкладати на післязавтра, бо можна порвати зв'язки, а потім починати їх спочатку. Цей процес мусить бути паралельний. Я зустрічався з Єльцином, і у нас виникла розмова на цю тему. Я бачив оцей союз держав таким, де суверенні держави віддають певні функції. Скільки, як — це треба вирішити спочатку у себе. Добровільно віддають функції, а між тим, чи на другому ярусі, чи на другому поверсі, — дуже тісні зв'язки, безпосередні, взаємовигідні, з іншими республіками, чи то з Росією, чи з Казахстаном, чи то з Литвою, чи ще з кимось.

— *Я думаю, це важливий пункт ви згадали — взаємовигідні, і перший пункт, ще перед тим, що вони мусять бути спочатку суверенними.*

— Звичайно. Єльцин каже так: давай повернемо цю справу навпаки, тобто спочатку спілкування між республіками, скажімо, Україною, Росією, Білорусією, а потім, що залишиться, будемо віддавати самій спілці, самому Союзові. Ну, врешті-решт, ми погодилися, що цей процес може цілком ефективно йти майже одночасно, паралельно, щоб не гаяти часу. Так я це бачу.

— *Цікаво. Ви знаєте, що я є істориком-політологом, і мене цікавлять також політичні структури, як люди входять, яке взаємов'язання є... Я також викладаю такі речі — про Радянський Союз, історію України й таке інше. Я слухав вас дуже уважно, ваш вчорашній виступ, знаю програму партії, і у мене, власне, таке остаточне питання: де, в якому моменті Україна приступить до Союзу і чи вона спочатку закріпить за собою суверенність у повному розумінні цього слова, тобто, що вона є власником свого багатства, і вона є власником праці, чи плоду праці свого населення? Чи вона також*

є рівним партнером на міжнародному форумі, навіть в ділянці спорту, до речі, де сьогодні, розумієте, Великобританія, — хоч в спорті Шотландія — це частина Великобританії, а вона в міжнародних змаганнях має свої представництва. А тут оця величезна республіка, вона величезна (ви знаєте, я теоретично знав, що вона велика, це мій фах. Але я мусів полетіти до Донбасу і поїхати до Львова, щоб побачити, яка це велика республіка), є невідома світові, тому що вона ніде не виступає як суверенна держава. Навіть у спорті. Я сподіваюся, що ви, може, звернете увагу і на те, що в Америці називається "The image".

— Так, так. Хоч я мушу вам заперечити. Останні два роки Україна виступала в ООН, ЮНЕСКО і в інших міжнародних організаціях з дуже цікавими ініціативами, які були сприйняті міжнародним товариством. Але все інше відповідає тому, що ви сказали, і не треба відмахуватися від реалій. Ми жили практично в унітарній державі, то, звичайно, було так все побудовано, а нині це все треба добудовувати. Ну, звичайно, спорт я люблю і поважаю, колись сам займався ним досить інтенсивно, але при всьому цьому мене приваблює і притягає, і зобов'язує, перш за все, займатися міжнародними економічними зв'язками. Якщо ви знаєте, за той невеликий час, що я пропрацював тут першим секретарем ЦК Компартії України, на Україні створено свій власний Укрінторг. Хай він ще тільки стає на ноги, але він уже є. Тепер у нас своя республіканська митниця, ось вона була створена буквально півтора місяця тому. У нас тепер вже практично створюється банк зовнішньоекономічний на базі — у нас було таке об'єднання Укрінпред, воно слабеньке, але щось треба було починати. Ось на цій сесії буде створений комітет зовнішньоекономічних зв'язків. Ми йдемо тепер у цю сферу, хоча нам дуже важко, бо не всі з довір'ям ще ставляться до стану справ в СРСР в цілому, хоча я зустрівся з багатьма великими лідерами, ну, скажімо, з пані Тачер, з паном Малруні, з іншими. Була у нас не так давно канадська парламентська делегація. Ми якраз сказали, що скажіть своїм бізнесменам, ми нині покищо не можемо цього робити на міжнародному рівні, бо у нас державних грошей ще немає... Оцим ми займаємося, і спортом займемося. У нас тут хлопці якраз кричали, щоб вийти з футболу на УНІФА чи ФІФА. Ну правда, тож треба платити внески в валюті, якої у нас покищо немає.

— *Чи можна питання ще таке коротеньке? От я є в готелі інтуриста "Русь". Всі готелі, виглядає, є інтуриста, з яких Україна в основному не користує. Чи ви передбачаєте в недалекому майбутньому створення української повітряної лінії, такої як Аерофлот, і чи готелі також будуть підпорядковані якійсь українській установі?*

— У нас більшість готелів належать Україні, але є система інту-

риста, який збудував за свої власні кошти готелі в деяких містах. Ну, вони будуть, мабуть, існувати і надалі. Звичайно, ми будемо брати гроші за це. Як ви знаєте, по всьому світі стоять готелі, скажімо, "Інтерконтиненталь" або "Голідей", або ще якісь. Стоять вони і в Польщі, і в Японії, скажімо, просто платять певні гроші. Тому наш Укрінтур покищо спирається на наші готелі, українські. У нас все є українське: пароплави, шляхи, автомобілі, повітря, наші пейзажі, наша чудова природа, наші історичні пам'ятки, багато чого є. Ну і починаємо звідти брати гроші. Це все йде. Щодо повітряних сполучень, це теж наша задумка. Вона, мабуть, буде трохи пізніше. Ми тепер ідемо по шляху просто розширення цих зв'язків, рейсів.

— *Але ви дивитесь...*

— Оптимістично. Я дивлюся оптимістично, але без гарячки. Лихоманка мене не б'є. Бо людина, яка займає таку посаду, як я тепер, чи, мабуть, і меншу, на плечах якої лежить велика відповідальність, повинна бути з холодною головою, ну, звичайно, з чистими руками, і, звичайно, з гарячим серцем, патріот.

— *Я радий це почути. Я бажаю вам успіху у вашій праці, щоб народ України нарешті став сувереном своєї землі! Ваш успіх буде нашим успіхом!*

— Дякую, дякую вам!

Від редакції.

Думки висловлені Івашком є однорічної давності. Цікаво, які думки висловлює сьогодні п. Івашко перейшовши на партійну роботу?

ДОКУМЕНТАЦІЯ, ПУБЛІКАЦІЇ

**РЕЗОЛЮЦІЯ ЗАГАЛЬНОМІСЬКОГО МІТИНГУ-СТРАЙКУ
ТРУДЯЩИХ МІСТА ДОНЕЦЬКА 15 КВІТНЯ 1991 РОКУ**

Ми, трудящі Донецька, що зібралися на мітинг-страйк за закликом шахтарів, солідарність з їх боротьбою проголосуємо загальнонародною, визнаючи, що економічні кризи в країні є наслідком політичного банкрутства антинародної системи, що зайшла в глухий кут, бачимо єдиний вихід в її зміні і вимагаємо:

- 1) Відставки президента СРСР, що не має мандата народної довіри, вибраного колегією виборників пленумом ЦК КПРС і З'їздом депутатів;
- 2) Розпуску II з'їзду народних депутатів СРСР;
- 3) Надання конституційного характеру Деклярації про державний суверенітет України;
- 4) Створення Ради Конференцій незалежних держав з повноваженнями координаційного центру;
- 5) Виконання вимог, що містяться в п. 133 Протокола про систематичне коригування зарплатні у відповідності з ростом індексу цін, що відноситься до всіх громадян України;
- 6) Визнати Кабінет міністрів СРСР таким, що грабує свій народ;
- 7) Проведення нових виборів до парламенту суверенної України на багатопартійній основі зі зміною виборчої системи, під наглядом міжнародної громадськості;
- 8) Негайно розпочати приватизацію землі та засобів виробництва;
- 9) Парламентові України у найкоротший строк підготувати і подати на розгляд народу антикризову програму виходу з економічної та політичної безвиході;
- 10) Усунення КПРС з підприємств, департизації державних структур, націоналізації партійної (КПРС) власності;
- 11) Припинити відрахування коштів України до союзного бюджету;
- 12) Негайно звільнити народного депутата України Степана Хмару;
- 13) Міській та обласній Радам прийняти рішення про підняття синьо-жовтого національного прапора України над адміністративними будівлями міста і області як символу незалежної України;
- 14) Усунути від влади КПРС і віддати її до суду як партію, що знищувала власний народ, розпалювала міжнародні ворожнечу і провокувала міжнародні конфлікти;

15) Надати у фіксований неробочий час етер на радіо та телебаченні, не менше як 15 хвилин (орієнтовно від 19—30 до 19—45), а також колонку у всіх місцевих газетах для інформації та повідомлень страйккомів м. Донецька, починаючи з 15 квітня;

16) Гарантувати недоторканість усіх, хто брав участь у страйку;

17) Повна компенсація втрат всім підприємствам за рахунок союзного бюджету;

18) Ми проголошуємо про створення на сьогоднішньому мітингу-страйку міжміського міжгалузевого страйкового комітету.

Вимагаємо публікації резолюції в газеті *Вечірній Донецьк*.

*Голова мітингу, співголова страйккому Макаров
Секретар мітингу Кольчин*

На мітингу було прийнято одноголосне рішення про підняття синьо-жовтого прапора на шпилі перед обкомом КПРС (на площі перед яким проходить мітинг-страйк). На другому шпилі піднято синьо-чорний прапор Міжнародної асоціації шахтарів. Згідно з рішенням мітингу прапори висітимуть, доки триватиме страйк. Починаючи від 10 години ранку 16 квітня мітинг-страйк триватиме цілодобово.

З 16 квітня страйкують вже 13 підприємств Донецька. Серед них такі гіганти як "Донецьккабель" та БПК (бавовняно-прядильний комбінат, має 3 фабрики). На всіх підприємствах, що страйкують, приймають рішення про виведення парткомів з підприємств.

Реальний соціальний захист громадян неможливий без вжиття радикальних заходів з боку Верховної Ради та уряду України, передусім таких:

1. Припинити платежі у союзний бюджет принаймні на суму, необхідну для виплат компенсацій населенню, пов'язаних з підвищенням цін.

2. Якомога швидше запровадити власну грошову одиницю, економічні кордони (митну систему і т. ін.).

3. Скасувати постанови уряду, що стримують розвиток підприємств.

4. Стимулювати перехід союзних підприємств у власність Республіки.

Вважаємо подальше існування З'їзду народних депутатів СРСР, його Верховної Ради небезпечними для долі нашого народу, закликаємо депутатів СРСР від України припинити свою діяльність у всіх союзних структурах.

Шановні кияни!

Будь-які тимчасові заходи, що можливо вжити у нинішніх умовах, не приведуть до відчутного поліпшення життя. Реальний вихід із кризи — лише на шляху радикальних економічних і політичних реформ. Спроби комуністичної номенклятури очолити стихійний рух народного обурення, до якого вона сама і привела, здійснюється з метою приховати свою вину перед народом і залишитися при владі за всяких умов.

Демократичний блок закликає вас усі вияви незадоволення, включаючи страйки і ліквідацію парткомів на підприємствах, здійснювати організовано, ґрунтуючись навколо демократичних сил в ім'я побудови демократичного заможного суспільства в незалежній Україні.

*Демократична група Київради
"Демократичний блок"*

СТАТУТ АСОЦІАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНИХ РАД НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ ТА ДЕМОКРАТИЧНИХ БЛОКІВ У РАДАХ

I. Загальні положення

1. 1. Асоціація демократичних Рад народних депутатів України та демократичних блоків в Радах, далі звана Асоціація, є добровільним незалежним об'єднанням демократичних Рад та демократичних блоків у Радах, покликаних:

— сприяти діяльності Верховної Ради України у напрямку подальшого розвитку демократичних процесів та практичної реалізації Декларації про державний суверенітет України;

— налагоджувати прями інформаційні, економічні, культурні та інші зв'язки між членами Асоціації;

— координувати нормотворчу діяльність членів Асоціації.

Метою Асоціації є побудова мирним шляхом незалежної, єдиної, правової демократичної Української держави в повному обсязі її інституцій та повноважень як запорука виходу України із духовної, політичної, економічної та екологічної кризи.

1. 2. Асоціація діє, як горизонтальна структура органів державної влади у відповідності з діючим законодавством УРСР та актами міжнародного права.

II. Членство в Асоціації

2. 1. Членами Асоціації від дня 28. 07. 90 р. є Ради і демократичні блоки в Радах — засновники Асоціації — при відповідному підтвердженні цього їхніми керівними органами.

2. 2. Членами Асоціації можуть стати Ради всіх рівнів або демократичні блоки в Радах, які рішеннями свого керівного органу письмово заявили до Координаційної Ради намір вступу до Асоціації, зобов'язавшись дотримуватись Статуту Асоціації.

2. 3. Ради або демократичні блоки в Радах реєструються як

члени Асоціації Координаційною Радою більшістю голосів у дві третини членів Координаційної Ради.

Нові члени Асоціації затверджуються на загальних зборах Асоціації кваліфікованою більшістю у дві третини від загальної кількості членів Асоціації, які мають вирішальний голос.

2. 4. Кожна Рада — член Асоціації — має у найвишому керівному органі Асоціації — загальних зборах — один вирішальний голос, а демократичний блок у Радах — один дорадчий голос через своїх повноважних представників.

2. 5. Кожна Рада або демократичний блок у Радах — член Асоціації передають у Координаційну Раду письмово рішення своїх керівних органів про надання статусу свого повноважного представника конкретному депутату, незалежно від його посади в Раді.

2. 6. Член Асоціації може у будь-який момент припинити своє членство в Асоціації згідно рішення свого керівного органу, про що письмово повідомляє Координаційну Раду.

2. 7. Членство в Асоціації може бути припинено згідно рішення загальних зборів кваліфікованою більшістю голосів в дві третини від присутніх членів Асоціації за дії, що ідуть врозріз із Статутом Асоціації.

2. 8. Кожний член Асоціації має право:

- вносити пропозиції на розгляд Координаційної Ради або загальних зборів та брати участь в їх обговоренні;
- на повне інформаційне та методичне обслуговування структурами Асоціації;
- одержувати інформацію про діяльність Координаційної Ради та керівників Асоціації;
- брати участь у всіх заходах, які провадяться під егідою Асоціації, зокрема в економічних, культурних, екологічних та інших програмах Асоціації.

2. 9. Член Асоціації зобов'язаний:

- впроваджувати в життя рішення Асоціації, ратифіковані своїм керівним органом;
- через свого повноважного представника брати участь у загальних зборах Асоціації;
- передавати в інформаційний банк Асоціації рішення сесій, президії, інформацію про роботу комісій своєї Ради;

— сплачувати членські внески у розмірах згідно квоти, встановленої загальними зборами.

III. Керівні органи Асоціації

3. 1. Найвищим керівним органом Асоціації є загальні збори її членів, які відбуваються не менш одного разу в шість місяців.

3. 2. Виключно до компетенції зборів відносяться питання:

— прийняття Статуту, Регламенту Асоціації та внесення змін до них;

- затвердження членства та припинення членства в Асоціації;
- вибори голови Асоціації та затвердження його заступників;
- вибори Координаційної Ради Асоціації;
- визначення її кількісного та якісного складу;
- визначення структури робочих органів Асоціації;
- вибори ревізійної комісії;
- затвердження скарбника;
- затвердження фінансово-господарського плану Асоціації;
- затвердження за підсумками року фінансово-господарського звіту Координаційної Ради Асоціації;
- вибори головного редактора друкованого органу Асоціації;
- визначення порядку сплати і суми внесків членами Асоціації.

3. 3. До складу Координаційної Ради входять за посадами — голова Асоціації, заступник голови та повноважні представники членів Асоціації, обрані до Координаційної Ради загальними зборами Асоціації. Члени Координаційної Ради мають право вирішального голосу на загальних зборах Асоціації.

3. 4. Координаційна Рада обирається на строк повноважень Рад та демократичних блоків в Радах — членів Асоціації.

3. 5. До обсягу діяльності Координаційної Ради Асоціації належить:

- зовнішнє представництво Асоціації;
- координація дій членів Асоціації;
- нагляд за виконанням рішень Асоціації;
- затвердження штатного розкладу робочих органів Ради;

- прийом та звільнення з роботи працівників робочих органів Асоціації в порядку, передбаченому трудовим законодавством;
- розпорядження фінансами Асоціації;
- інші функції, що не відносяться до виключної компетенції загальних зборів Асоціації.

3. 6. Ревізійна комісія Асоціації обирається на строк повноважень Рад та демократичних блоків в Радах — членів Асоціації і ревізує фінансову діяльність Координаційної Ради, про що звітує перед зборами Асоціації.

IV. Робочі органи Асоціації

4. 1. До робочих органів Асоціації належать:

- апарат Координаційної Ради;
- інформаційна служба;
- методичний центр;
- інші робочі органи за рішенням зборів.

4. 2. Регламентація діяльності робочих органів встановлюється "Положенням про робочі органи Асоціації", що приймається зборами Асоціації.

V. Кошти

5. 1. Кошти Асоціації складаються із:

- членських внесків;
- добровільних пожертвувань організацій, установ та приватних осіб як з України, так і поза її меж;
- прибутків від інформаційної, методичної та іншої діяльності Асоціації.

5. 2. Кошти призначаються на фінансування організаційної, видавничої, інформаційної, методичної та іншої статутної діяльності.

**VI. Юридичний статус Асоціації.
Припинення діяльності Асоціації**

6. 1. Асоціація є юридичною особою, має печатку, штампи та банківські рахунки.

6. 2. Асоціація припиняє свою діяльність, якщо в ній лишиться менше 3 членів.

6. 3. При припиненні діяльності Асоціації її майно за рішенням загальних зборів розподіляється між членами Асоціації або використовується на інші цілі.

6. 4. Місцезнаходження Координаційної Ради Асоціації є м. Київ.

Статут прийнятий одностайно на конференції Асоціації демократичних Рад народних депутатів України та демократичних блоків у Радах 22. IX. 1990 р.

СЦЕНАРІЙ ЗАКЛЮЧНОГО ДНЯ ФЕСТИВАЛЮ ПОЕЗІЇ «ЗОЛОТИЙ ГОМІН» НА ПОДОЛІ

Софія Майданська

16 вересня 1990 р. Неділя. 10-та година ранку. У діючих церквах Подолу — святковий передзвін.

11-та година. Вниз, по Володимирському узвозу починається організований похід студентської молоді на Поділ. Попереду — вершники в козацьких строях. На корогві — герб "войська його королівської милості запорозького", лунає "Запорозький марш". Цей хід присвячений пам'яті гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, що "з усім військом запорозьким" вступив до Київського братства, а також відродженню світоча культури — Києво-Могилянській академії — першого вищого учбового закладу на Україні.

Біля пам'ятника Григорієві Сковороді, на сходах Гостинного двору, студентський хор Київської консерваторії зустрічає прибулих гимном "Gaudeamus igitur".

Виходить молодий спудей (актор театру "Будьмо" Олег Зам'ятін). Він читає вірш Лазаря Барановича "Світ збурили грози на людській сльози":

Пожалься, Боже, що світ закурився —
Се Ти за наші гріхи розгнівився.
Брат брату ворог, до батька синове
Не мають віри, бояться обмови.
Своєї тіні жахаються люди —
Гріхи се чинять, пануючи всюди.
Мершій вдавайтесь усі до покути!
Не бійтесь більше зловісної скрути!
Господь вам спокій всім милий поверне,
Лице ласкаве од вас не одверне.
Що в морі хвилі, то біди на світі,
Під ними мало хто може вціліти,
А як вцілієш в навальностях моря,
Зазнати можеш од ближнього горя.
Дай, Боже, людям святу Твою згоду.
Тривалу зливу зміни на погоду!
На Україні
Весь час хтось гине, Вкраїна морем
Стає червоним.
Хто сам — потоне, в гурті — переборє!
Хай Україна
Стає єдина! Татарин згине!
Нехай на згоду

Склада угоду любить русина.
Дай, Боже, згоду святу Україні,
Нехай Україна в січі не гине!
Вже досить крові в краю сім пролито,
Невинних в ньому без ліку побито.
Нехай медові й молочні потоки
Його простори затоплять широкі!
Покруш, наш Боже, мечі і гармати,
Дай із них дзвони гучні відливати,
Нехай розносять хвалу Тобі шири
За те, що дав Ти зазнати нам миру,
Що пожаданий нам спокій даруєш,
Бо нашу сталість у вірі цінуєш.
Дай, Боже, миру, най рани загою —
Всяк миру прагне по довгому бою.

Хор Київської консерваторії під керівництвом П. Муравського виконує один із урочистих духовних концертів (Березовський, Бортнянський, Ведель).

Слово беруть письменники та вчені: Д. Павличко, І. Драч, О. Шевчук, М. Брайчевський. Вони звертаються до молоді, визнаючи високу місію студентства у відродженні культурно-просвітніх традицій Києво-Могилянської академії, де серед велемудрих наук чільне місце посідали поетика, музика, філософія, риторика.

Після виступу письменників починається освячення стін Києво-Могилянської академії.

Хор Київської консерваторії та всі присутні співають "Молитву" М. Лисенка "Боже великий, єдиний..."

Знову на подіум, до мікрофона підходить молодий спудей (Олег Замятін). Він проказує клятву. Всі присутні повторюють за ним.

СПУДЕЙ.

Ми — сини і дочки
великих і малих земель України
віднині клянемося
брататися тут,
біля стін цієї академії,
освяченої мудрістю,
мужністю і звитягою
славних наших апостолів і гетьманів.
Клянемося виконати їхній заповіт
і на віки вічні вибороти
вільну соборну Україну!

На закінчення урочистої церемонії до людей виходять юнаки в козацькому вбранні. Вони несуть чорні хлібини. Один із хлопців, що стоїть високо на сходах Гостинного двору, простягає свій хліб до людей.

ХЛОПЕЦЬ.

Роде наш красний! Гречна громадо!
Час прийшов причаститися нам
святим хлібом України,
одвічною і незнищеною Мудрістю
нашої Матері-Землі!

Хлопці спускаються сходами на майдан. Кожен із присутніх одламує малий шматочок від Єдиного, житнього Хліба України.

14.00 — 14.30. Учасники святкових вистав, фолкльорних колективів, кобзарі, студентська молодь з піснями і танками розходяться по Подолу, займаючи визначені напередодні концертні майданчики та залі.

Тут відкрита виставка-продаж виробів народного промислу, а також торгівля українськими національними стравами. (Організатори — *Спілка народних майстрів, музей народної архітектури та побуту*).

*

У програмі заключного дня Всесвітнього фестивалю української поезії "Золотий гомін" передбачаються:

1. Вистави у театрах Подолу.
2. Виступи фолкльорних дитячих та молодіжних колективів шкіл і вищих навчальних закладів міста Києва, зокрема дитячої фолкльорної студії при хорі ім. Верьовки та етнографічного ансамблю Київського університету "Веселка", а також молодіжних колективів з інших регіонів України.
3. Виступи молодих поетів — членів літературних студій м. Києва.
4. Виступи школярів, чиї поетичні твори були відзначені на республіканських конкурсах і в пресі. (Організатори — Спілка письменників України та видавництво "Веселка").
5. Поетичний театр Київської школи ч. 200 "Слово", керівник Леся Потіцька.
6. Сучасна народна поетична творчість — "Магія Слова", гуцульські коломийки та співанки-хроніки. Виконавці — актори Коломиїського театру, а також народна співачка Параска Плитка та карпатський мольфар з Верхнього Ясенова Михайло Нечай.
7. "Перловая тканка" — музика та поезії доби українського барокко. Виконавці — камерний хор "Фрески Києва", квартет "Коло",

актори Молодіжного театру. (Концерт відбудеться у церкві Миколи Набережного).

8. Виступ хору хлопчиків Київської музичної школи-десятирічки. (Андріївська церква).

9. Виступ камерного ансамблю старовинної музики "Київська камерна".

10. Студентські вистави на вулицях та майданах Подолу. Театралізовані дійства, інтермедії, "Казацькі забави", молодіжні ігри. (Виконавці — студентська молодь вузів України).

11. Театр "Будьмо" показує екологічну виставу під відкритим небом. (Режисер — С. Проскурня).

12. Диспути у стінах Києво-Могилянської академії. Бажано дотримуватися традицій проведення диспутів. Зранку на брамі академії вивісити конклюдії (теми диспутів). Диспути провести на двох рівнях — професорські, з участю провідних вчених — істориків, письменників, та студентські. (Організатори — дирекція ЦНБ).

13. Мистецькі експозиції у виставочних залах Подолу. Зокрема виставка робіт Марії Примаченко "Поезія народного мистецтва" та "Українська ікона". (Організатор — Музей народної архітектури та побуту).

14. Експозиція "Києво-Могилянська академія — перший вищий учбовий заклад України" (пропонується показати підручники, реферати, конспекти, курси лекцій окремих предметів, які викладалися в академії, а також твори видатних діячів науки та культури: Захарія Копистенського, Павми Беринди, Лаврентія Зизанія, Іова Борецького, Теофана Прокоповича, Григорія Сковороди та інших вчених доби українського просвітництва). (Організатори — дирекція ЦНБ).

15. Концерт рок-музики та авторської пісні, а також співаної поезії на слова клясиків української літератури. (Організатори — спільне українсько-канадське підприємство "Кобза"). Початок о 19.00 год.

16. Концерт для гостей фестивалю "Золотий гомін", письменників України та української діаспори. Увечорі — поезія та клясична музика. Вечір передбачається провести у Гостинному дворі на Подолі. (При негоді — у Жовтневому палаці). Початок о 19.00.

22.00. Урочистий хід учасників та гостей фестивалю із запаленими свічками до пам'ятника Т. Шевченкові. Хід присвячений письменникам — жертвам сталінсько-брежнєвської сваволі.

З заключним словом виступає Левко Лук'яненко. Після його виступу всі співають "Заповіт" Т. Шевченка.

ПРИМІТКА:

1. У підготові студентського поетично-мистецького свята Подолу треба взяти до уваги історичний факт, описаний В. Скуратівським у книзі *Посвіт* (в-во "Молодь", 1988), про те, що "...наприкінці минулого століття київські міщани в ніч з 1-го на 2 вересня за старим стилем, тобто на Семена, щорічно відзначали на Подолі Свято, або Женіння свічки. На всіх майданах, де відбувалися ярмарки, закопували соснові дерева, прикрашаючи їх гілки різнокольоровими свічками, і з настанням сутінків співали пісень, улаштовували вертепні вистави. Кожне братство чи цех мали свою програму".

2. Бажано, щоб студентські братства і товариства, які виявлять бажання взяти участь у святі, мали свої герби і значки, свою братську корогву.

3. Рекомендується відкрити книжкові крамнички, де широко була б представлена поезія, особливо молодих авторів.

4. У зв'язку з тим, що 1990 року виповнюється 375 років з часу заснування Братської школи, в честь фундаторки цього навчального закладу Гальшки Гулевичівни плянується відкрити меморіальну таблицю на Києво-Могилянській академії. Доцільно цю таблицю відкрити в дні фестивалю поезії "Золотий гомін", а саме 16. IX.

«ЗЕЛЕНИЙ РУХ» В УКРАЇНІ

Анатолій Панов

Чорнобильська катастрофа, яка позначилася у цілому світі як найстрашніша екологічна трагедія, дала міцний поштовх для розвитку екологічної і суспільно-політичної боротьби в Україні. Чорнобиль продемонстрував усі недоліки авторитарно-бюрократичної системи Радянського Союзу: монополізм в економіці, некомпетентність в управлінні, оману народу, низьку якість техніки і культури її обслуговування.

Завдяки гласності, дарованій М. Горбачовим, почали виявлятися невідомі раніше факти хижацької безконтрольної експлуатації багатств України, яку раніше називали коморою зерна Європи. Республіка з найбагатшими землями та працелюбними людьми поступово перетворювалася на промисловий та сировинний придаток "великої" Москви. Ще до сьогодні 95 відсотків промисловости України контролюють московські міністерства. Хоч Україна займає лише 2.7 відсотка території і має 1/6 населення СРСР, вона виробляє майже половину мінеральних добрив, 45 відсотків чавуну, коло 40 відсотків сталі, 35 відсотків магістральних тепловозів, четверту частину тракторів тощо. І все це виробництво працює на застарілому обладнанні з неефективними технологіями і дуже слабкими очисними спорудами, а то і зовсім без них.

Наступ міністерств-монополій на колись квітучий край при повному потуранні місцевої влади призвів до того, що загальне антропогенне навантаження в республіці стало вдесьтеро вище, ніж в середньому по СРСР, а в окремих регіонах України гранично дозвалені норми забруднення землі, води й повітря перевищені в десятки, а то й сотні разів.

Поява правдивої інформації і повна відсутність радикальних заходів для оздоровлення довкілля призвели до того, що люди втратили довіру до Компартії і уряду і зрозуміли, що справу боротьби за виживання треба брати в свої руки. По всій території України почали з'являтися самодіяльні екологічні об'єднання: клуби, комітети, гуртки, кооперативи, центри. Вони гуртувалися біля прогресивних вчених, письменників, діячів культури, інженерів, і в середині 1987 року створили Українську екологічну асоціацію "Зелений світ".

Сьогодні "Зелений світ" об'єднує більш ніж 300 самодіяльних екологічних об'єднань, має обласні, міські і регіональні центри і є

найбільш впливовою незалежною природоохоронною організацією України з загальною кількістю близько 500 тисяч членів. За час існування "Зелений світ" зорганізував сотні акцій-демонстрацій, мітингів, пікетів, конференцій і відіграв значну роль у припиненні екологічно небезпечних об'єктів. "Зелений світ" об'єднує всіх людей, небайдужих до природи України, незалежно від їх віку, національності чи місця проживання. Екологічні проблеми зв'язують людей і роблять їх більш політично активними. Найсильніші організації "Зеленого світу" діють у найбільш забруднених регіонах України — на Донеччині, Придніпров'ї, Миколаївщині, Буковині, Тернопільщині, Хмельниччині і в Криму.

Проти спорудження Кримської атомної електростанції (АЕС) місцевий відділ "зелених" зібрав 330 тисяч підписів, що змусило уряд прийняти рішення про закриття цієї майже побудованої електростанції. За вимогою "зелених" Миколаївщини Академія наук України провела експертизу на Південно-Українській АЕС, яка показала, що даліше будівництво цієї станції екологічно неоправдане. Масові демонстрації протесту пройшли в районах Рівенської, Хмельницької та Запорізької АЕС, на яких люди активно виступали проти розширення цих станцій.

Міністерство атомної енергетичної промисловості СРСР наполегливо тиснуло на уряд України, щоб додатково до існуючих у республіці збудувати ще 15—17 атомних енергоблоків. "Зелений світ" категорично виступив проти цих плянів і, крім того, наполягав на повному закритті Чорнобильської АЕС. На мітингах, що відбулися в листопаді 1988 і в квітні 1989 року в Києві і зібрали по 100 тисяч осіб, була висунута вимога громадськості: "Мораторій і референдум щодо подальшого розвитку атомної енергетики в Україні".

Активісти "зеленого" руху, вчені і спеціалісти довели, що всі майданчики під будівництво АЕС в Україні з позицій геології були вибрані неправильно, що через АЕС в республіці виник гострий дефіцит води, не вирішені проблеми безпеки експлуатації АЕС, питання захоронення відходів та інше. За п'ять років, що минули з дня катастрофи в Чорнобилі, спеціалісти виявили колосальні недоліки в будівництві, монтажі та експлуатації АЕС. З'ясовано, що промисловість постачає для АЕС низькоякісне обладнання. Це підтверджують навіть самі представники атомних станцій. Так, за підрахунками директора Рівенської АЕС В. Коровкіна коло 30 відсотків порушень в роботі АЕС відбувається з вини персоналу, 15 — з вини проєктувальників і 50 відсотків порушень — через неякісне обладнання, що постачає промисловість. Тільки за офіційними даними, за три роки (1986—1989) на атомних електростанціях України відбулося 319 непланованих зупинок реакторів і 11 аварій. На Хмельницькій АЕС новий енергоблок відключали 65 разів,

третій бльок на Рівенській АЕС відключали 60 разів, бльоки Запорізької АЕС зупинялися 102 рази, Чорнобильської АЕС — 30 разів. Аварія в першому контурі першого енергобльока і тріщина в корпусі парогенератора на четвертому енергобльоці Запорізької АЕС вивела з експлуатації 2 мільйони кіловат майже на 10 місяців.

"Зелений світ" не лише виступає проти будівництва АЕС в Україні, але й розробляє і пропонує свої альтернативи розвитку енергетики. Однією з пропозицій громадськості є вимога реконструкції і модернізації теплових електростанцій з наданням їм сучасних очисних споруд. Пропонується також широке використання сонячних, вітряних електростанцій та відновлення малих гідроелектростанцій. За даними "Зеленого світу" в Україні в 1963 році працювало 1200 гідроелектростанцій на малих річках, а нині — лише 66. На жаль, впровадження цих джерел енергії, а також біогазових пристроїв і теплових pomp знаходяться в зародку. Проте головною вимогою "зелених" є переведення промисловости республіки на енергозберігаючі та екологічно чисті технології. За офіційними даними, витрати електроенергії в Україні на одиницю виробленої продукції в 3—5 разів перевищують аналогічні витрати найбільш розвинених країн світу. Лише наведення елементарного порядку (зниження втрат в електромережах, введення гнучких тарифів, теплова ізоляція будівель, споживання вторинних енергоресурсів) скоротило б використання енергії в 1.5 раза. Зниження питомої енергоємности національного прибутку України лише в два рази дозволило б зберегти енерговикористання до 2000 року на сучасному рівні при прогнозованому збільшенні суспільного виробництва.

Крім забруднення радіонуклеїдами після Чорнобильської катастрофи, загальне забруднення довкілля в Україні надзвичайно високе. За даними спеціалістів, у республіці в повітря щороку викидається 11 млн. тонн забруднювальних речовин від постійних джерел. Головні з них: діоксид сірки, оксид і діоксид азоту, хлор, аміак та ін. Транспорт викидає коло 6.5 млн. тонн. Найбільш забруднені міста України — Донецьк, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Київ, Одеса, Кривий Ріг, Маріюпіль тощо. Середні концентрації аміяку перевищують гранично дозвалені норми: в Черкасах — у п'ять разів, у Києві, Маріюполі, Комунарську — в два—три рази. Аналізи показують, що багато річок України забруднені в основному сполуками азоту, нафтопродуктами, важкими металами, фенолами. Висока забрудненість спостерігається у Дніпрі, Дунаї, Сиверському Донці, Дністрі, на узбережжі Чорного та Азовського морів.

"Зелений світ" активно виступає на захист середовища проживання в Україні, вимагає закриття окремих цехів та цілих підприємств, заміни недбайливих керівників. Під впливом громад-

ськості уряд республіки не дав згоди на будівництво нових атомних енергоблоків та ряду об'єктів хемічної, нафтохемічної і мікробіологічної промисловости, заборонив промислове будівництво у Криму, зупинив завод Арманда Гаммера в Одесі. Ці заходи уряду, який ще знаходиться у великій залежності від Москви, є прямим наслідком зростаючого впливу громадської думки і в першу чергу "зеленого" руху.

У жовтні 1989 року в Києві відбувся перший республіканський з'їзд "Зеленого світу", на якому було коло 600 представників з усієї України. На ньому було вперше проголошено, що "Зелений світ" приступає до створення партії "зелених". Це повідомлення привело в острах чиновників від Компартії і уряду. Апарат почав чинити жорстокий опір проникненню "зелених" у парламентські органи — Верховну Раду, обласні та місцеві Ради народних депутатів. Підібрані партійним апаратом комісії для підготовки до виборів під різними приводами відмовлялися реєструвати представників "Зеленого світу" як кандидатів. Добре запам'ятавши досвід недавніх виборів до Верховної Ради СРСР, коли в парламент країни несподівано потрапила велика кількість прогресивних діячів, партія комуністів постаралася забезпечити себе вже на етапі підготовки до виборів в Україні. Але ця кулуарна гра тільки погіршила становище Компартії і підірвала до неї довір'я народу. По всій Україні пройшли демонстрації протесту проти дискримінації на виборах під гаслом "Червоні, не чавіть зелених!" Передвиборна боротьба тільки зміцнила позиції "зеленого" руху. Головний девіз "зелених" України — виживання, демократія, гуманізм — залучає до руху все нові й нові сили.

У своїй програмі "Зелений світ" заявляє, що, незважаючи на достатню кількість інформації про больові точки екологічної системи України, досі не створені політичні, правові та економічні механізми для прийняття оптимальних рішень та їх реалізації. А нинішня влада не в змозі їх створити. Тільки реальна незалежність і демократично обраний уряд в Україні зможуть забезпечити рішення екологічних проблем.

28—30 вересня 1990 р. в Києві відбувся Установчий з'їзд Партії зелених України (ПЗУ). На з'їзд прибули представники майже всіх областей України (крім Херсонської і Кіровоградської). З'їзд проголосив створення партії, обрав лідера, співголів і координаційну раду. Лідером партії одностайно обрано відомого письменника, доктора медицини, члена Верховної Ради СРСР Юрія Щербака. Партія зелених, "Зелений світ" разом з Рухом та іншими прогресивними силами в Україні виступають за невід'ємне право народу — самому вирішувати свою долю.

Основні досягнення "Зеленого світу" за три роки існування:

1. Відіграв головну роль у припиненні будівництва екологічно

небезпечних об'єктів: першої і четвертої черги Чорнобильської АЕС (1987); каналу "Дунай—Дніпро" (1987); Одеської і Харківської АЕС (1987); хемічних комбінатів у Криму і Закарпатті (1988); перехідного мосту через Хортицю (1988); Кримської та Чигиринської АЕС (1989); 4 енергоблоку на Південно-Українській АЕС (1989).

2. Домігся прийняття рішень Верховних Рад СРСР та УРСР про: поступове закриття Чорнобильської АЕС (1990); скасування секретної інформації про екологічне становище і наслідки катастрофи Чорнобильської АЕС (1989); програму дій переселення людей із забруднених радіацією регіонів (1990); мораторій на будівництво нових блоків АЕС в Україні (1990); перегляд енергетичної і промислової політики в Україні (триває); увічнення пам'яті 26 квітня 1986 р. (1990); припинення будівництва військової радіолюкаційної станції біля Мукачеве (1990).

3. Поставив питання перед світовим співтовариством про необхідність міжнародної допомоги людям, які постраждали в результаті Чорнобильської катастрофи, що забезпечило: рішення Грінпісу про відкриття в Києві діагностичного центру та дитячої лікарні, а також про подарунок 50 будинків переселенцям (1990); доставку ліків і вітамінів у постраждалі райони (1990); відправку дітей з постраждалих районів на відпочинок та лікування за кордон (1990); розгляд питання Чорнобильської трагедії в організаціях ООН та ЮНЕСКО (триває); співпрацю "Зеленого світу" з закордонними "зеленими" і Українською діаспорою (триває).

"Зелений світ" зробив десятки експертиз, зняв декілька екологічних фільмів, провів багато експедицій, робіт для відновлення лісів, парків, заповідників тощо.

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ

В БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ. Есеї, спогади, свідчення, літописання, документи Другої світової війни. Зредагував Михайло Г. Марунчак. Видання Світової ліги українських політичних в'язнів. Вінніпег, Канада, 1990, 1,294 стор.

Ця величезна за розміром книга постала в результаті рішення Другого конгресу українських політичних в'язнів у Торонті в листопаді 1985 р. Хоч книга присвячена всім українським політичним в'язням різних окупаційних режимів, у ній в основному йде мова про українських політичних в'язнів німецьких тюрем і концентраційних таборів під час Другої світової війни. Найбільшу частину книги займають спогади українських політичних в'язнів, їх розповіді про в'язниці Львова, інших міст України, Кракова, Берліна, а особливо про такі німецькі концентраційні табори як Авшвіц, Бухенвальд, Майданек, Мельк, Берген-Бельзен, Грос-Розен, Саксенгаузен, Равенсбрюк, Оранієнбург, Дахав та ін.

У свідченнях тих очевидців перед читачем розгортаються жахливі картини життя і праці у концтаборах, де професійні нацистські злочинці пострілом в потилицю вбивали тисячі людей, де бездушні роботи газом труїли і спалювали у крематоріях мільйони мужчин, жінок і дітей, де дрючками затовкували на смерть знесилених голодом і невільничою працею в'язнів, де електричним струмом видобували зізнання, де проводили ввісекції на живих людях. Моторошно читати розповіді колишніх українських в'язнів про нелюдів-потвор в нацистських одностроях, які холоднокрівно, помахом руки, вирішували долю виструнчених перед ними жертв в обличчі шибениць і понурих підвалів, де мав кінчатися життєвий шлях тих, хто в очах катів не був уже спроможний до праці або чимнебудь порушив невільничий режим твору. І по аналогії приходять на думку потрепаючі сцени енкаведистських винищувань українських політичних в'язнів у тюрмах України напередодні німецько-радянської війни і про тисячі вбитих в такий жорстокий спосіб людей у міжвоєнний період, братські могили яких тепер розкопують в Україні, про страждання українських патріотів у таборах Соловок і Колим, про повільну смерть мільйонів українських селян, замучених штучним голодом у 1932-1933 рр. та про інші подібні трагедії, які могли статися тільки тому, що як німецький нацизм, так і тоталітарний московський комунізм зуміли в ХХ столітті вбити людину в людині, перетворити її в бездушного робота і злочинця.

Окрему частину у збірнику творять есеї різних авторів про мету і методи німецької політики в Україні, про структуру і характер

концентраційних таборів, про генезу та ідеї організованого українського визвольного руху, про міжнаціональні взаємини в таборах тощо. Вслід за тим йдуть розповіді очевидців про ситуацію під час німецької окупації в Києві, Харкові, Кривому Розі, в Дрогобичі, на Кіровоградщині, Холмщині, Бойківщині, про умови життя вивезених на працю до Німеччини українських робітників, т. зв. Ост, себто з Наддніпрянщини.

У збірнику знаходимо доволі детальні інформації про діяльність на Заході Світової ліги українських політичних в'язнів німецьких тюрем і таборів, шість англomовних статей і додаток з перекладами на українську мову таких документів, як постанови конгресів і конференцій ОУН, акту проголошення відновлення державної самостійності України у 1941 р., запис напрямних Гітлера про мету і засоби німецької політики в Україні, тексти німецьких і більшовицьких листівок з атаками на ОУН, заява голови Світової ліги українських політичних в'язнів М. Г. Марунчака перед комісією Дешена в Канаді у зв'язку з відомими розшуками воєнних злочинців тощо, а також французький оригінал листа митрополита Андрея Шептицького до Папи Пія XII про німецькі злочини в Україні. У книзі понад сто знімків колишніх українських політичних в'язнів та їх біографії, карта німецьких концтаборів в Україні, речевий і поіменний показник. Ясно, що видання такого збірника, отже зібрання і редагування матеріалів, головню спогадів, вимагало особливих зусиль його редактора. Ці спогади колишніх українських політичних в'язнів мають для кожного дослідника першоджерельний документальний характер, тому поява цієї праці є дуже на часі. Можна тільки жаліти, що книжка не появилася скоріше, бо вона в чималій мірі заповнює існуючу білу пляму в нашій найновішій історії.

Звичайно, тут не йдеться про документацію самої німецької політики на Україні, бо про злочини німецьких окупантів на наших землях написано в Україні чимало. У цьому відношенні комуністичні дослідники були дуже щедрі, вони навіть не вагалися інколі записати на рахунок німців злочини НКВД, наприклад, розстріли десятків тисяч українців у Биківні чи Вінниці. Натомість радянські дослідники ні словом не обмовилися про німецькі злочини у відношенні до українських політичних в'язнів, переслідуваних за участь в організованому визвольному русі, в ОУН чи в УПА, та й загалом про українську патріотичну діяльність. Таких політичних в'язнів комуністичні автори намагалися замовчувати, щобільше, їх називали німецькими коляборантами.

Так ті справи виглядають в СРСР. А як у нас в діяспорі? Про організовану визвольну боротьбу останніх десятиліть, зокрема про боротьбу ОУН і УПА, у нас написано відносно багато. Великим надбанням є монументальні збірники *Літопис УПА* (досі вийшло майже 20 томів) під редакцією Євгена Штендери і Петра

Потічного. Вони появляються в Торонті і дають детальні документи про події і людей, які їх творили. Але якщо йдеться про документацію про українських політичних в'язнів німецьких, а також більшовицьких таборів, зокрема про визначення їх кількості, то тут наші дані дуже скромні. У товстому збірнику, присвяченому жертвам німецьких таборів, про який тут говоримо, знаходимо доволі незадовільну відповідь. М. Марунчак, як редактор книги, покликається на видану ще у 1963 р. свою працю про німецькі концентраційні табори, в якій він каже, що в списках діяспори зареєстровано коло двох тисяч українських політичних в'язнів німецьких таборів і концтаборів. При тому він висуває здогад, що через німецькі концентраційні табори перейшло більш як півмільйона українців. Це своє припущення він спирає на дослідження, яке ще у 1947 р. провела Ліга українських політичних в'язнів в концтаборі у Фльосенбургу, де на 120 тисяч загиблих було коло вісім тисяч українців. Як би там не було, між двома тисячами і півмільйонном різниця велика, навіть коли взяти до уваги, що не всі українці в таборах реєстрували себе за національністю і не подавали причини їх арештування. Марунчак правильно звертає увагу ще на те, що серед коло 2.4 мільйона робітників-українців на невідільничих роботах в Німеччині було також багато таких, яких німці везли начебто на роботу, але частину з них зразу в'язнили в таборах. Сьогодні, в умовах часткової гласности в Україні, дещо нового світла в цю справу можуть внести теперішні дослідники, якщо вони здобудуть доступ до закритих державних архівів, зокрема діячі "Меморіялу" чи подібних організацій. Але повну правду про те, скільки українців за останні десятиліття впали жертвами політичних переслідувань німецьких і більшовицьких окупантів і стали в'язнями — буде можна розкрити тільки в умовах державної самостійности України.

Мирослав Прокоп

Самброс, Юрій. ШАБЛІ. МІЙ ШЛЯХ ДО КОМУНІЗМУ. Видавництво "Сучасність", 1988, 417 стор., 16 дол.

Влітку 1967 року сидів я у затишному мешканні Віталія Коротича у Києві. Господар з нього був чудовий. Вишукані коньяки, смачна вечеря, приготована гостинною господинею. Нас було трое: господарі і я. Точилася невимушена розмова на різні теми. На другий день я повинен був зустрітися зі своєю матю, якої не бачив 25 років (про цю зустріч був вірш В. Коротича в *Літературній Україні, Вітчизні* і в збірці *Вогонь*). У той час мама доглядала недостріленого брата, інженера Харківського тракторного заводу, випущеного Хрущовим з концтабору, де він ділив ліжко з кардиналом Йосифом Сліпим.

Я запитав Віталія Коротича, чи вийшло щось у них з друку про роки сталінських злочинів. Він підійшов до книжкової шафи і простягнув мені одну книжку. "Беріть, — сказав. — Дарую!" Це була *Повість о пережитом* Бориса Дьякова. "Та як я могу позбавити вас такої книжки?" — відмовлявся я. "Беріть, — відповів Віталій, — у нас залишилися живі свідки, а у вас хай хоч книжка буде".

Від того часу написано і там, і тут чимало книжок про сталінський жах. Ось переді мною *Шаблі. Мій шлях до комунізму* — мемуарні нариси Юрія Самброса, написані "там", а видані тут, у видавництві "Сучасність". Здавалося б, підзаголовок розкриває задум автора — як важко лізти тими шаблями вгору, але автор весь час переконує читача у протилежному, свідомо лізучи шаблями "до ідеалів комунізму й до комуністичного світогляду, [...] ставши в дорослому віці з отруєного буржуазною школою юнака — чесним радянцем" (стор. 11). Ю. Самброс просив дружину, сина і дочку нікому мемуарів не показувати, навіть після його смерті, аж поки не помруть всі ті, що про них згадується. Останнім помер Борис Антоненко-Давидович. І ось завдяки "Сучасності" книга вийшла у світ.

Сталінська доба. Скільки про неї написано хоч би і в нас (і у нас є живі свідки, Віталію Коротичу!). Писали Семен Підгайний, Іван Багряний, Петро Волиняк, Григорій Костюк, Юрій Лавріненко, Василь Гришко, Микола Приходько, Гай-Головко, Анатоль Галан. І це я згадав лише кілька авторів. Ці білі книги про чорні діла Сталіна уже увійшли в історію. Але ж справа не в самому Сталінові, а в марксистсько-ленінській системі, що його породила. І читаючи *Шаблі* Самброса, згадуються глядіятори, що в першому столітті перед Христом, приречені до страти Юлієм Цезарем, славили його: "Аве, Цезар, морітурі те салютант!" Так і Юрій Самброс: затаврувавши сталінську добу, все ж таки залишається гарячим прихильником радянської влади. "Найголовнішу, творчу частину

свого життя мені судилося прожити за так званої «сталінської доби», — пише автор. — [...] Мені пощастило не тільки вижити, але й вирости духово [...]. Пощастило стати свідомим комуністом" (стор. 12-13). Він навіть застерігає, що критикує "не радянський лад і режим взагалі, бо я його гарячий прихильник і будівник, а саме режим останніх років своєї доби, так звану «сталінську добу»" (стор. 13). Систему ж захищає. І як влучно підходять тут слова І. Багряного (про нього Самброс теж пише) з його драматичної повісти *Морітурі*. Каже Штурман до чергового у тюрмі: "Доложи Цезареві, що морітурі вітають його! Скажи йому, що ось бувші ветерани революції, а тепер приречені, мордовані, биті по обличчю орденами й партбілетами, тавровані найбруднішими іменами, машені по голові людським калом, в ім'я Його — вітають Його!"

Самброс — інтелігент. Йому нині (якщо він живе) 96 років (до речі, розходження: сторінка "Від видавництва" подає його рік народження 1894, а "Вступне слово" — 1896). Він самотужки здобув вищу освіту і кандидатський науковий ступінь та одержав урядове звання Заслужений вчитель республіки. Він українець, але в молодому віці (24-26 років) не підтримав боротьби за Україну, а просидів ті роки нашої державности у батьків у Тростянці. Симпатії автора від початку революції були на стороні більшовиків. Описуючи загибель Андрія Заливчого у боротьбі за радянську владу, Самброс зазначус, що "він був ширим комуністом-революціонером і патріотом свого народу" (стор. 44). Тисячі вояків Української Народної Республіки аж до останнього Зимового Походу, що вкрили кістями свою і чужу землю, теж були патріотами свого народу. Це не нове в нашій історії. Ці дві сили нуртували і в свідомості Миколи Хвильового. Видатний теоретик українського націоналізму С. Николишин писав у 1939 році, що М. Хвильовий заслуговує на місце у пантеоні найбільших основоположників українського націоналізму. Ці протиріччя Хвильового довели його до пострілу собі у скроню. Самброс був на його похороні і був глибоко вражений. Пізніше, будучи "гарячим прихильником і будівником радянської влади", як він заявив у *Щаблях*, Самброс теж не раз думав про самогубство, навіть плянував його до найменших деталей. Ми бачимо переродження в ментальності автора в міру того, як розвиваються історичні події. Українське мислення набирає в нього все більше питомої ваги. Описуючи патріотичну агітацію часів війни, Самброс каже, що "то була якась навмисне однобока й короткозора агітація. Проповідь патріотизму з тупою настирливістю зводилась до одного — любити над усе Москву! Радіо й газети, романи і пісні, вірші і скетчі — без кінця вихваляти Москву. Любити Москву — це й є патріотизм!" (стор. 397).

А далі Юрій Самброс як українець не витримує і робить

висновок: "Друга світова війна фатально стала для України черговим історичним етапом вимушеного національного нівелювання та «обшеруської» асиміляції" (стор. 405).

Автор зазначає на самому початку книги: "Я — комуніст. Не за партійною приналежністю, бо я не є член КПРС і не був ним ніколи. Але будучи позапартійним, — я все ж комуніст" (стор. 9). Простудіювавши всі його мемуарні нариси, хочеться сказати: ні, дорогий земляче Самбросе, ви не комуніст, то вам так здається. Все, що у вас є людське, інтелігентне, українське — заперечує ваше твердження. Ви — українець і чесна людина. Тому і хочеться висловити видавництву "Сучасність" признання за випуск цієї надзвичайно цікавої книги. Юрій Самброс закінчив ці спогади у 1957 році, рукопис ходив по руках у шістдесятих роках, його навіть сьогодні при всій "гласності" в Україні не надрукують, бо це є відверта, щирсердечна, неприхована і безсумнівна сповідь українця, хоч і радянського. І те, що *Шаблі* сьогодні вийшли друком — заслуга "Сучасности".

Це книга і для широкого загалу читачів, і для тих, хто цікавиться українською культурою та літературним процесом. Читач знайде дуже цікаві дані з життя М. Хвильового, О. Олесья, М. Вороного. Але найбільше уваги і місця у своїй книзі Самброс присвятив своєму другові Борисові Давидову (Антоненку-Давидовичу). З розділу "Охтирське сузір'я", куди входило кілька ентузіастів, очолюваних Борисом, як він зве свого друга через всю книгу, Самброс веде нас всіма життєвими і творчими дорогами Бориса Антоненка-Давидовича, аж до його, як помилково думає автор, загибелі в роки терору після вбивства С. Кірова (1935). У свої спогади Самброс включив листи Антоненка-Давидовича до нього від 1928 до 1934 року. Листи ці, на мою думку, більш відверті, ніж "Двісті листів" до Дмитра Чуба (Нитченка), я сказав би, більш спонтанні. Навіть рядки Сосюри включені в один:

О, як крицево вірю я,
Що день визволення настане,
І шабля золота моя,
Мазепи, гетьмана Івана,
Над трупом ката засія!

(стор. 357).

Зрештою, листи до Самброса, ідейного друга молодости, писалися імпульсивніше, ніж листи 40-50 років пізніше, після всіх жахів і заслань, до далекої Австралії. Але коли взяти листи всі разом, писані і до Самброса, і до Нитченка, то складається враження цілості про цю винятково обдаровану, інтелігентну і благородну людину, Бориса Антоненка-Давидовича.

У книжці багато згадок про агронома Матвія Довгополюка, теж з "Охтирського сузір'я", який пригрів молодого художника, різьбаря-гравера Івана Лозов'ягу (Івана Багряного), і познайомив Самброса з ним. Згадується про поему "Скелька" та описано як Багрянний сам друкував і випустив свою збірку поезій, надрукувавши на обкладинці "Видавництво САМ", за що потрапив до в'язниці, бо САМ розшифрували як Спілка Анархічної Молоді. Самброс помилково зазначає, що Лозов'яга назавжди виїхав на Далекий Схід, зовсім обірвав поетичну творчість, бо його душу юнацьку і творчість безвинно розстріляли. Цікаві подробиці з біографії Олеса, що так і не повернувся в Україну та вмер у 1944 році, про його сина Ольжича (Кандибу), що загинув тоді ж у німецькому концтаборі, про Вороного, що повернувся в Україну і що з того вийшло.

Не в усьому можна погоджуватися з автором. Дивує, наприклад, його твердження "треба визнати історичну, революційно-клясову доцільність проведеного Сталіном знищення куркульства. Той, хто вважає диктатуру пролетаріату за конечний, історичний шабель до комунізму, той не може не визнати правильності кроку, вчиненого Сталіном" (стор. 256). Але тут же він різко критикує методи нищення, методи "локшини і м'ясорубки" та вірить, що десь за півстоліття марксистська історія засудить ті методи. Хоч Самброс і справедливо наświetлює жах голоду (згадує їх три), його теза про так зване "куркульство" незрозуміла і непростима.

У розділі "Вітчизняна війна та роки після неї" Юрій Самброс критикує організаційну роль всіх установ у запіллі в Камишлові в Заураллі, а в педагогічному училищі, де автор працював, через хамство і держимордівське керування, не можна було втриматись. Вісті з України не доходили. "Лише згодом почали долітати глухі вістки, що на окупованій території України шириться «національний рух» якихось «бандерівців», що там є якийсь президент Мельник" (стор. 394). Самброс заявляє, що його особисті переживання і настрої "були, безперечно, радянсько-патріотичними. Я був і лишився прихильником лише радянського ладу і втрачати його не мріяв. Але гостро хотілося поліпшення режиму, що існував, у бік знищення сталінської системи м'ясорубки і гніту, хотілося бачити гуманні принципи керування радянськими людьми" (стор. 395). Ось у цьому і є кардинальна політично-ідеологічна помилка автора, бо гуманні принципи керування людьми неможливі при радянській системі і диктатурі пролетаріату, породжених вченням Леніна. Це за його вказівками у 1918 році "було скасовано усі розпорядження Центральної Ради та її Генерального Секретаріату, поширено на територію України чинність Ленінського Декрету про землю та постанови уряду РСФРР" (*Українська Радянська Соціалістична Республіка*, Київ, стор. 128).

Самброс широко обурюється, пишучи про вибух російсько-великодержавницьких тенденцій під час війни. Він обурюється на Сталіна, який у своїй промові-тості на бенкеті маршалів і генералів у травні 1945 року сказав: "Я п'ю перш за все за здоров'я російського народу, тому що він є найбільш видатною нацією серед всіх націй, що входять в склад Радянського Союзу. Я підіймаю тост за здоров'я російського народу не лише тому, що він є керівний народ, але і тому, що він має ясний розум, стійкий характер і терпіння" (стор. 406). І далі Юрій Самброс з українською національною гідністю логічно аналізує ці провокаційні слова Сталіна. Він зазначає, що у великоросів, як пануючої нації, не могло бути національно-визвольних рухів. Натомість він згадує наші партизанські загони (УПА), що боролися проти Росії і Німеччини, кримських татар і їхні антирадянські військові загони, дагестанців, що післали Гітлерові у подарунок найкращого коня, білоросів, латишів, литовців, поляків. Самброс обурений геноцидом кримських татар, дагестанців, масовим виселенням українців з Галичини, Буковини, німців з Поволжя. Росіян це не стосувалося, вони ж мали "ясний розум", не провинилися. Цікаво, що Самброс, як російський спротив, не згадує РОА та КОНР. Може тому, що і ця військова формація, і політичний центр виникли поза територію СРСР.

Ще одну цікаву деталь згадав Самброс у *Щаблях*, те, що оминають наші літературні критики — це творче і людське падіння Остапа Вишні після заслання. Його антиукраїнська книжка *Самостійна дірка*, його безліч т. зв. "гуморесок", спрямованих проти УПА, ОУН, УГВР, УНР і нашої еміграції — це дно української нищоти. Кращих синів нашого народу, що життя своє клали на вівтар України, Остап Вишня називає "продажними українсько-німецькими націоналістами, панськими лакузами, ворогами радянського народу (sic!), вихованцями гестапо та інших гадючих гнізд, наволочтю, що кублилася по схоронах у західних областях Радянської України" (Остап Вишня, *Твори*, т. 7, Київ, Видавництво художньої літератури, стор 152). Самброс пише: "Заслання Остапові Вишні дурно не минулося: переляк, обережність, скованість, якась штучна, казенна тематика й залізаний стиль його нових фейлетонів... Вже потім ніколи, аж до своєї смерті у 1956 році, він не писав так талановито, як за молодих років, до заслання" (стор. 268).

Закінчує Юрій Самброс книжку *Щаблі* про його шлях до комунізму, розповідаючи про долю своєї сестри Зіни, фельдшерки, інтелігентної особи, чоловіка якої інженера Чеслава Янчевського знищили у 1938 році. За те, що вона розшукувала свого чоловіка, її заарештували. Вдома залишився єдиний син, учень восьмої класи, якому НКВД сказало, що його батьки — вороги народу і про них треба забути.

Війна застала сестру і її сина разом, мати пухла з голоду і син, щоб врятувати їй життя, пішов до української поліції, бо там була можливість дістати харчі. Син загинув, а проти сестри автора почали репресії і виселили її з Харкв на Північ. Розповіддю про сестру Зіну і закінчує Самброс свою книжку *Щаблі*, але в читача залишається враження незакінченості.

Живучи в часи Другої світової війни в Заураллі, автор не мав правдивої уяви про події на Україні, що розгорталися в роки лихоліття. Він пише: "Від поранених, які побували на Українському фронті й лікувалися в Камишлові, я із здивованням чув, що українське населення далеко не скрізь і далеко не завжди зустрічає Червону Армію приязно. Розказували, що якась «Сумська армія» передалася на бік ворога, що чимало українців ішло самоохотно в німецьку армію, що в боях Червона Армія брала багато полонених солдатів німецької армії, які виявлялися українцями. Чув я, нарешті, що на Правобережжі і на Кубані самі батьки силоміць посилали своїх синів-парубків служити до німців" (стор. 394). Щодо німецьких полонених, що виявилися українцями, мова може бути про дивізію СС "Галичина", якій триденний бій під Бродами коштував "шонайменше 6,000 жертв. Із складу дивізії на фронті 14,000 повернулося назад тільки 2,000" (Микола Лебедь, УПА, в-во "Сучасність", 1987, стор. 152). Значить, тисячі були взяті в полон Червоною Армією як німецькі солдати, що виявилися українцями, за словами автора. Не знає він, що УПА, яка була проти творення дивізії "Галичина", вела боротьбу, що належить до найтяжчих, які взагалі досі провадив український народ. Отуди батьки й посилали своїх синів з усіх частин України.

Прочитавши цей монументальний твір *Щаблі*, насувається думка: як може українець після всього пережитого, баченого, знаного і передуманого залишатися переконаним комуністом і прихильником радянської влади? Хвильовий, Скрипник та інші знайшли вихід у власному револьвері, а вони ж не бачили всього і не пережили того, що бачив і пережив Самброс, бо жили менше при радянській владі. Звичайно, не можуть всі кінчати життя самогубством, і не треба, але живучи далі в тій нелюдській системі і залишатися комуністом та прихильником радянської влади, — це те ж саме, що бути тим нещасним глядіятором, який перед смертю кричав "Ave, Caesar, morituri te salutant!" Твір *Щаблі* є здушеним криком розпуки української душі, що вибрала дорогу в житті — шире ідейне служіння комунізмові.

Ростислав Василенко

Жулинський, Микола. ІЗ ЗАБУТТЯ В БЕЗСМЕРТЯ. Сторінки призабутої спадщини. Київ: в-во художньої літератури "Дніпро", 1990, 446 стор.

Унітарна радянська історіографія впродовж 60 років жорстоко і безпощадно вилучала із хроносу української культури десятки видатних творців слова, думки та мистецькі реалії і створювала в ньому не білі плями, а глибокі і трагічні ями. А щоб довести відсутність духовної самотності українського народу, вона, ця псевдоісторіографія, піддавала зумисному спотворенню все те, що уціліло в цьому хроносі. Все в ньому, від його середньовічних витоків, ген аж до Жовтневої революції, буцімто змагало до "соціалістичної апотеози" цього століття.

Деякі скептики як на Україні, так і в діяспорі пророчили затяжну колективну амнезію, забуття всіх і всього — того, без чого історії української творчості не бути. Та на радість всіх нас так воно не сталося. За останні п'ять років ці глибокі ями нашого історичного хроносу вже дещо заповнені, хоч далеко ще не осмислені і не вивчені.

Книжка д-ра Миколи Жулинського *Із забуття в безсмертя*, за його власним окресленням, "здебільшого перше наближення до нашої призабутої спадщини, до нашої національної трагедії". Наслідуючи широковідому поза межами України антологію Юрія Лавріненка *Розстріляне відродження* (1959), яка містить твори 42 письменників, написані в 20-их роках, Жулинський обмежив свій вибір 19 письменниками: Пантелеймон Куліш, Богдан Лепкий, Олександр Олесь, Григорій Чупринка, Володимир Винниченко, Павло Савченко, Михайло Драй-Хмара, Павло Филипович, Павло Тичина, Гнат Михайличенко, Микола Хвильовий, Валеріян Поліщук, Євген Плужник, Володимир Сосюра, Григорій Косинка, Іван Сенченко, Богдан-Ігор Антонич, Василь Симоненко, Василь Стус. Із цих 19-ти тільки 8 були представлені в антології Лавріненка. Крім цього, біо-бібліографічні віньєтки Жулинського, будучи базованими на архівних джерелах, більш вичерпні і більш імовірні. До того ж написані вони із самого осереддя того інтроспекційного і переоцінчого процесу, який відбувається сьогодні на Україні і активним учасником якого є сам автор. Завдяки цьому, вони пройняті глибокою скорботою про трагічні долі цих літераторів та турботою про "відновлення духовних оазисів на культурній території України". Неприховано позначені вони також його мистецьким смаком. *Арабески* М. Хвильового, наприклад, пише він, "сприймаються в образі голубої бурі, завихреної емоційними спалахами і сліпучими блискавками розкритої фантазії. Скільки тут щасливої втіхи творчості, скільки мрійництва, солодкої туги за молодістю, очікування ко-

ханья, щастя, вселенського миру, особливої душевно щасливої надії". Добір текстів у цій антології не випадковий, але зумовлений саме цим смаком.

Вступ "Духовні оазиси і замулені криниці", як і кінцевий розділ книжки "...І це лиш початок", не так історичне чи поетикальне обрамлення цих 19-ти письменників, що було б логічне для антології, як констатація сьогоdnішнього стану літературознавства, його браків та нагальних обов'язків.

Рух мистецтва, — пише Жулинський, — розвиток літератури і культури слід сьогodні динамічно стимулювати, інакше ми зазнаємо в недалекому майбутньому непоправних утрат. Водночас ми повинні якнайшвидше ввести в духовний потенціал сучасної культури і мистецькі явища, насильно вилучені з процесу, замовчувані, пригнічені, штучно знецінені... Започаткувати у республіці й дослідження української літератури, яка твориться закордоном. Не годиться свідомо заплюшувати очі на те, що є незаперечним фактом реальності.

Чи має ця антологія якінебудь вади, які треба б усунути з її наступного видання? Безперечно має. Вади ці зумовлені тим, що готувалася вона не за наперед встановленим пляном, а виникла як наслідок статей, що друкувалися в *Літературній Україні*. Будучи в першу чергу журнальними і відбиваючи швидко змінливий ідеологічний контекст, вони стилєво і змістово неодномірні. Крім цього, деякі твердження Жулинського про ідейне спрямування літератури 20-их років, про ленінську національну політику уже неактуальні. Два роки тому, коли він писав вступ до цієї антології, вони могли бути політично доцільні. Сьогodні такими вони уже не є. Ці вади ні в якому разі не зменшують важливості антології. Поруч з антологією Богдана Кравцева *Обірвані струни* (1955) та Юрія Лавріненка *Розстріляне відродження* (1959), вона в не меншій мірі "відтворює сторінки нашої спадщини". За це М. Жулинському признання і подяка!

Іван Фізер

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

«СПЕЦІАЛЬНО ПІСЛАНІ АГЕНТИ»,
А НЕ «НЕВІДОМІ»

Київський часопис *Культура і життя* 30 березня ц. р. опублікував мої "Спогади про батька", що були надруковані у *Сучасності* в березні 1982 р., без зазначення джерела і без моєї згоди та видавництва, поставивши під ними лише підпис — "Публікація М. Головащенко". Сам опублікований текст зазнав деяких скорочень. Так, наприклад, випущено цікаве порівняння фрази з арії Старого Цигана з опери С. Рахманінова "Алеко", де переклад батька звучав краще для вокаліста, ніж в оригіналі, або замовчано важливий факт про те, що батько врятував дядькові Левкові життя у 1919 р. З цим можна ще миритися.

Але найголовніше — в пояснювальному тексті редакції, де використано статтю Юрія Поченюка з журналу *Нові дні* (січень 1967), з кардинальними змінами, скороченнями та недомовленнями. Це підтверджує думку, що проклямована "гласність" таки ніяк не може пробитися. У статті редакції порівняння долі братів Ревуцьких до героїв драми "Оргія" Лесі Українки — Антея і Хілона — тут взагалі недоречно. Коли кажуть, що Хілон "вступив у хор панегіристів", то тим самим ображають не тільки дорогого мені дядька Левка і всіх нас, але й наших численних громадських діячів, що, рятуючи українську культуру, змушені були у формі грати "панегіристів" в часи застою, а тепер чесно працюють в українському демократично-національному річищі. Порівняння про Антея і Хілона дано без осмислення трагедії 1930-их років... У цьому ж тексті супроти фрази Ю. Поченюка про батька, що "спеціально підіслані агенти ножами вбили цього великого вченого", зазначено лише, що "невідомі зарізали Дмитра Ревуцького"...

Повна "гласність" не може пробитися. Відмова моєї мачухи 1941 р. евакуюватися з Кисва з хворим батьком потягнула за собою негайне вилучення телефону та відібрання радіоприймача. Коли батько, потроху видужуючи, надрукував в *Українському слові* (ще за редакції розстріляного німцями Івана Рогача) свої дві статті, що стосувалися Миколи Лисенка та українського фолкльору, де зазначив, що останній був спотворюваний в 1930-их роках офіційною критикою, то й було виконано рішення, мовляв, "відмовився від евакуації та ще й пише в такий спосіб. Ліквідувати!" Це й було виконано не "невідомими", а такі "спеціально підісланими агентами". Вони забили батька й мачуху ножем і молотком,

нічого не забрали з собою, а, навпаки, лишили в мешканні, немов підпис під своєю роботою, червоноармійську шапку давно скасованого зразка — "будьоновку". Побачивши її, лікар-сусіда відразу попросив слідчого української поліції негайно знайти собаку для упізнання. Собаку слідчий не знайшов, а його самого розстріляли німці кілька днів пізніше, як радянського агента.

Валеріян Ревуцький

Аркадія Оленська-Петришин, *Город в Багамах* (офорт)

Вельмишановні читачі *Сучасности*!

Минулого року журнал *Сучасність* завершив 30 років своєї діяльності. Коли додати ще його попередників, себто, двотижневик *Сучасна Україна* і публікацію *Українська літературна газета*, які ми пускали в світ у 1950-их рр., то це — 40 років видавничої праці.

Від першого числа *Сучасности* ми визначили характер журналу як місячник літератури, мистецтва й суспільного життя. При тому, ми поклали наголос на проблемах культури, бо ми були і є переконані, що саме на національно-культурному терені точилася і точиться найзапекліша боротьба за збереження національної субстанції українського народу. Так було впродовж сорока років за умов сталінського і брежнєвського терору, так є і сьогодні, коли на сцену подій в Україні вийшли нові сили, перед якими відкриваються можливості посилити, а може й завершити боротьбу нашого народу за національно-культурне і державне відродження.

Ми раді і гордимся тим, що впродовж довгого часу користуємося приязню і підтримкою ширших кіл нашої суспільности в діаспорі, а також в Україні. *Сучасність* здобула собі ім'я активного співучасника в процесі росту нашого народу. Це нас дуже заохочує посилити працю, але рівночасно із цим виринають перед нами нові вимоги у видавничому і тематичному планах — потреба поширити автуру, розбудувати зміст, внести зміни, пристосувати журнал до нових умов і потреб читачів в Україні та діаспорі. А це, в свою чергу, збільшує кошти видавництва, зокрема, коли мати на увазі постійне зменшування вартости гроша, що створює для нас великі фінансові труднощі.

Тому, коли ми ділимося з Вами думками про проблеми, які стоять перед нами, ми дуже просимо Вас як наших приятелів: надсилайте нам Ваші пропозиції і завваги для покращання журналу, приєднуйте нам нових передплатників з кола Ваших знайомих, а також, у міру Ваших можливостей, — жертвуйте датки на видавничий фонд *Сучасности*, яка за довгі роки праці належить не тільки групі її редакторів і видавців але, на ділі стала загальнонаціональним надбанням ширших кіл української громадськости. Тому тільки спільним зусиллям громади можна зберегти і розбудувати цю установу.

Для Вашої вигоди залучуємо на звороті листок з питаннями, на які просимо відповісти. (Залучена також конверта з нашою адресою).

Надіючися на Вашу допомогу, залишаємося з правдивою пошаною і бажаємо доброго здоров'я та успіхів Вам і Вашим рідним в Україні та діаспорі.

червень 1991

Редакція *Сучасности* і Видавництво "Пролог"

Про авторів

Володимир Пасічник — родом з Галичини. Живе у Харкові.

Ігор Муринець — народився на Воркуті, студіював у Львові. Архітектор і мистець, скульптор. Співавтор (з Ярославом Мотиною) проєкту пам'ятника Т. Шевченкові. Був художником на фестивалі "Червона рута" (1990). Пише вірші від 1983 р.

Ігор Марушечко — поет, закінчив студії 1990 р.; дебютував 1984 р. у польській газеті та в українських виданнях *Зустрічі* і *Наше слово*. В 1988 р. одержав нагороду молодих творців культури у Кракові. Живе у Польщі.

Марія Карп'юк — поетка, живе у Переяслав-Хмельницькому.

Юрій Яценко — родом з Києва, актор і поет. Член товариства "Славутич" у Москві.

Галина Смалюх — живе в Канаді, недавно приїхала з України.

Юрій Перетятко — родом зі Львова. Закінчив Інститут прикладного і декоративного мистецтва. Друкував свої оповідання у *Кафедри* і *Поступі*.

Іван Фізер — професор російської і порівняльної літератури у Ратгерському університеті. Автор багатьох літературознавчих праць.

Микола Рябчук — літературний критик і публіцист. Живе в Києві.

Василь Барка — визначний поет і прозаїк. Живе у США.

Юрій Олененко — міністер культури Української РСР.

Лесь Танюк — режисер, голова Комісії Верховної Ради Української РСР з питань культури і духовного відродження, голова Українського товариства "Меморіал" ім. Василя Стуса. Живе у Києві.

Дейвід Р. Марплз — спеціаліст з історії і економіки України ХХ століття, автор книжки *Chernobyl and Nuclear Power in the USSR*. Працює науковим дослідником в Українському канадському інституті.

Юрій Гаврилюк — закінчив історичний факультет Ягайлонського університету (Краків).

Володимир Іваненко — член Спілки журналістів України. Живе в Києві.

Пантелеймон Василевський — автор з України. Живе в Дрогобичі.

Софія Майданська — поетка і скрипаль. Живе у Києві. Авторка шести збірок поезій і сценаріїв "Червона рута" ч. 1 і ч. 2.

Анатолій Панов — заступник голови Української екологічної асоціації "Зелений світ".

Щоб дані про авторів були якнайкомплектніші, ласкаво просимо кожного шановного автора подавати редакції разом із статтями також стислі точні дані про себе. — *Редакція*

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ МІСЯЧНИКА
«СУЧАСНІСТЬ» НА 1991 РІК:

	одно число:	річно:
<i>Німеччина:</i>	9 DM	90 DM
<i>Великобританія:</i>	4 фунти	40 фунтів
<i>Канада:</i>	6 кан. доларів	60 кан. доларів
<u>всі інші країни:</u>	6 ам. доларів	60 ам. доларів

АДРЕСИ НАШИХ ПРЕДСТАВНИКІВ

<i>Австра- лія:</i>	<u>Sučasnist</u> / Mr. D. H. Pyrohiv 75 New Road Oak Park, Vic. 3046 Melbourne	<i>Ізраїль:</i>	<u>Sučasnist</u> / Mr. G. Shakh- novich Harav Maymon St. 2, Apt. 31 Bat — Yam
<i>Арген- тіна:</i>	<u>Sučasnist</u> / Dr. M. Wasyluk Nahuel Huapi 5381 1431 Buenos Aires	<i>Канада:</i>	<u>Sučasnist</u> / Mr. Y. Chumak 16 Rivercrest Road Toronto, Ont. M6S 4H3
<i>Велико- британія:</i>	<u>Sučasnist</u> / Mr. T. Kuzio 78 B Kensington Park Rd. London W11 2PL	<i>Швай- царія:</i>	<u>Sučasnist</u> / Dr. R. Prokop Muristrasse 82 3006 Bern

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

Просимо всіх наших вельмишановних передплатників і кольпортерів виставляти чеки на Sučasnist і висилати представникові даної країни.

Передплати з країн, де немає представництва, просимо надсилати безпосередньо на адресу адміністрації в США і в ам. доларах виготовляти поштові перекази чи чеки (з ам. банковими числами знизу) на: Sučasnist.

Адреса адміністрації:

SUČASNIST / Mr. Y. Smyk
744 Broad St., Suite 1116
Newark, NJ 07102-3892
Tel.: (201) 622-0545
Fax: (201) 622-1933

ПРОЛОГ-ВІДЕО

Пропонуємо найкращу збірку відео-записів з України найновішого документального матеріалу та фільмів для розваги.

* ХРОНІКА УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

120 хвилин Ціна: 25 ам. доларів

Відродження і легалізація катакомбної Церкви на Україні.

БЛАЖЕННІШИЙ ВЛАДИКА МИРОСЛАВ-ІВАН У ЛЬВОВІ

60 хвилин Ціна: 25 ам. доларів

Приїзд, вітання, промови до вірних Глави УКЦ.

Ціна двох касет (ХРОНІКА... + БЛАЖЕННІШИЙ...) разом: 45 ам. доларів

* КОЗАЦЬКІ ПРИГОДИ (I) 30 хвилин Ціна: 12,95 ам. доларів

КОЗАЦЬКІ ПРИГОДИ (II) 45 хвилин Ціна: 15,00 ам. доларів

Анімаційні відео-фільми для дітей віком 3-10 років.

Ціна двох фільмів для дітей (I + II) разом: 25 ам. доларів

* ЧОРНА ДОЛИНА 95 хвилин Ціна: 35 ам. доларів

Фільм кіностудії "Джерело" (Київ, 1990) про козацький побут у 17 ст.: боротьба українців з турками; про підступність, зраду, любов; за Ю. Мушкетиком.

* ЧЕРВОНА РУТА 60 хвилин (нове) Ціна: 20 ам. доларів.

Нові кадри з відомого музичного фестивалю.

* ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ 100 хвилин Ціна: 35 ам. доларів

Світової слави фільм Саркіса Параджанова; за М. Коцюбинським.

* ЗАПОРІЗЬКА СІЧ 60 хвилин Ціна: 20 ам. доларів

У Запоріжжі в серпні 1990 з нагоди 500-річчя Січі (звук — по-англ.).

* КНЯЗЬ ДАНИЛО ГАЛИЦЬКИЙ 100 хвилин Ціна: 35 ам. дол.

Епічний фільм Одеської кіностудії (1988) про князя Данила.

Чеки чи поштові перекази просимо виставляти в американських доларах на: Prolog Video. Мешканців штату Нью-Джерзі, Нью-Йорк і Коннектікут зобов'язує податок.

Приймаємо замовлення зі США і Канади на conto карток Visa, MasterCard, та доставляємо фірмами Federal Express чи UPS.

ЗАМОВЛЕННЯ БЕЗКОШТОВНИМ ТЕЛЕФОНОМ ІЗ США І КАНАДИ:

1-800-458-0288

Prolog Video
744 Broad St., Suite 1115
Newark, NJ 07102-3892